

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ ÇOCUK
HAKLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Melik ÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2020

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA ÇOCUK HAKLARI

Melik Çelik

2020

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ ÇOCUK HAKLARI
AÇISINDAN İNCELENMESİ

THE ANALYSIS OF SECONDARY SCHOOL TURKISH TEXTBOOKS IN
TERMS OF CHILDREN'S RIGHTS

Melik ÇELİK

Prof. Dr. Zihni MEREY

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2020

KABUL VE ONAY

Melik ÇELİK tarafından hazırlanan “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 17/01/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

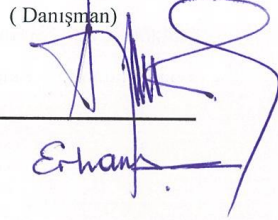
Doç. Dr. Ömer ÇİFTÇİ

(Başkan)

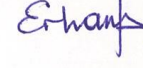

Prof. Dr. Zihni MEREY

(Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Erhan ŞEN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Fuat TANHAN

Enstitü Müdürü

Öz

Türkçe ders kitaplarının çocuk haklarının öğretilmesinde önemli bir rolü vardır. Türkçe ders kitapları ile öğrenciler çocuk haklarını öğrenerek bu haklarını uygulama fırsatı bulurlar. Bu doğrultuda hazırlanan Türkçe ders kitapları çocuklara anadillerini öğretmenin yanında çocuk hakları eğitiminin verilmesinde de etkili öğretim araçları niteliği kazanabilirler. Bu araştırmanın amacı ortaokulda okutulan Türkçe ders kitaplarındaki yazınsal metinlerde, hazırlık sorularında, ders içi ve ders dışı etkinliklerde, değerlendirme sorularında ve görsel metinlerde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, katılım hakkı ve koruma hakkının ne düzeyde yer aldığını belirlemektir. Araştırma doküman inceleme modelindedir. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın veri kaynağını ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf olmak üzere dört tane Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır. Çalışmada, ortaokulda okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan hazırlık soruları, yazınsal metinler, ders içi ve ders dışı etkinlikler, değerlendirme soruları ve görsel metinler çocuk hakları kapsamında incelemeye alınarak Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklar belirlenmeye çalışılmıştır. Veri analizi frekans dağılımları ve yüzdellikler üzerinden yapılarak yorumlama işlemi yapılmıştır. Ortaokulda okutulan Türkçe ders kitaplarında çocuk haklarına yer verilme düzeyinin incelendiği bu çalışmanın sonucunda ilk dikkat çekici bulgu, kitaplarda çocukların gelişimsel ve yaşamsal hakları ile ilgili anlatımlara daha çok yer verilmesi iken; katılım ve koruma hakları ile ilgili anlatımlara ise daha az yer verilmiştir. Diğer bir önemli bulgu ise Türkçe ders kitaplarının yazınsal metinlerinde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı ile ilgili ifadelerle daha fazla yer verilirken; Türkçe ders kitaplarında önerilen ders içi ve ders dışı etkinlikler, hazırlık soruları, değerlendirme soruları ve görsel metinlerde daha az yer verildiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca Türkçe ders kitaplarında çocukların gelişim düzeyleri ve çocuk hakları konularını anlama kapasiteleri dikkate alındığında ortaokulda üst sınıflara gidildikçe çocuk hakları konularına daha fazla yer verilmesi gerekirken; böyle bir seyir izlenmediği görülmüştür.

Anahtar sözcükler: çocuk hakları, türkçe ders kitapları, birleşmiş milletler çocuk hakları sözleşmesi.

Abstract

Turkish textbooks play an important role in teaching children's rights. With Turkish textbooks students find the opportunity to apply their rights by learning children's rights. Turkish textbooks prepared in this direction can be effective teaching tools for teaching children their mother language as well as giving children's rights education. The purpose of this research is to determine the level right of life, right of development, right of participation and protection granted to children in the United Nations Convention on the Rights of the Child in literary texts, preparatory questions, in-class and extracurricular activities, evaluation questions and visual texts in Turkish textbooks taught in secondary school. The research is in document analysis model. In this investigate, one of the qualitative research methods content analysis method was used. The data source of the study consists of four Turkish textbooks in 5, 6, 7 and 8th grade taught in secondary school. In the study, preparatory questions, literary texts, in-class and extracurricular activities, evaluation questions and visual texts in Turkish textbooks taught in secondary school were examined within the scope of children's rights, and the rights granted to children in the United Nations Convention on the Rights of the Child were tried to be determined. Data analysis was made on frequency distributions and percentages and interpretation was done. As a result of this study, which examines the level of children's rights in Turkish textbooks taught in secondary school, the first striking finding is that the books contain more explanations about children's developmental and vital rights; statements about participation and protection rights are given less. One another important finding is that in the literary texts of the Turkish textbooks, the United Nations Convention on the Rights of the Child gives more information about the right to life, the right to development, the right to protection and the right to participation; it was concluded that lessons were given in the lesson activities, preparation questions, evaluation questions and visual texts proposed in Turkish textbooks. In addition, considering the development levels of children and their capacity to understand children's rights issues in Turkish textbooks, it is necessary to give more attention to children's rights issues when upper classes are attended in secondary school; it was observed that such a course was not followed.

Keywords: children's rights, turkish textbooks, united nations convention on the rights of the child.

Teşekkür

Geniş bilgi birikimi, yol göstericiliği ve tecrübeleriyle çalışmam sürecinde benden desteğini ve yardımını esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Zihni MEREY'e sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım süreci boyunca her konuda bana yardımcı olan değerli hocalarım Doç. Dr. Ömer ÇİFTÇİ ve Dr. Öğretim Üyesi Erhan ŞEN'e teşekkür ederim.

Üniversite hayatım boyunca beni her konuda destekleyen ve yönlendiren kıymetli hocam ve büyüğüm Dr. Öğretim Üyesi Şakir İŞLEYEN'e teşekkür ederim.

Hayatım boyunca beni en iyi şekilde yetiştiren, her şeyin en iyisine layık olan anneme ve beni hayata hazırlayan değerli babama çok teşekkür ederim.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkçe Eğitimi bölümünde bana bir kimlik kazandıran, hayata dair zorlukları görmemi sağlayan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İçindekiler

Öz	i
Abstract.....	ii
Teşekkür	iii
İçindekiler.....	iv
Tablolar Dizini	vi
Şekiller Dizini	vii
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini	viii
Bölüm 1 Giriş	1
Problem Durumu	1
Araştırmanın Amacı.....	3
Araştırmanın Önemi	4
Tanımlar	6
Bölüm 2 Kavramsal Çerçeve	8
Kavramsal Açıdan Çocuk	8
Dünyada Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi	10
Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulü.....	13
Çocuk Haklarının Türkiye'deki Tarihi Gelişim Süreci.....	15
Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri.....	17
Türkçe Eğitiminde Çocuk Hakları	25
Türkçe Ders Kitaplarında Çocuk Hakları	28
Konu İle İlgili Yapılmış Araştırmalar.....	31
Bölüm 3 Yöntem	38
Araştırma Modeli	38
Verilerin Toplama Yöntemi	38
Verilerin Analizi	38
Geçerlik ve Güvenirlik	40

Bölüm 4 Bulgular ve Yorum	42
Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar	42
İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar	47
Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar	51
Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar	55
Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar	61
Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar	65
Bölüm 5 Tartışma, Sonuç ve Öneriler	82
Tartışma	82
Sonuç	86
Öneriler	89
Kaynaklar	91

Tablolar Dizini

Tablo 1 Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Metinlerinde Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları.....	42
Tablo 2 Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Hazırlık Sorularında Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları.....	48
Tablo 3 Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Değerlendirme Sorularında Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları.....	52
Tablo 4 Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Önerilen Ders İçi Etkinliklerde Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları.....	56
Tablo 5 Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Önerilen Ders Dışı Etkinliklerde Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları.....	61
Tablo 6 Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Görsel Metinlerinde Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları.....	65

Şekiller Dizini

Şekil 1. T5, s.88.....	67
Şekil 2. T6, s.176.....	67
Şekil 3. T7, s.127.....	68
Şekil 4. T7, s.218.....	69
Şekil 5. T7, s.169.....	69
Şekil 6. T5, s.192.....	70
Şekil 7. T5, s.165.....	71
Şekil 8. T7, s.58.....	72
Şekil 9. T7, s.212.....	73
Şekil 10. T8, s.94.....	74
Şekil 11. T5, s.48.....	74
Şekil 12. T7, s.10.....	75
Şekil 13. T7, s.121.....	76
Şekil 14. T6, s.181.....	76
Şekil 15. T6, s.250.....	77
Şekil 16. T7, s.26.....	78
Şekil 17. T7, s.25.....	79
Şekil 18. T7, s.152.....	80
Şekil 19. T7, s.194.....	81

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

- **ILO:** International Labour Organization
- **UNHCR:** United Nations High Commissioner for Refugees
- **UNICEF:** United Nations International Children's Emergency Fund
- **UNESCO:** United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
- **BM:** Birleşmiş Milletler

Bölüm 1

Giriş

Bu bölümde çalışmanın problem durumu, amacı, önemi ve araştırmada ele alınan temel kavramlara dair tanımlamalar üzerinde durulmuştur.

Problem Durumu

Çocuk hakları sorunu, günümüzde en önemli sorunlardan biridir. Çocuk hakları sorununu etkili bir biçimde çözebilmek için ihtiyaç duyulan en temel ve gerekli araç eğitimidir. Düzenli bir eğitim ile bu sorun çözülebilir. Çocuk hakları eğitimi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 42. maddesinde belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk hakları eğitiminin tüm dünya çocuklarına verilmesini öngörmektedir. Çocuk hakları eğitimi sistemli bir şekilde sağlamak amacıyla öğretim programları içinde yer alan dersler ve bu dersler kapsamında okutulan ders kitaplarından etkili bir şekilde yararlanılabilir. İyi hazırlanmış ders kitapları ile çocuk hakları eğitimi gerçekleştirilebilir. Ülkemizde özellikle yapılandırmacı eğitim felsefesinin benimsenmesi sonrasında öğretim programları bu felsefe kapsamında hazırlanmış ve öğrencileri merkeze alan içerikler oluşturulmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak hazırlanan ders kitapları ile çocuk hakları eğitimi doğrudan veya dolaylı bir şekilde vermeye çalışılmaktadır. Türkçe ders kitaplarının çocuk hakları eğitimindeki rolü yadsınamaz derecede büyüktür.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara yaşama, gelişme, koruma ve katılım hakkı olmak üzere dört temel hak tanınarak çocuk hakları güvence altına alınmak istenmiştir. Çocuk haklarını sağlamak ve korumak amacıyla ülkeler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalayarak kabul etmişlerdir. Günümüzde Türkiye'de ve dünyada belirtilen hakları tam ve eksiksiz sağlayan ülke yok denecek kadar azdır. Dünyanın her tarafında çocuk hakları öngörülenin çok altında sağlanmaktadır denilebilir.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul ederek çocuk haklarını en iyi şekilde korumayı kabul etmiştir. Bu amaçla çeşitli düzenlemeler ve gelişmeler yaşansa da çocuk haklarının tam ve eksiksiz bir şekilde gerçekleştiğini söylemek güç. Bunun en önemli sebepleri, siyasi işleyişin yanı sıra sosyal ve kültürel gelişmelerin, mevcut düzenin yapısı ve toplumda kabul görmüş değerlerin etkisi bulunmaktadır (Doğan, 2000).

Çocuk hakları kavramı ile fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, toplumsal, hukuksal ve ekonomik açıdan özgür bir şekilde yaşaması için ona tanınan hakların kanunlarla koruma altına alınması ve ona tanınan bu hakları kullanabilmesi için uygun yaşam alanlarının oluşturulması ifade edilir. Çocuğa tanınan bu hakların korunması ve toplumda kabul görebilmesi, hukuk kurallarının etkili olması ile mümkündür. Çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olmaları, kendini en üst düzeyde geliştirebilmesi, toplum içerisinde aktif olabilmesi ve bu haklarını kullanabilmesi için bir koruma mekanizmasına ihtiyaç her zaman olmuştur. Bu koruma mekanizması günümüzde hukuk kuralları ile sağlanmaya çalışılmaktadır (Akyüz, 2000).

Toplumun iyi bir geleceğe sahip olmasında yetişmekte olan yeni nesillerin bedensel ve psikolojik açıdan sağlıklı bir şekilde gelişmeleri, toplumun değerlerini öğrenmeleri ve bu değerleri tüm insanların yararı için kullanmaları, yeni nesillere sağlanan koşullar ile bağlantılıdır. Çocukların birer kişilik olarak toplumdaki çıkarlarını en üst düzeyde gören ve çocukların çıkarlarını toplumun çıkarları ile bütünleşmesini sağlayan yaklaşım çocuğun toplumun geleceğini temsil ettiği fikrine anlam kazandırmaktadır. Çocukların sorumluluklarının farkında olmaları, bilinç ve nitelik sahibi bireyler olmaları toplumun mevcut durumu ve geleceğiyle örtüşmektedir. Toplumun birer bireyi olarak çocuklardan her birinin temel haklar ve özgürlüklerden, ekonomik ve toplumsal haklardan yararlanması, uygulanacak çocuk politikalarının temelini oluşturmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2003).

Çocuk hakları ile ilgili çalışmalar incelendiğinde dünyada ve Türkiye’de konuyla ilgili çok sayıda çalışma mevcuttur (Atmaca ve Berkant, 2013; Campbell ve Covell, 2001; Çetinkaya, 1997; Ersoy ve Ersoy, 2008; Habashi, Driskill, Lang, LeForce ve DeFalco, 2010; Karaman-Kepenekçi, 2003; 2009; 2010; Karaman-Kepenekçi ve Aslan, 2011; Merey, 2012; Merey ve Kuş, 2014; Neslitürk ve Ersoy, 2007; Sever, 2002; Sever, Kaya ve Aslan, 2006; Turanlı, 2004 ve Yolcuoğlu, 2009).Türkçe ders kitaplarıyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar genel olarak dilsel çalışmalar ve insan hakları eğitimi konularında yapılmıştır (Baysal, 1996; Tanrıöver, 2003; Çotuksöken, 2003; Savaş, 2004; Aslan, 2006). Türkçe ders kitaplarında çocuk haklarına yer verilmesi düzeyiyle ilişkili çok az çalışmanın olduğu tespit edilmiştir (Nayır ve Karaman-Kepenekçi, 2011). Türkçe ders kitaplarında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, koruma hakkı, gelişme hakkı ve katılım hakkı ile bu dört

temel hak üzerinden çocuklara sağlanan haklara ilişkin genel ve kapsamlı bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmanın bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Günümüz dünyasında değişen ve gelişen sosyal ve ekonomik şartlar neticesinde toplumların önemli birer parçası olan çocukların değeri daha fazla anlaşılır hale gelmektedir. Çocuk ayrı bir kişilik olarak varlığını sürdürürken ona tanınan haklar ve onun sahip olması gereken haklar devletlerce belli kanunlar ile güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Toplumların geleceği ve devamı olan şimdinin çocukları sağlıklı, mutlu, huzurlu yaşantılar geçirerek ileride üyesi oldukları topluma faydalı olabilmektedirler. Çocuklar geleceğe ancak iyi bir eğitim ile hazırlanır. Türkiye’de anadili eğitiminin temel dersi niteliğinde olan Türkçe dersi, öğrenciye dil becerileri kazandırmak, öğrenciyi sosyal ve kültürel açıdan geliştirmek, ona yol gösterici nitelikte bilgi ve beceri sunar. Türkçe dersi kapsamında ortaokulda okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan hazırlık soruları, yazınsal metinler, ders içi/dışı etkinlikler, değerlendirme soruları ve görsel metinler ile çocuk haklarına doğrudan veya dolaylı olarak yer verilebilir. Çocuk haklarının araştırıldığı bu çalışmada, ortaokulda okutulan Türkçe ders kitaplarında, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan haklara yer verilme düzeyini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada incelenen problem ve alt problemler şunlardır:

Ortaokulda okutulan Türkçe ders kitaplarında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan haklara yer verilme düzeyi nedir?

Yukarıda verilen ana problem doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Türkçe ders kitaplarının metinlerinde BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan haklara yer verilme düzeyi nedir?
2. Türkçe ders kitaplarının hazırlık sorularında BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan haklara yer verilme düzeyi nedir?

3. Türkçe ders kitaplarının değerlendirilme sorularında BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara yer verilme düzeyi nedir?
4. Türkçe ders kitaplarında önerilen ders içi etkinliklerde BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara yer verilme düzeyi nedir?
5. Türkçe ders kitaplarında önerilen ders dışı etkinliklerde BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara yer verilme düzeyi nedir?
6. Türkçe ders kitaplarının görsel metinlerinde BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara yer verilme düzeyi nedir?

Araştırmanın Önemi

Çocuk, doğada tek başına zayıf ve bağımlı bir canlıdır. Çocuğun yaşaması ve gelişmesi, biz yetişkinler olan ebeveynler, öğretmenler, yöneticiler olmak üzere herkesin duyarlılığına bağlıdır. Çocuğun doğumundan itibaren uygun ortamlarda yaşaması ve uygun yaşam alanlarında büyümesi gerekir. Doğrudan veya dolaylı olarak çocuğun yaşam alanında rolü olan herkesin çocuğun haklarını koruma, geliştirme, uygulama ve öğretme sorumluluğu vardır. Çocuk haklarının korunması sorunu, önemli bir sorundur. Dünyanın her yerinde çocuklar, toplumların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Toplumların iyi bir geleceğe sahip olmalarını şimdi çocuk dediğimiz bireylerin gelişim düzeyleri belirler. İyi korunmuş, doğuştan sahip olduğu hakları verilmiş çocuklar iyi bir gelecek için teminat niteliğindedir.

Ülkemiz nüfusunun en büyük ve en önemli kısmını genç nüfus oluşturmaktadır. Genç nüfus içinde çocuk yaştaki, yani 18 yaş altındaki bireylerin oranı oldukça yüksek düzeydedir. Ülkemizde çocuk hakları sorunları oldukça fazladır. Yaşamsal ve gelişimsel açılardan hakları en çok çiğnenen kesim yine çocuklar olmaktadır. Buna paralel olarak, ailede, okulda, toplumun her kurumunda ikinci plana atılan çocuklardır. Çocuk hakları sorunu, önemli ve çözülmesi gereken bir sorundur. Çocuk hakları sorununu, çocuğun zaten doğuştan sahip olduğu haklarını güvenceye alan ulusal ve uluslararası anlaşmalar ve ilkeler çerçevesinde çözmek her devletin ve bireyin görevi olmalıdır.

Çocuk hakları sorununu çözebilmek için iyi bir eğitime ihtiyaç vardır. Öncelikle çocuk haklarının ne olduğu ve nasıl korunması gerektiği kavratılmalıdır.

Çocuk hakları eğitimi, başta çocuklar olmak üzere toplumun her bireyine öğretilip korunması yolunda çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bunun için düzenli bir eğitime ihtiyaç vardır. Bu eğitimin verilmesi, okullar ile birlikte her kurum ve kuruluş bünyesinde gerçekleştirilebilir. Çocuk hakları eğitiminin en önemli amacı, öncelikle çocuğun kendisine haklarını öğretmek ve sonrasında bu haklarını nasıl koruması gerektiği bilgisinin verilmesidir. Buna paralel olarak okullara büyük görevler düşmektedir. Okullarda çocuk haklar eğitimi, öğretim programları kapsamında yer alan dersler ile gerçekleştirilebilir. Yine okullarda öğretim programları kapsamında derslerde okutulan ders kitapları, çocuk hakları eğitimi açısından önemli kaynaklar niteliği taşımaktadır. Öğretim programı kapsamında yer alacak bir çocuk hakları dersi ile çocuk hakları eğitimi gerçekleştirilebileceği gibi, programda mevcut Türkçe dersi ile dolaylı olarak çocuk hakları eğitimi vermek mümkündür. Türkçe dersi kapsamında ortaokulda okutulan Türkçe ders kitapları ile çocuk hakları eğitimi gerçekleştirilebilir.

Çocuk masum, bağımlı, duyarlı ve yardıma muhtaç bir varlıktır. O aynı zamanda merak eden, umutlu, hareketli ve sevimli bir varlığı temsil eder. Çocuk diğer canlılardan ve diğer insanlardan farklı olarak özel bakım ve ilgiye ihtiyaç duyar. O, içinde yer aldığı topluma bağımlı, toplumun her türlü yaşantısına maruz kalan bir canlıdır. Çocuk, bu özel dönemini huzur içinde oyun oynayarak, yeni bilgiler keşfederek ve özgür bir şekilde gelişerek geçirirse mutlu olur ve gelecekte de toplumun refahı için önemli katkılar sunacaktır (Merey, 2012).

Günümüzde çocuk haklarının uygulanması ve korunması, en önemli sorunların başında gelmektedir. Bu sorunun önemi ülkemizde de önemli bir yer tutmaktadır. Demokratik toplumlarda çocuğa verilen önem artmaktadır. Bunun sonucu olarak bütün çocukların haklarını korumakla ilgilenen uluslararası anlaşmalar çerçevesinde taraf ülkeler belirlenen kurallara bağlı kalarak çocukların haklarını korumak zorundadırlar. Ülkemizin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin başlaması ile birlikte çocukları korumak amacıyla belirlenen ilkelere uymak için uygun adımlar izlenmektedir. Bu doğrultuda çocuk haklarını korumak ve uygulanmasını sağlamak amacıyla uygun ortamlar yaratılmaya başlanmıştır. Çocuğun öncelikle temel haklarından olan yaşama ve gelişme haklarının güvenceye alınmasıyla birlikte diğer tüm hakları korunmaya çalışılmaktadır (Merey, 2012).

Günümüzde çözüme kavuşturulması gereken en önemli sorunların başında çocuk hakları sorunları gelmektedir. Çocuklar zayıf canlılardır. Çocuklar, ancak uygun ortamlarda gelişebilir ve hakları yetişkinler tarafından korunduğu müddetçe haklarını kullanabilir. Bu sebeple yetişkinler çocukların haklarını korumakla mükelleftirler. Bu durum uluslararası anlaşmalarla dile getirilmiştir. Çocuğun öncelikle iyi korunup gerekli barınma ve beslenme şartlarının düzeltilmesi ile birlikte onların toplumun birer parçası olarak yönetime katılması, görüş ve düşüncelerini her ortamda dile getirme özgürlüğüne de hakkı vardır (UNICEF, 2005, Archard, 1993, Meray, 2012).

Toplumun geleceğini şekillendirecek olan bugün çocuk dediğimiz bireylerdir. Çocukların fiziksel, psikolojik, sosyal ve kültürel açıdan sağlıklı olarak yetişmeleri onlara sağlanan uygun şartlara bağlıdır. Çocuğun yararına alınan kararlar ve uygulanan politikalar onun toplumun bir parçası olduğunu vurgulayarak geleceğin yetişkinleri olduklarını belirtir. Çocukların sorumluluklarının bilincinde, bilinçli, nitelikli, üretken ve yararlı olarak yetişmeleri toplumun geleceği için en önemli olgulardandır (Aral ve Gürsoy, 2001).

Tanımlar

Çocuk. Çocuk, doğumla başlayıp ergenlik dönemi ve ilk gençlik dönemini de kapsayan 18 yaşına kadar devamlı gelişimin bir parçasıdır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki ilk maddede yer alan ifadeye göre,ergen reşitlik dışında 18 yaşından küçük herkes çocuk sayılmaktadır (Akyüz, 2000).

Çocuk hakları. Çocuk hakları, çocuğun fiziksel, ruhsal, zihinsel, ahlaki ve toplumsal bakımdan özgür olması, toplumda bir saygınlık görmesi ve sağlıklı bir şekilde gelişimini sürdürebilmesi için var olan ve hukuk kuralları ile korunan haklardır (Akyüz, 2000).

İnsan hakları. Tüm insanların, insan olmalarından ötürü eşit olarak sahip olduğu her türlü insani hakkı ifade eder. Bu haklar, insanların doğumlarından itibaren sahip oldukları ve olmaları gereken asli, dokunulmaz ve vazgeçilmez haklardır (Uygun, 1996).

Yaşama hakkı. Çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, toplumsal kurumlardan (aile, okul, toplum vs), bir ada sahip olma, ayırım

görmeme, beslenme, barınma ve tıbbî bakım gibi temel ihtiyaçlarına cevap verilmesini esas alan haklardır.

Gelişme hakkı. Çocuğun kendisini en üst seviyede gerçekleştirebilmesi için gereken eğitim hakkı, dinlenme ve oyun hakkı, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ile bilgi edinme hakkı gibi haklardır.

Koruma hakkı. Çocuğun hangi türde olursa olsun, bütün sömürü, ihmal ve istismara karşı korunmasını temel alan haklarıdır. Sözü edilen haklar; silahlı çatışmalarda, yargı sisteminde, çocuk işçiliği, ilaç bağımlılığı, cinsel, fiziksel ve duygusal istismar ile mülteci çocukların özel bakımlarına dair konularda çocukların korunmasını temin eden haklardır.

Katılım hakkı. Çocuğun toplumda ve ailede etkin bir rol almasını sağlamayı amaçlayan haklardır. Sözü edilen haklar, düşüncelerini açıklama ve kendisini ilgilendiren konulardaki kararlara katılma, barış içinde toplanma ve demek kurmayla ilgili haklardır.

Bölüm 2

Kavramsal Çerçeve

Kavramsal Açından Çocuk

Bu bölümde, kavramsal olarak çocuğun kim olduğu, ne ifade ettiği ve tarihsel açıdan çocuğun konumu ve hakları ele alınıp değerlendirme yapılmıştır.

Çocuk kavramı. Çocuk, tam olarak şudur diyebilmemiz için toplumların tarihlerine ve kültürel birikimlerine bakmamız gerekir. Çocuğun ne olduğu sorusuna verilecek her cevap farklı ve görecelidir, çünkü insanın olduğu her yerde ve değişen her zamanda çocuğa farklı anlamlar yüklenmektedir ve çocuk kavramı bu yapılara göre şekillenmektedir. Şu an kabul gören yaygın tanım çocuğun yetişkin olmama durumu veya 18 yaşına gelmeyen kişi olduğu görüşüdür (Çetinkaya, 1997).

Bir kavram olarak çocuk, toplumdan topluma farklılaşan bir olgu, zamandan zamana değişiklik gösteren bir kavram niteliğindedir. Günümüz dünyasında dahi çocuğun net ve genel bir tanımı ve açıklaması henüz mevcut değildir. Çocuğu tanımlamak için öncelikle çocukluk yaşının ne olduğu, ne kadar olduğu ve ne zamana kadar devam edeceği açıklanmalıdır (Polat, 2001).

Çocuk kavramı, yer aldığı disipline göre farklı yaşam kesitlerini ifade eder. Çocukluğun başlangıcı olarak doğum anı referans alınır fakat çocukluğun seyri ve bitişi konusunda herhangi net bir görüş birliği yoktur. Çocuk kavramı, kullanıldığı her bilim dalına göre farklı tanımlar almakta ve farklı şekillerde ifade edilmektedir. Hukukta çocuk, belli bir yaşa kadar olan ve belli bir yaşın altında yer alan bireyler olarak ifade edilir. Bu yaş sınırı 18'e kadardır. Yani 18 yaşın altındaki herkes çocuk sayılmaktadır. Bu şekilde çocuk bedensel, zihinsel, ruhsal ve ahlaksal yönden korunmaya çalışılır (Akyüz,2013).

Çocuk, doğduğu andan itibaren yardıma ihtiyacı olan ve başkalarına, yani anne babasına veya bakıcısı durumunda olan kişi veya kişilere bağımlı yaşayan bir varlıktır. Bu koruma durumunun tam olarak ne zaman sona ereceği ve ne zamana kadar süreceği şeklinde net bir görüş yoktu. Çünkü her çocuk farklıdır. Her çocuğun fiziksel, psikolojik, bedensel, ahlaksal ve toplumsal gelişimi farklıdır. Çocuğun korunmaya devam edilip edilemeyeceği durumu bu farklı gelişim alanlarından bağımsız değildir (İnan, 1968).

Çocukluk, modern yaşamın başlamasıyla önem kazanmış yeni bir toplumsal buluş olarak görülmektedir. Modern öncesi yaşamda özel bir ilgi olmadan yaşayan çocuklar, yetişkinler gibi görülüp onlar gibi çalışır, onların var olduğu her mekanda çocuklar da olurdu. Modern yaşamın başlamasıyla çocuklar yetişkin bireylerin yaşamından ayrıldı, onlardan ayrı yaşam alanlarına sahip olmaya başladı. Bu dönemle birlikte çocuk, yetişkin bireylerden ayrı birer kişilik kazanıp onlardan farklı ihtiyaçları olan kişiler olarak algılanmaya başladılar. Bu dönemde yaşam, evreler halinde devam eden ve her evrenin kendine has özellikleri, ihtiyaçları ve farklı temel prensipleri olan bir hale gelmiştir. Bu yaklaşım Batı dünyasında XVII. yüzyılda yerleşmeye başlamış ve çocukluk kavramının çağdaş anlamda tanımı yapılmaya başlanmıştır (Kırdök, Yazgan, Kanar, Parlar, Yıldırım, Berber, Yıldırım, Yelda ve Polat, 1998).

Modern çocukluk düşüncesi, burjuva kültürü ve bilime dayanmaktadır. Burjuva kültürüne sahip ailelerde çocuk, özel ilgi görerek gerçekçi bir eğitim ile daha çağdaş ve yaşamın getirdiği sorumluluklar karşısında çocuğu daha güçlü ve sorun çözücü bir yapıda kendini geliştirmeye dönük bir dizi yetenekler edinip bu yetenekleri sayesinde ihtiyaçlarını kendisi karşılamaya çalışacak duruma gelmiştir. Çocuk, bu dönemden sonra ayrı özel bir yaşama sahip olmuştur. Toplumun ihtiyaçları belirlenirken çocuklar göz ardı edilmemeye başlanmıştır. Sosyal, ekonomik, siyasal ve bilimsel çalışmalar bu özel dönemi gözeterik çalışmalar geliştirilmeye başlanmıştır (İnal, 2007).

Çocukluk döneminin oluşumunda matbaa yadsınamaz bir etkiye sahiptir. Bu dönemin ayrı ve özel bir dönem olarak algılanmasında matbaa önemli bir rol oynamaktadır. Matbaanın icadı ve geliştirilmesiyle birlikte toplumda eğitim görmeye başlayan insan sayısı da artmıştır. Matbaanın getirdiği yenilikler ve yarattığı yeni iletişim ortamı ile okuma yeterliliğine sahip yetişkin ile okuma yetersizliğine sahip çocuk ayrımının yapılmasına dair bir görüş oluşturulmuştur. Bu yeni görüşe göre, çocuklar daha uzun süre eğitim görmeliydi, böyle bir gereksinimin oluşması ve bunu farkında olunması aileleri bu doğrultuda yeni arayışlara yöneltmiştir. Ailelerin etkinlik alanları genişleyip çeşitlendikçe, farklı yaşam alanları ve uğraşlarına bağlı olarak ilgi, beklenti ve ihtiyaçlar da buna bağlı olarak önem kazanmaya başladı (Postman, 1995).

Franklin'e (1993) göre ise çocuğun ne olduğunun anlaşılabilmesi için öncelikle beş temel noktanın anlaşılması gerekir. Bu beş nokta şu şekildedir:

1. Çocukluk, herhangi bir döneme ait tek ve genel kabul gören bir deneyimi ifade etmez. Çocukluk, tarihsel olarak değişen kültürel bir olgudur.
2. Yetişkinlik çağı ile çocukluk çağları arasındaki ayrımı belirleyen çizgi, yalnızca keyfi değil, bu durum ayrıca tutarlı olmayan bir yapıdadır. Çocuk, bazı etkinlikler için çok büyük görüldüğü halde bazı etkinlikler için ise çok küçük olarak görülmektedir (Özellikle yasalarda).
3. Çocuk, negatif bir şekilde “yetişkin olmayan” şeklinde tanımlanmaktadır (yetersizlik vurgusu).
4. Çocuk kavramı, kronolojiden çok iktidarla ilgili görülmektedir (anne baba egemenliği ve iktidar savaşı).
5. Çocukluk, oldukça yeni bir buluş olarak görülmektedir (modern çocukluk düşüncesi).

Dünyada Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi

Tarihi açıdan çocuk hakları, çocuğun üzerindeki her türlü yetkiyi kendinde gören, çocuğu istediği şekilde yönetebilme gücünü elinde tutmak isteyen, çocuğun haklarını kendine bağlı olacak şekilde yorumlayıp sınırsız bir şekilde kullanmaya çalışan ve onu nesneymiş gibi kullanan kişi veya kişilerin tekeline alıp onu hakları olan, bu haklarını özgür iradesiyle her ortamda kullanan ve sahip çıkan ayrı bir kişilik sahibi bir özne durumuna getiren bir süreç olarak görülebilir (Serozan, 2005).

Uluslararası alanda çocukları korumak amacıyla bir örgüt kurma düşüncesi, ilk kez 1894 yılında Jules de Jeune tarafından ileri sürülmüştür (İnan, 1968). Bu fikri önemseyen Avrupalı devletlerinin temsilcileri ilk olarak bu düşünceden yola çıkarak Paris’te bu maksatla özel bir toplantı gerçekleştirmişlerdir (Akyüz, 2013).

Çocukların ve annelerin korunması amacıyla bir uluslararası kurulun oluşturulması alanında resmi olarak tanımlanabilecek ilk çalışma, 1912’de İsviçre’de yapılmıştır (Dobler, 1959). Yine aynı yıllar içinde Belçika’da da buna benzeyen çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle bu alanda yapılan çalışmalar kesintiye uğramıştır. Savaş sonrası 1921 yılında, Brüksel’de Belçika’nın liderliğinde bir kongre gerçekleştirilmiştir. Bu kongrenin neticesinde çocuk haklarını korumak kapsamında “Uluslararası Çocukları Koruma Birliği” kurulmuştur. Ancak savaş sonlarına kadar bu alanda herhangi bir bildirge yayınlanmamıştır. Daha sonra çocukları korumak fikri Avrupa’da acil bir hal alınca bu kapsamda Cenevre’de “Uluslararası Çocuklara

Yardım Birliği” adlı birliğin kuruluğu tamamlanmıştır. Oluşturulan bu birlik tarafından hazırlanan belge, Milletler Cemiyeti tarafından 1924’te “Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi” adıyla kabul edilerek imzalanmıştır (Akyüz, 2013).

Çocuk hakları tarihçesi süreci ilk olarak bildirgeler ve sözleşmeler ile başlayıp değer kazanmaya başlamıştır. Çocuk haklarının tarihine baktığımız zaman ilk önemli belge, Milletler Cemiyeti’nin 26 Eylül 1924’de kabul ettiği Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi’dir. Bu belge çocuk hakları alanında yapılan ilk bildirge niteliğindedir. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi sonucu Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin daha ileri bir tarihe bırakılmasına yol açmıştır. 1948 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun imzaladığı İnsan Hakları Evrensel Sözleşmesi belgesinde çocuk haklarına ve özgürlüklerine yeteri kadar yer verilmediği gerekçesiyle çocuk hak ve özgürlüklerini koruma ve özel durumlarına ilişkin özelde sadece çocukları ilgilendirecek yeni ve ayrı bir bildirge hazırlamak amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 20 Kasım 1959’da kurul üyesi 78 ülkenin katılımıyla genel bir oturumda Çocuk Hakları Sözleşmesi oybirliği ile kabul edilmiştir. Aradan geçen otuz yılı aşkın bir sürede taraf ülkeler için bağlayıcı niteliğe sahip yeni uluslararası bir beyannamenin hazırlanması amacıyla fikir birliği oluşup gerekli çalışmalar sonuçlandıktan sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 20 Kasım 1989 tarihinde Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni oy birliğiyle kabul etmiştir. Sözü edilen sözleşme, 28 Ocak 1990’da 61 ülke tarafından imzalanıp kabul edilmiştir. 2 Eylül 1990 yılında 20 ülkenin katıldığı oylamayla uluslararası bir yasayla yürürlüğe sokulmuştur. Türkiye, sözü edilen sözleşmeyi 14 Şubat 1990’da imzalamış; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun bu imzayı onaylamasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, 9 Aralık 1994’te sözleşmeyi onaylamıştır. Bu süreçten sonra 27 Ocak 1995’te resmi gazetede yayımlanan Çocuk Hakları Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir (Cılga, 1999; Oktay, 1990).

26 Eylül 1924 tarihinde kabul edilmiş olan Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi beş maddeden oluşun bir çocuk hakları koruma bildirisidir. Bildirinin beş maddesi şöyledir:

- Çocuk, fiziksel ve ruhsal olarak doğal bir şekilde gelişimine olanak sağlayan uygun olan ortam ve şartlar içinde yetişmelidir.

- Aç çocuk beslenmeli, hastalığı olan çocuğun hastalığı tedavi edilmeli, fikri olarak geri kaldığı tespit edilen çocuk eğitilmeli, yanlış yola girmiş çocuk ıslah edilmeli, terk edilen çocuk koruma altına alınmalıdır.
- Herhangi bir felaket yaşanması durumunda yapılabilecek yardımların ilk olarak çocuğa yapılması gereklidir.
- Çocuk, yaşamını kendisi kazanabilecek seviyeye getirilmelidir ve her türlü istismara ve ihmale karşı muhafaza edilmelidir.
- Çocuk bilgi ve becerilerini akranlarının hizmetine olacak şekilde yetiştirilmelidir.

Bu bildirinin maddeleri çocuğu korumaya yönelik uygulanmaya çalışılmış bir iyi niyet göstergesidir. Uluslararası alanda yapılmaya çalışılan ilk bildiri niteliği taşıyan bu bildiride yer alan maddeler tamamen çocuğun uygun şartlarda yaşaması, gelişmesi ve her türlü istismardan korunmasına yöneliktir. Ancak 1939 yılında ikinci dünya savaşının başlaması nedeniyle Milletler Cemiyeti geçerliğini yitirmiştir. Milletler Cemiyeti'nin geçerliğinin kalmaması sonucu hazırlanan bu bildiri ve alınan bu kararlar etkisiz kalmıştır (Müftü, 2001).

Çocuk Hakları Bildirisi'nin hukuksal açıdan bir bağlayıcılığının olmamasından dolayı uygulamada çeşitli sorunlar ile karşılaşılıyordu. Bu nedenden dolayı sözleşmeyi kabul eden ve sözleşmeyi sahiplenen Birleşmiş Milletler taraf devletlerinin öncülüğünde Birleşmiş Milletler, Cenevre'de 20 Kasım 1959'da kabul edilmiş olan bildiriyi Çocuk Hakları Bildirgesi adıyla tanımıştır (İnan, 1968). Bir önsöz ve on temel maddeden oluşan bu bildiri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilerek yürürlüğe konulmuş ve bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır. Bu bildiride kabul edilen ilkeler kapsamında çocuklara ayırım görmeme, yurttaşlık ve isim hakkı, sağlık, sosyal güvence ve tıbbi bakım hakkı, özgürlüklerin tanınması ve korunması hakkı, eğitim görme hakkı, şiddetten ve istismardan koruma hakkı gibi temel yaşamsal, gelişimsel ve koruma hakları alınmıştır. Bu bildiride yer alan haklar dünyada yaşayan tüm çocukların sahip olması gereken haklar olarak görülmüştür. Bu çerçevede belirtilen haklara ulaşma ve bu hakları evrensel olarak tanıma, çocuklara tanınan bu hakların sağlanması yolunda atılan ilk adımı oluşturmuştur. Dünyada farklı tarihsel yapılara, farklı kültürel geleneklere sahip ülkeler ve siyasal farklılıklara rağmen ülkeler temel prensipler konusunda ortak noktada buluşmuştur (Akyüz, 2000).

Birinci Dünya Savaşı'na göre İkinci Dünya Savaşı'nda çocuklar şiddete daha fazla maruz kalmışlardır. Bu durumun önüne geçmek amacıyla bu bildiriye çocuğun fiziksel ve duygusal olarak korunması doğrultusunda doğum öncesi, doğum sırası, doğum sonrası özel bakılması ve özel korunması gerektiği vurgulanmış ve bildiri bu çerçevede şekillenmiştir. Bildiriye ayrıca çocuklara eşit muamelede bulunulması gerektiği, bu kapsamda eşit haklara sahip olmaları belirtilerek tüm çocukların mevcut her türlü imkandan fayda görmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda on madde şeklinde bir bildiri ile çocukların yaşama haklarından korunma haklarına kadar çeşitli hakları düzenlenip uygulamaya konulmak için uluslararası topluma sunulmuştur. Tüm bunlara ek olarak özel bakıma ihtiyacı olan çocukların da hem özel ilgi ve bakım görmeleri hem de özel eğitime tabi tutularak destek almaları yolunda kararlar alınmıştır. Bu şekilde özel bakıma ihtiyaç duyan çocukların duygusal ve psikolojik açıdan desteğe ihtiyaçları belirtilerek bu anlayışla onlara gerekli özel ilgi ve bakım sağlayacak ortamların gerekliliği vurgulanmıştır (Müftü, 2001).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabulü

Birleşmiş Milletler, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni ilk kez 1979 yılında hazırlamaya başlamıştır. 1979 Uluslararası Çocuk Yılı'nda Polonya temsilcileri böyle bir çocuk hakları sözleşmesinin hazırlanması gerektiği yönünde önerge vermişlerdir. Polonya'nın yaptığı öneri Birleşmiş Milletler tarafından dikkate alınarak 1979 yılı itibarıyla 43 taraf devletten temsilcilerin oluşturduğu bir çalışma grubu kurulmuştur. Oluşturulan çalışma grubu, her yılın ocak ayında bir haftalık süre ile bir araya gelerek sözleşmeyi hazırlamıştır (Akyüz, 2000).

"Açık Uçlu Çalışma Grubu" adı ile oluşturulan bu çalışma grubu; ILO, UNHCR ve UNICEF benzeri kuruluşlar tarafından gözlenerek çalışmaları incelenmiştir. Bu gibi kuruluşların bizzat çalışmalara katıldıkları zamanlar da olmuştur. Oluşturulan bu çalışma grubuna Polonya Bilimler Akademisi Hukuk ve Devlet Enstitüsü eski yöneticisi başkanlık etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerden sadece Arjantin, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Hindistan ve Orta Afrika Cumhuriyeti çalışma grubunun tüm oturumlarına katılmıştır. Bu ülkelerin sağlık, dışişleri ve adalet bakanlıkları toplantılara katılmamıştır. Oturumlarda sürekli olarak katılan devletler; Avustralya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Norveç ve İngiltere'dir. Ülkeler arasında çeşitli fikir temelli ayrılıklar oluşmuştur. Bu yaşanan fikir ayrılıkları çalışmaların zaman zaman sekteye uğramasına neden

olmuştur. Çalışma sürecinde kültürel farklılıklar, dini inanışlar, gelenekler özellikle dikkate alınarak çalışmalara devam edilmiştir. 5 Şubat 1988 yılında sözleşmenin ilk okuma taslağı hazırlanmıştır. Birleşmiş Milletler Sekreterliği'nin taslağı detaylı bir incelemesinin ardından ikinci bir okuma için tekrar gruba sunmuştur. Grubun taslak metni yeterli bulmasıyla taslak ilk olarak 1989 yılının Mart ayında İnsan Hakları Komitesi'ne ardından Ekonomik ve Sosyal Konsey'e gönderilmiştir. Oluşturulan bildiri metni 10 yıllık detaylı çalışmalar neticesinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gündeme getirilerek oybirliğiyle kabul edilerek yürürlüğe konmuştur (Veerman, 1992).

Sözleşme metni ilk olarak 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılarak 61 ülke tarafından imzalanıp kabul edilmiştir. Bu şekilde yüksek bir katılımın olması diğer devletler için cesaret verici bir adım oluşturmuştur. Daha sonraki süreçlerde hem imzaya katılmamış ülkeler hem de çekince koyan ülkeler de farklı zamanlarda metni imzalamaya başlayarak kabul etmişlerdir (Tiryakioğlu, 2000).

Çocuk Hakları Sözleşmesi oluşturulurken dünyada yaşayan tüm çocukların daha iyi bir yaşam sürmelerini amaçlanmış önemli ve etkili bir belgedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, günümüzde 193 ülke tarafından imzalanarak kabul edilmiştir. Sözü edilen sözleşmeyi imzalayıp kabul eden devletlerin her biri bağlayıcı sorumluluklar almaktadır. Taraf ülkeler üzerlerine düşen her türlü sorumluluğu çocuklara sağlamak zorundadırlar (Sosyal Hizmet ve Çocuk Hakları, 2004).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından 29 Eylül-30 Eylül 1990 tarihlerinde Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde bir araya gelen "Çocuklar İçin Dünya Zirvesi" kapsamında imzalanarak kabul edilmiştir (Tiryakioğlu, 2000). Fakat sözleşme ancak 9 Aralık 1994 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanabilmiştir. Sözleşmenin Türkiye'de yürürlüğe girmesi 27 Ocak 1995 tarihinde olmuştur. Sözleşme, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylandıktan sonra resmi gazetede yayınlanmasıyla uygulanması gerçekleşmiştir. Türkiye bazı maddelere Lozan Anlaşması kapsamında çekince koymuştur. Türkiye sözleşmeyi imzalayan 43. ülke olmuştur (Erbay, 2013).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, her şeyden önce çocuğun korunması gerektiğini öngörür. Sözleşmede çocuğun kötü hayat şartlarından maddi ve manevi bakımdan korunması, her türlü ihmal ve istismardan korunması ve ona tanınan haklarını kullanmasını sağlayacak uygun ortamlar oluşturmak ve

bu çerçevede toplumsal bir duyarlılık oluşturarak tüm çocuklara ulaşmak hedeflenmiştir (Oktay, 1995).

Sözleşmenin amacı, çocukları korumak amacıyla evrensel prensipler belirleyerek onların tüm yaşamsal haklarını korumaktır. Çocukların her türlü istismar ve kötü muameleden korunmasının yanında, çocukların yeteneklerini geliştirecekleri uygun şartlarda gelişimlerini ve potansiyellerini yükseltecek uygun eğitim almalarını öngörür (Akyüz, 2000).

Birleşmiş Milletlere bağlı 18 kişilik bir uzman ekipten oluşan Çocuk Hakları Komitesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını takip edip denetleyen kurumdur. Komitenin görevi, çocuk haklarının geliştirilmesi amacıyla devamlı bir diyalog ortamı içerisinde tarafların uygulamalarını izleyip tartışmak ve bu uygulamaları daha da iyileştirmek, sürekli bir kontrol mekanizması oluşturmaktır. Taraf devletler sözleşmenin uygulanmasına dair raporlarını komiteye bildirmekle yükümlüdürler. Devletlerin sunacağı ilk rapor sözleşmeyi kabul ettikten iki yıl sonra komiteye verilmektedir. Bu ilk raporun sunumunun ardından sonraki süreçlerde sunulacak raporlar beşer yıllık arayla komiteye verilmektedir. Raporlarda verilen bilgilere ek bilgiler de komite tarafından istenebilir ve komite hem taraf devletlere hem de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na öneri ve tavsiyelerde bulunabilir (Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989).

Çocuk Haklarının Türkiye'deki Tarihi Gelişim Süreci

Türkiye'de çocuk hakları kapsamında yapılan çalışmalar, toplumun önemli bir parçasını oluşturan çocuklara daha iyi ve kaliteli bir yaşam sunmak amacıyla. Bu alanda çocuğun sahip bulunduğu haklar ile sahip olması gereken hakları her alanda kullanmasını sağlayıcı politikalar yürütülmektedir (Türkiye Çocuk Hakları Politikası Çalıştay Sonuçları, 2009).

Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde çocuk haklarına dair çeşitli araştırmalar yapmak amacıyla 25 Mayıs 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş olan bir kanun kapsamında UNESCO Türkiye Milli Komisyonu kurulması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla çeşitli çocuk hakları beyannameleri incelenerek bir tasarı hazırlanması kararlaştırılmıştır (Akyüz, 2000).

14 Şubat 1962'de 7. Milli Eğitim Şurası'nda, 8 Mayıs 1962'de 2. Sosyal Hizmetler Konferansı'nda, 30 Temmuz 1962'de Türkiye Öğretmen Dernekleri

Konfederasyonları Kurultayı'nda, 26 Haziran 1963'te UNESCO Türkiye Milli Kamuoyu 7. Genel Kurultayı'nda, Türk Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir. Anayasamızın ilgili maddeleri ve daha önceki evrensel bildirelerden esinlenerek hazırlanan "Türk Çocuk Hakları Bildirgesi" ile Türkiye'de her kurum ve kuruluş tarafından çocukların haklarını göz önünde bulundurarak çalışmalarını yürütmek ve bu ilkelere uymak zorunlu hale gelmiştir (Ballar, 1997)

Türkiye, 14 Eylül 1990'da Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 9 Aralık 1994'te onaylamış ve 27 Ocak 1995 yılında uygulamaya koymuştur. Bu sözleşme, Birleşmiş Milletler kapsamında en yüksek katılımlı sözleşmedir. Çocuk haklarını evrensel düzeyde korumayı amaçlayan bu sözleşme, hukuki bağlayıcılığı olan uluslararası bir sözleşmedir. Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 25 Mayıs 2000'de kabul edilmiş olan Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek olarak hazırlanan ve çocukları korumayı amaçlayan "*Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol*" ile "*Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılmalarına İlişkin İhtiyari Protokol*" New York'ta yapılan BM Binyıl Zirvesi sürecinde 8 Eylül 2000'de imzalayarak kabul etmiştir. Sözü edilen protokoller, Türkiye'de 19 Eylül 2002 ile 4 Mayıs 2004 tarihlerinde yürürlüğe girmiştir (Merey, 2012).

28 Haziran 1963 tarihinde UNESCO Türkiye Milli Komisyonu 7. Genel Kurulunda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi kapsamında hazırlanmış olan "Türk Çocuk Hakları Bildirisi" kabul edilmiştir (Erbay, 2013). Bu bildiri kapsamında hazırlanan 6 temel ilkeler şu şekildedir:

1. İyi bakım, daha güzel yaşam sürme ve uygun bir eğitim görme, yardım alma, her yerde sevgi, özel ilgi ve değer görme her Türk çocuğunun hakkıdır. Resmi kurumların, özel kurumların ve her vatandaşın çocukların bu haklarını tanımak ve bu haklara sahip çıkmak görevidir. Sorun yaşayan her çocuğa yardım edilmeli ve eldeki tüm olanaklarla çocuğa öncelik verilmelidir.

2. 16 yaşına kadar her çocuk resmi öğrenime devam eder, hiçbir çocuk öğrenim hakkından alıkonulamaz. Özel işlerde hiçbir çocuk çalıştırılmaz. Hiçbir çocuk sömürülemez.

3. Her ebeveyn çocuğuna özel ilgi göstermek, onu en iyi şekilde yetiştirmek ve ona daha kaliteli beceri sağlamak ile yükümlüdür. Orta dereceli öğrenime devam edemeyecek çocuklar için devlet özel kurslar açarak çocuğa

öğrenim fırsatı tanır. Ailenin olanaklarının yetersiz kaldığı yerde çocuğu yetiştirmek görevi yakın akrabalara ve devlete düşmektedir.

4. İlköğretimden sonra orta dereceli okullarda eğitimini sürdüremeyen çocuklar için tarımsal bilgi, teknik bilgi ve beceriler kazandıracak kurslar düzenlenmesi ve bu imkânlardan çocukların faydalanması için Milli Eğitim Bakanlığı, Belediye Başkanlığı ve muhtarların işbirliği yapma yükümlülükleri bulunmaktadır.

5. Uyumsuz ve engelli çocukların iyileştirilmeleri, yaşama zorluğu içinde olan çocukların kurtarılmaları, özel durumlarına uygun meslekler için kendi hayatlarını kazanabilecek düzeyde güçlü ve başarılı bir şekilde yetiştirilmeleri ebeveynler ile beraber devletin ve söz konusu amaç doğrultusunda oluşturulan kurumların öncelikli görevidir.

6. Çocukların korunmaları ile ilgili yasal düzenlemeler öncelikli olarak hazırlanıp çıkarılmalı ve geciktirilmeden uygulanmalıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan bütün haklar, temel ilke niteliğinde olan belli haklar çerçevesinde ele alınarak çocukların haklarını kullanmaları ve taraf devletlerce bu hakların teminat altına alınıp korunması yönünde sorumlukların yerine getirilmesinde önem arz etmektedir. Bu temel ilkeler; yaşama ve gelişme hakkı, ayrımcılık yasağı, çocuğun yüksek yararı ve çocuğun görüşlerine saygı duyulması yani katılım hakkıdır (Akyüz, 2013).

Yaşama ve gelişme hakkı. Bu temel ilke, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan diğer bütün çocuk haklarının kullanılması için temel bir ilke niteliğindedir. Her çocuk doğduğu andan itibaren temel yaşama hakkına sahiptir ve devletler yaşama hakkını sağlamakla yükümlüdürler (Polat, 2001).

Yaşama ve gelişme hakkı, temel ve en önemli hakların başında gelir. Yaşam her şeyin temelini oluşturan ilk özgürlüğü ifade eder. Bu temel ilke yaşama hakkını somut bir şekilde belirterek özgürlüğe vurgu yapmaktadır. Yaşam bir özgürlüktür, bu özgürlüğün temelinde ise yaşam vardır. Gelişme hakkı ise bireyin mümkün olan en iyi şekilde gelişme olanaklarından yararlanarak kendini gerçekleştirmesidir. Bu ilke, çocuğun bilgiye ulaşma isteği, eğitim görebilmesi, dini ve vicdani özgürlüğe sahip olmasını vurgular (Savcı,1996).

Yaşama ve gelişme hakkı, bütün temel haklar ve özgürlükler için bir temel hak niteliğindedir. Bu temel hakkın kullanılması, diğer tüm hakların da kullanılmasının önünü açan bir hak konumundadır. Yaşama hakkı, çocuğun bedensel ve duygusal bütünlüğünü koruyabilmesi anlamına gelmektedir. Çocuk hakları ile ilgili olan tüm belge ve bildirgeler çocuğun yaşama hakkının dokunulamaz ve devredilemez haklar olduğunu vurgular. Bu belge ve bildirgeler içerisinde en kabul göreni olan Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir ve yaşama hakkı ile ilgili tüm hakları koruma altına almaktadır. Gelişme hakkı; çocuğun fiziksel, ruhsal, toplumsal ve psikolojik gelişmesini, bireyin onuruyla uyumlu olarak gözetilmesi ile çocuğun toplum içinde hakları olan özgür bir kişilik olarak yaşamsal faaliyetlerini en iyi derecede gerçekleştirmesidir (Türkiye Gündemi, 2008,).

Çocuğa fiziksel olarak zorla her türlü ihmal, istismar, taciz ve tecavüz bütün hukuk sistemlerinde katı bir şekilde yasaklanmış ve suç olarak kabul edilmiştir. Böyle bir suça karşı katı kanunlar ve cezalar mevcuttur. Başta Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (5. madde) ile Çocuk Hakları Sözleşmesi (19, 34, 35, 36, 39. maddeler) olmak üzere tüm belge ve bildirgelerde çocuğun fiziksel ve duygusal olarak her türlü ihmal, istismar, işkence ve benzeri şiddet ve onur kırıcı kötü davranış ve eylemlere karşı çocuğun bir bütün şeklinde korunması esas alınmıştır (Aral ve Gürsoy, 2001).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi, çocuğun yaşama hakkının olduğunu, bu hakkını en iyi şekilde ve en uygun ortamlarda kullanmasını sağlamak için devletlerin çocuğun yaşaması ve gelişmesi için her türlü önlemi almakla yükümlü olduklarını belirtir. Sözleşmede çocukların yaşamlarını devam ettirebilme ve uygun yaşam standartlarına sahip olmasını belirtirken çeşitli temel ilkeleri göz önünde tutmuş ve bu hakları güvence altına almıştır (4, 12, 13, 14, 19, 26, 27, 28, 31. maddeler) (Akyüz, 2013).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul eden her devlet çocuğun yaşama ve gelişme varlığını korumak ve gerçekleştirmek için aşağıda yer alan sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü tutulmuştur:

➤ Her çocuğun doğuşuyla birlikte sahibi bulunduğu yaşama hakkını kabul edecek, çocuğun gelişmesini ve yaşamasını en genel boyutta güvence altına alarak bunu sağlayacaktır.

➤ Çocukların kendi ilgi ve istekleri doğrultusunda her türlü bilgiye ulaşma hak ve arzularını teminat altına alacaktır.

➤ Çocukları yetiştirmek ilk olarak ebeveynlere düşen bir görevdir. Ebeveynler kendilerine düşen bu sorumluluğu eksiksiz yerine getirecektir. Ebeveynlere bu doğrultuda gereken destekleri verecektir.

➤ Çocuğun olabilecek en yüksek sağlık standartlarına ulaşmasını sağlayacaktır. Önleyici ve temel sağlık bakımlarına ve çocuk ölümlerinin en düşük düzeylere çekilmesine ayrı bir önem verecektir.

➤ Tüm çocuklara hiç olmazsa ilköğretim seviyesinde zorunlu ve ücretsiz eğitim imkanları verecektir.

➤ Çocuğun becerilerinin ve kişiliğinin, yetişkin olduğu zaman etkin bir hayat yaşamasına imkan verecek şekilde geliştirilmesini sağlayacak eğitim verecektir.

➤ Çocukların boş zamanlarında, oyunlara, sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılım haklarını gerçekleştirecektir.

Belirtilen haklar, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin özel bir şekilde düzenlediği haklar olup yaşama hakkının en iyi şekilde kullanılması için uygun ortamların yaratılması gerektiğini belirtir. Söz konusu çocuklar olduğu için sadece yaşama hakkının sağlanması yeterli değildir. Bununla birlikte çocukların haklarını etkili bir şekilde kullanmaları ve gelişimlerine yönelik etkinliklerin en iyi şekilde yürütülmesi ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmeleri için özel çaba gerekir (Akyüz, 2013).

Ayrımcılık yasağı. Mirleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesinde çocuklar arasında her türlü ayırım yasaklanmıştır.

Bu maddeye göre:

- Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan bütün haklardan her çocuk hiçbir ayırım yapılmaksızın yararlanır.
- Çocuğun kendisi, ebeveynleri veya vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi veya başka düşünceler, milli, etnik veya toplumsal köken, özel mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer durumlar nedeniyle çocuklar arasında hiçbir ayırım yapılamaz.

Sözleşme, çocuğun ebeveynlerinin, vasisinin veya diğer aile bireylerinin statüleri, etkinlikleri, düşünceleri ve inançları nedeniyle ayrımcılığa veya herhangi bir cezaya maruz kalmasını da yasaklamaktadır. Çocuklar ebeveynlerinin evlilik durumlarına bağlı olarak ortaya çıkacak herhangi bir olumsuzluktan dolayı ayrımcılığa maruz kalmamalıdır. Çocuk, anne ve babasının dini inancı, toplumsal

konumu, gelenek ve göreneklerine bağılı olarak ayrımcılığa uğramamalıdır (Akyüz, 2013).

Ayrımcılık, bütün insanların sahip olduğu haklara ve özgürlüklere eşit olarak sahip olmalarının ırk, renk, cinsiyet, toplumsal köken, dil, inanç, özel mülkiyet farklılığına bağılı olarak kasıtlı olarak dışlanması veya kısıtlanması anlamına gelmektedir (Hodkin ve Newell, 2003). Çocuğun her ne sebeple olursa olsun ayrımcılığa uğramasının önlenmesi ve bütün haklarının güvence altına alınması devletin sorumluluğudur (Polat, 2001).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ırk, renk, cinsiyet gibi sınırlayıcı ayrımcılık ölçütlerinin yanında ayrımcılığa sebep olabilecek başka ölçütler de yer almıştır. Sözleşmede çocuğun yaşadığı coğrafya, kırsal ve kentsel alanlar vb. yerlerde ve çocuğun ebeveynlerinin durumları, etkinlikleri, dini inançları ve farklı düşünce sistemlerinden ötürü ayrımcılığa uğramasının önlenmesine vurgu yapılmaktadır (Özdemir ve Ruhi, 2012).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bu ilkesi çerçevesinde 1982 Anayasası'nda bazı maddeler yer almıştır. Anayasa'nın 10. maddesine göre herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi fikir, dini inanç vb. sebeplerle herhangi bir ayrıma maruz almaksızın kanun önünde eşit haklara sahiptir. Kadınlar ve erkekler eşittir. Devlet bu hükümlerin yerine getirilmesinde birinci derece sorumludur. Hiç kimseye herhangi bir nedene bağılı olarak ayrıcalık tanınmaz (Kuş ve Merey, 2014).

Çocuğun yüksek yararının korunması. Çocuğun yüksek yararının korunması hakkı, çocuk hukukunun en temel ögesi niteliğinde olup diğer haklar ile bağlantılıdır. Bu ilkeye göre, yarar çatışmalarında çocuğun tarafının tutulması, onun ilgi ve isteklerine öncelik verilmesi, kararların ve uygulamaların çocuğun yararına olacak şekilde düzenlenmesi ifade edilir (Merey ve Kuş, 2014, Özdemir ve Ruhi, 2012, Akyüz, 2013, Serozan, 2000, Yolcuoğlu, 2009).

Bu ilke, bir haktan öte diğer çocuk haklarının tümünün tanınması ve uygulanması için bir kılavuz görevindedir. Buna göre, her zaman çocuktan yana olunması gerektiği, çıkar çatışmalarında çocuğa öncelik verilmesi ve çocuğun safının tutularak onun için en iyi olanın sağlanması yolunda kararlar alınması demektir. Bu ilke, çocuğun kişiliği ile çok yakından ilgili bir haktır. Sözü edilen hak, karar mercilerince yorumlanabilir, esnektir. O yüzden bu hak kullanılırken

yetişkinlerin kendi çıkarlarına göre kullanması değil, çocuğun yararını gözetecek şekilde kullanılmalıdır (Serozan, 2005).

Bu ilke, çocuğun doğasına uygun ve onun ihtiyaçlarına göre düzenlenir. Bu hakkın kullanılmasında çocuğun ilgi ve istekleri çocuğun bakış açısına göre düzenlenir o yüzden çocuğa yönelik koruma yasaları, politikalar ve uygulamalar çocuğun yararına göre şekillenmelidir (Türkiye Çocuk Politikası Çalıştay Sonuçları, 2009).

Çocuğun yüksek yararının korunması ile kastedilen kısa süreli dar kapsamlı bir yarar ilkesi değildir. Buna göre, çocuğun uzun sürede korunması, alınan karar ve uygulamaların gelecekte de çocuğun yararına olacak şekilde uygulanmasıdır. Bu ilke, çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal, toplumsal, kültürel, hukuksal, ekonomik ve ahlaki olarak çocuğun özgür ve sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürmesi, doğru bir biçimde gelişmesi ve en sağlam şekilde korunmasını ifade eder. Çocuk, fiziksel, ruhsal, zihinsel bakımdan normal ve dengeli bir şekilde her türlü ihmal ve istismardan korunmalıdır. O temel yaşama olanaklarına sahip, sağlık hizmeti alan, hastalıklardan korunan bir birey olarak yaşamını sürdürebilecek koşullarda yetişmelidir. Tüm bu haklar başta ebeveynler olmak üzere çocuğun çevresinde olan herkes tarafından sağlanmalıdır. Yetişkin bireyler nasıl ki kendi yararları için en doğru şekilde eylemlerde bulunuyorlarsa çocukların yararları için de aynı dikkati göstermelidirler (Grassinger, 2009; Akyüz, 2013).

Politikacılar, ebeveynler, öğretmenler, idareciler, uzman kişiler, savcılar, hakimler, doktorlar, polisler, müdürler ve sorumluluk sahibi herkes, her kesimden ve her kurumdan kişiler, karar ve uygulamalarda öncelikli olarak çocukların faydasına olacak şekilde hareket etmelidirler. Kararlar alınırken hiçbir şekilde çocukların faydası göz ardı edilmemeli. Her zaman ve her koşul altında şuan veya ileriki zamanlarda çocuğa zarar verecek tüm eylemlerin değerlendirmesi çocuklar göz önüne alınarak yapılmalıdır (Akyüz, 2013).

Çocuğun yüksek yararının korunması ilkesi, sadece ailenin değil, bütün toplumsal kurumların görevi ve sorumluluğudur. Başta aile ve yakın çevre olmak üzere çocuğun yolunun düştüğü her kurum ve kuruluş çocuğu koruyup kollamakla yükümlüdür. Çocukların korunmasına yönelik düzenlemeler uluslararası belgeler, bildirgeler, genelgeler ve sözleşmeler ile güvence altına alınmıştır (Çetinkaya, 1997).

1982 Anayasası'nda çocuğun yararının korunmasına yönelik kararlar yasada yer alan bazı maddeler ile güvence altına alınmıştır. 41. madde, çocuğun korunmasına yönelik önlemlerin alınmasını öngörür. 42. madde, maddi imkanlar açısından yetersiz olan yetenekli çocukların eğitim hayatlarına devam edebilmeleri için destek görmeleri gerektiğini ifade eder. 56. madde, çalışan çocukların korunması gerektiğini belirtir (Akyüz, 2001).

Medeni Kanun'da aile ilişkileri düzenlenirken çocuğun tarafı tutulur. Bu şekilde velayet çocuğun yararına olacak şekilde olmalıdır. Anne ve baba çocuğa yönelik sorumluluklarını yerine getirmiyor veya kötüye kullanıyorsa devlet çocuğun yüksek yararını gözeterek önleyici tedbirler almak zorundadır. Sadece medeni kanunda değil, kamu hukukunda da çocuğun yararı ilkesi temel bir ilke niteliğindedir. Gerek ailesi olmayan çocukların korunması, gerek suça sürüklenmiş çocukların korunması veya okul ve işyerlerinde hakkı yenmiş, gasp edilmiş, dışlanmış çocukların haklarının da korunması bu ilke kapsamında güvence altına alınmıştır (Akyüz, 2001; Akyüz, 2013; Polat, 2001).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edildiği 1990'dan itibaren uluslararası toplumlar çocukların korunması, sorunlarının çözülmesi ve mevcut durumları ile yakından ilgilenmektedir. Bu süreçte sözü edilen kanunlar ile ilgili Birleşmiş Milletler tarafından kurulan mahkemelerde birçok karar alınmış ve bu kararlar doğrultusunda çeşitli uygulamalar gerçekleşmiştir (Azarkan, 2009).

Çocuğun görüşlerine saygı gösterilmesi/katılım hakkı. Katılım hakkı, çocukların kendilerini etkileyecek karar ve uygulamalarda etkili olabilmeleri için güçlü kılınması ve potansiyellerinin yükseltilmesini hedefleyen ve bu amaçla başvuru bir süreçtir. Katılım, aynı zamanda kendi varlığını ve görüşlerini dile getirme özgürlüğü ve sivil bir haktır. Katılım, her ortamda gerçekleşebilecek bir etkin güç anlamı taşır, bu güç çocuğu bulunduğu ortamda rol üstlenmesini sağlar (The State of the World's Children, 2009)

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan bu ilke, sözleşmede yer alan diğer maddeler için bir temel niteliğindedir. Bu ilkeye göre, çocuk kendisini ilgilendiren her konuda özgürce fikir geliştirebilir ve fikirlerini beyan edebilir. Çocuk gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak fikirlerini beyan edebilir. Bu ilke ile çocuğa kendisini ilgilendiren her türlü adli ve idari kovuşturmada görüşlerini açıklama hakkı verilmiştir (Akyüz, 2001; Merey ve Kuş, 2014; Özdemir ve Ruhi, 2012; Serozan, 2000).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesi, çocuklara, kendileriyle ilgili olan her konuda fikirlerini dile getirme hakkı ve dile getirdikleri fikirlerinin dinlenmesi hakkına sahip olduklarını belirtir (Akyüz, 2013).

12. maddeye göre:

- Fikir geliştirme yeteneğine sahip her çocuğun bu fikirlerini üretirken aynı zamanda kendisini ilgilendiren her konuda da fikir beyan etme hakkına sahiptir.
- Çocuğun yaş ve gelişim düzeyine uygun bir şekilde fikirlerine önem verilmesi gerekmektedir.
- Çocuğu ilgilendiren adli ve idari kovuşturmalarda gerek doğrudan gerekse temsilci yoluyla çocuğun fikirlerine de başvurulup dinlenmelidir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi, çocuklara fikirlerini özgür bir şekilde açıklama hakkı, 14. madde, düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü, 15. madde, dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı, 16. madde, özel yaşama saygı duyma hakkı, 17. madde ise kitle iletişim araçları ile diğer bilgi kaynaklarına ulaşma hakkı tanımıştır. Bu maddeler ile çocukların toplumun her kurum ve kuruluşunda etkili olmasını, toplumla bir arada katılım göstererek her türlü imkandan faydalanmasını sağlanmaya çalışılmıştır (Akyüz, 2013).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesi, çocuğa görüşlerini farklı şekillerde dile getirebilme olanağı tanımaktadır. Bu ilkeye göre çocuk, fikirlerini yazılı, sözlü, basılı vb. şekillerde dilediği gibi özgürce ifade etme hakkına ve dilediği konuda, merak ettiği, bilgi almak istediği her konuda araştırma yapma hakkına sahiptir. Bu ilke ile çocuğun toplumda etkili rol alabilmesi, barış içinde yaşayarak, huzurlu, özgürlük isteğiyle ve başkalarıyla eşit haklara sahip bir biçimde hayallerini gerçekleştirebilmesinin yolu açılır (Akyüz, 2000)

Çocuklar için katılım hakkını sağlayan Sözleşme'nin 12. maddesi, çocukların görüşlerini ifade ederken kendileri veya başkaları için amaçlanan hedefleri göz ardı ederek kendilerini ilgilendiren her konuda mutlak bir hak vermez. Sözleşme, çocuklara onların kendi haklarının sahibi olduğunu, onlara geleneksel tutumların aksine etkin bireyler olmasını sağlamaya dönüktür. Buna göre fikri olan, fikir üretebilecek kapasitede olan her çocuk fikir beyan edebilir (Akyüz, 2013).

Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ilk defa çocuğa katılım hakkı tanınmıştır. Bunun nedeni, günümüzde yönetimlerce uygulanan demokratik siyasi anlayışdır.

Bu ilke doğrultusunda çocuğa kamuda söz sahibi olma ve kamunun bir parçası olma hakkı tanınmıştır. Çocuğun etkinliklerde ve karar süreçlerinde yer alıp uygulamalarında ve değerlendirmelerinde de etkin olması gerekir. Çocuk başta aile olmak üzere okulda, ülke politikasında, medyada ve yaşamın her alanında söz sahibi olmalıdır. İyi bir demokratik geleceğe sahip olmanın en temel yolu geleceğin bireyleri olan bugünün çocuklarının iyi bir demokratik yaşam geçirmelerindedir (Akyüz, 2001, Koman, 2011).

Çocuğun katılım hakkını kullanabilmesi için büyüklerin çocuklara güven duymaları, çocukları birer kişilik olarak görmeleri ve çocukları bu konuda desteklemeleri gerekir. Yetişkin bireyler, çocukların katılım haklarını tamamen benimsemeli ve toplumda yerleşmesi için çaba göstermelidirler (Türkiye Çocuk Politikası Çalıştay Sonuçları, 2009)

Hill ve Tisdall'a (1997) göre, çocukların katılım hakları yaşları ve olgunluk düzeyleri ile sınırlandırılarak uygulanmalıdır. Çocuk her konu, karar ve uygulamada söz sahibi olabilir, bu durum onun konu hakkında yetkinliği ve yeterliliği ile bağlantılıdır. Dolayısıyla yaş faktörü ve olgunluk seviyesi çocuğun kararlarına etki edecek önemli etkenlerdir. Çocuğun fikirlerine her zaman başvurulmalıdır, görüşleri detaylı bir şekilde dinlenmeli ve dikkatte alınmalıdır. Fakat bu her zaman onun görüşlerinin geçerli olacağını veya kabul edileceğini göstermez. Çocuk kararlara mutlaka katılmalı, düşüncelerine başvurulmalıdır fakat son karar verici olmamalıdır.

Çocuğun yüksek yararı ilkesi kapsamında bazı karar ve uygulamalarda çocuğun yaşının küçük olması ve olgunluk düzeyinin düşük olması halinde çocuğun görüşlerine başvurulmaması onun yararına olacak bir eylemdir. Bunun yanında çocuğu doğrudan etkileyen ve onun karar verebileceği yetenekte olduğu konular olan isim değişikliği, okul seçimi, tıbbi müdahale, evlatlık alınmada çocuğun düşüncelerinin alınması onun yararına olacak bir uygulamadır. Çocuğun her konuda söz sahibi olması ve karar vermesi daha çok sağlıklı düşünce oluşturma gücüne bağlı bir durumdur. Bu sebepten dolayı alınan kararlar ve yapılan uygulamalarda konu hakkında çocuk detaylı bir şekilde bilgilendirilip konuyu anlaması sağlanmalıdır (Serozan, 2005).

Türkçe Eğitiminde Çocuk Hakları

Eğitim, kişide istendik yönde olumlu bir şekilde davranış değişikliği meydana getirmektir. Bu değişiklik kişide, bilgi, beceri ve tutumların etkili bir şekilde kazandırılması şeklinde gerçekleşir. İnsan haklarının kişiye etkili bir şekilde kazandırılması için, öncelikle bu hakların ne olduğu kavratılmalı, kişilerin bu hakları kullanmaları sağlanmalı ve kullanan kişilerce korunup geliştirilmeye çalışılmalıdır. Bunu yapabilmek için ise sistemli bir eğitime ihtiyaç vardır, bu sistemli eğitim ise ancak ve ancak okul çatısı altında gerçekleşebilir. Okul ile verilecek bir insan hakları eğitimi tüm yönleriyle öğrencilere en iyi şekilde kavratılmalı ve öğrencilerin yaşayıp, yaşatabileceği ortamlar yaratılmalıdır, bunun yanında okulda öğretilecek insan hakları eğitimi yaşamın her alanını kapsayacak şekilde olmalıdır. Eğitim sonunda hedeflenen gelişmeler sağlandığında eğitim gerçek amacını yerine getirmiş olur. İnsan hakları eğitimi ilk olarak okul çatısı altında öğrencilere sonrasında da toplumun her kesimine verilecek şekilde sağlanmalıdır, ancak bu şekilde düzenli ve sistemli bir şekilde verilecek bir eğitim ile insan haklarına dair eğitim verilmiş olur. (Kepenekçi, 2000; Gülmez 1996; Kepenekçi, 2008)

Türkçe Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin tüm yaşamları boyunca yararlanacakları dinleme/izleme, okuma, yazma ve konuşmayla ilgili zihinsel becerileri ve dili kullanma becerilerini kazanmaları, edindikleri becerilerden yararlanarak kendilerini toplumsal ve bireysel yönleriyle geliştirmeleri, etkili iletişim kurma becerileri kazanmaları, Türkçeye olan sevgileriyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı kazanmalarını temin edecek biçimde değerleri, bilgi ve beceri içine alan bir bütünlük içinde yapılandırılmıştır. Türkçe Dersi Öğretim Programı; dil yeterlilik ve becerilerinin geliştirilmesini, bütün diğer alanlarda öğrenme, toplumsal ve kişisel gelişmeyle mesleki becerileri edinme sürecinin önkoşulu olarak kabul etmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018).

Türkiye’de çocuk hakları eğitiminin düzenli bir şekilde verilmesi ilk olarak beş yıl olan zorunlu eğitim süresinin 1998’de sekiz yıla çıkarılmasıyla mümkün olmuştur. Bu şekilde ilköğretim çağındaki çocukların eğitim hakkı yasalarla güvence altına alınmıştır. Bu önemli eğitim atılımını takiben ilköğretim programının 2004’te yapılandırmacı eğitim modeline göre düzenlenmiş olup öğrenciyi merkeze koyan bir eğitim modeli benimsenmiştir. Eğitim programı içerisinde yer alan dersler ile çocuk hakları eğitimi verilmeye çalışılmıştır. Özellikle Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri ile çocuk haklarına dair eğitim doğrudan verilmeye çalışılmıştır.

Program içerisinde yer alan Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji derslerinde ise çocuk hakları dolaylı bir şekilde öğretilmeye çalışılmıştır (Ersoy ve Ersoy, 2008). Bu şekilde çocuklara hem eğitim görme hakkı hem de eğitim süreci boyunca çocuk haklarını öğrenme imkanı sunulmuştur (Ersoy, 2012).

Çocuk hakları kavramı ile fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, toplumsal, hukuksal ve ekonomik açıdan özgür bir şekilde yaşaması için ona tanınan hakların kanunlarla koruma altına alınması ve ona tanınan bu hakları kullanabilmesi için uygun yaşam alanlarının oluşturulması ifade edilir. Çocuğa tanınan bu hakların korunması ve toplumda kabul görebilmesi, hukuk kurallarının etkili olması ile mümkündür. Çocukların yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olmaları, kendini en üst düzeyde geliştirebilmesi, toplum içerisinde aktif olabilmesi ve bu haklarını kullanabilmesi için bir koruma mekanizmasına ihtiyaç her zaman olmuştur. Bu koruma mekanizması günümüzde hukuk kuralları ile sağlanmaya çalışılmaktadır (Akyüz, 2000).

Çocuk hakları, çocukları her türlü ihmalden ve istismardan muhafaza etmek amacıyla oluşturulmuş hakları belirtir. Yani çocuğun fiziksel, duygusal, cinsel açıdan her türlü sömürüden korunması ifade edilir. Buna göre, çocukların duygusal olarak sağlıklı yetişebilmeleri için uygun koşullar sağlamak, her şartta sağlık hizmeti sunmak, çocuğun kendini en iyi şekilde gerçekleştirme ve yetenekleri doğrultusunda beceri geliştirmesi, toplumda aktif rol alması, sorumluluklarının bilincinde olması ve ileride toplumun yararına olacak şekilde yetişmesi, gerekli barınma, beslenme ve eğitim gibi temel yaşam ihtiyaçlarını en iyi şekilde gidermek amaçlanır (Nelken, 1998).

Çocuk istismarı ve ihmali; ebeveynler, çocuğa bakan kişi veya kişiler tarafından çocuğa yönelik olarak gerçekleştirilen çocuğun gelişimini olumsuz etkileyen zararlı her türlü davranışı ifade eder. Çocuğu duygusal, fiziksel, cinsel veya sosyal açıdan olumsuz bir şekilde etkileyen, onu kısıtlayan, rencide eden, güvenliğini ve sağlığını olumsuz bir şekilde etkileyen her türlü davranış çocuk istismarı olarak nitelendirilir (Tıraşçı ve Gören, 2007).

Toplumun iyi bir geleceğe sahip olmasında yetişmekte olan yeni nesillerin bedensel ve psikolojik açıdan sağlıklı bir şekilde gelişmeleri, toplumun değerlerini öğrenmeleri ve bu değerleri tüm insanların yararı için kullanmaları, yeni nesillere sağlanan koşullar ile bağlantılıdır. Çocukların birer kişilik olarak toplumdaki çıkarlarını en üst düzeyde gören ve çocukların çıkarlarını toplumun çıkarları ile

bütünleşmesini sağlayan yaklaşım çocuğun toplumun geleceğini temsil ettiği fikrine anlam kazandırmaktadır. Çocukların sorumluluklarının farkında olmaları, bilinç ve nitelik sahibi bireyler olmaları toplumun mevcut durumu ve geleceğiyle örtüşmektedir. Toplumun birer bireyi olarak çocuklardan her birinin temel haklar ve özgürlüklerden, ekonomik ve toplumsal haklardan yararlanması, uygulanacak çocuk politikalarının temelini oluşturmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2001).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, çocuk hakları toplam 54 maddeden oluşmaktadır. Çocuk haklarını öngören en önemli sözleşme niteliğinde olan Çocuk Hakları Sözleşmesi, sözleşmeyi kabul eden taraf devletleri sözleşme hükümlerini yerine getirmek, sözleşme içerisinde yer alan çocuk hakları ilkelerini korumak, bu ilkelerin uygulanabilmesi için uygun şartları sağlamak ile yükümlü kılmaktadır. Sözleşmede yer alan hükümler tüm toplumları, aileleri, bireyleri, politik kurumları ve en önemlisi devletleri sorumlu tutmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk haklarını düzenleyen ve korumaya çalışan hukuksal bir metin olup insan hakları bağlamında yer alan tüm hakları çocuklara da tanımıştır (Akyüz, 2000).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1990'da Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Sözleşmenin ön sözünde, bütün dünya çocuklarının yardıma ihtiyacı olduğu, her çocuğa özel ilgi gösterilmesi gerektiği, çocukların yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. Uygun yaşam koşullarının sağlanması ve çocukların en iyi şekilde yetişebilmeleri için ise uluslararası işbirliği gerektiğine vurgu yapmıştır. Sözleşme'nin 1 ile 41. madde arasını kapsayan ilk bölümü çocuk hakları ile söz konusu hakların gerçekleştirilebilmesi için sözleşmeyi kabul eden devletlerin yapmaları gereken görevler belirtilmiştir. 42 ile 45. madde arasındaki bölümden oluşan ikinci bölüm ise çocuk haklarını öğretilmesi sorumluluğu ve sözleşmenin uygulanması denetimi vurgulanmış olup üçüncü bölüm ise (46-54. madde) sözleşmenin onaylanması ve uygulanması belirtilmiştir (Akyüz, 2000).

Çocuk hakları eğitiminin temel amacı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen ve amaçlanan hakların öncelikle çocuklar olmak üzere herkese öğretilmesinin yanında bu hakların çocuklara her ortamda kullanılmasını öğretmektir (Merey ve Kuş, 2014).

Günümüzde çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi kapsamında evrensel olarak kabul gören belge Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir (Yolcuoğlu, 2009). Bu belge çocukların siyasal, ekonomik, kültürel, sosyal

haklarını korumaya yönelik evrensel kabul gören bir belge niteliğindedir (Merey, 2012).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin içeriğinde yer alan haklardan bazıları, çocukların diğer haklarının korunması ve kullanılmasında devletlerin yerine getirmekle yükümlü olduğu temel haklar niteliğindedir. Bu haklar yaşama hakkı, gelişim hakkı, katılım hakkı ve ayrımcılık yasağıdır (Akyüz, 2013).

Sözleşmede yer alan ilkeler; çocukların medeni, toplumsal, ekonomik ve kültürel haklarını bir bütün olarak işlemiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Milli Eğitim Temel Kanunu'nda tüm çocukların fiziksel, psikolojik, zihinsel, toplumsal ve ahlaki gelişim süreçlerini sağlıklı bir biçimde tamamlaması temel prensip olarak belirtilmiştir. Bu temel ilke, milli yasamızda laik, demokratik ve sosyal bir hukuk toplumu olmanın en temel ilkesi niteliğinde görülmektedir (Sever, 2002).

Türkçe Ders Kitaplarında Çocuk Hakları

Başta ilköğretim kademesinde olmak üzere eğitimin tüm kademelerinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan hakların çocuklara öğretilmesi gerekir. Öğretim programının içinde hem farklı derslerin içeriğinde hem de ayrı birer ders olarak bu haklar çocuklara öğretilmeli, çocukların bu dersler aracılığıyla onlara verilen bu haklarını bilmeleri, kullanmaları, korumaları ve geliştirmeleri en doğru şekilde sağlanmalıdır (Kepenekçi, 2000).

Çocuklara tanınan haklarını öğretmek amacıyla okul programlarında bulunan tüm derslerin içeriğinde çocuk haklarıyla ilgili bilgilere yer verilmeli ve bunun öğretimi okul ortamında gerçekleştirilmelidir. Okul programlarında yer alan hayat bilgisi dersleri, sosyal bilgiler dersleri ve Türkçe dersleri kapsamında çocuklara onlara tanınan hakların öğretimine yer verilerek çocuklar okul çatısı altında akranlarıyla beraber hak ve sorumluluklarının bilincine varmalıdırlar (UNESCO, 1969; UNESCO, 1987; Gülmez, 1998; Kepenekçi, 2000; Kepenekçi ve Nayır, 2011).

Eğitim sistemlerinin hızla değişmesi, teknolojik gelişmelere bağlı olarak öğretim materyallerinin çeşitlenmesi, öğretim ortamlarının daha rahat hale gelmesi, geleneksel öğretim modelleri ve buna bağlı olarak gelişen olanaklar ders kitaplarına olan ihtiyacı azaltmamıştır. Aksine kaliteli ve düzenli bir eğitimin verilmesinde ders kitaplarının payı çok büyüktür. Ders kitapları, öğrenciye öğretim süreci boyunca eşlik eder, onu yönlendirir, öğrenciye sorumluluk yükler ve onu

aktif kılan araçlardır. Günümüzde dahi teknolojik olanaklara rağmen ders kitapları en çok kullanılan öğretim araçlarıdır. Ders kitapları ülkemizde yaygın olarak kullanılır. Bunun başlıca nedenleri olarak ülkemizin her yerinde bu teknolojik olanakların yeterli olmaması ve ders kitaplarının öğretim gerçekleştirilmesi için daha kolay bir araç ve ulaşılabilirliğinin daha mümkün olmasıdır (Çakır, 2013).

Ders kitapları, öğretim sürecinde öğrenciye eşlik eden, her ortamda başvuru, öğrenciye tekrar etme imkanı veren, istediği yer ve zamanda öğrenmek istediklerini tekrar etmesine olanak tanıyan, öğretmene yol gösterici bir kılavuz görevi gören, ona güç kazandıran önemli bir öğretim aracıdır. Ders kitapları her zaman hedeflenen amaç ve kazanımların gerçekleşmesi çerçevesinde hazırlanır. Hedeflenen amaçlar tam olarak gerçekleşmediğinde ders kitaplarının gözden geçirilmesi gerekir (Ceyhan ve Yiğit, 2004; Giannangelo ve Kaplan 1992)

Günümüzde gelişen teknoloji ve değişen ihtiyaçlar doğrultusunda öğretimde kullanılan araçlar da değişmektedir. Bugün her öğretim kademesi ve her öğretim alanında farklı özellikte araç ve gereçler kullanılmaktadır. Eskisine oranla ders kitapları öğretimde tek ders aracı değildir. Ders kitapları öğretmenlerin en önemli yardımcıları konumundadır. Değişen yaşam koşulları ile birlikte düşünce biçimleri de değişmektedir. Bu değişim ile birlikte bilgiye ulaşmak için farklı araçlar kullanılmaktadır. Ders kitapları hazırlanırken çağın gerekleri ve insanların ihtiyaçlarına göre çağdaş, insanların kültürlerini korumalarını, benlik duygularını biçimlendirecek şekilde duyarlı ve hassas olunmalıdır (Coşkun, 1996; UNESCO, 2009a)

Ders kitapları, eğitimin gerçekleştirilmesi için en temel kaynakların başında gelir. Eğitim ve öğretimin gidişatını ders kitapları belirler. Ders kitapları sadece birer kağıt parçasından ibaret araçlar değil, çocukların zihinsel becerilerini arttıran, onlara okuma alışkanlığı kazandıran, her türlü bilgiye ulaşmalarını sağlayan önemli bir araçtır. Eğitim sürecinde öğrenci ile müfredat arasında bir köprü vazifesi görür, ders kitaplarının etkili kullanılması öğretimin iyi bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Bu da öğretici konumunda olan öğretmene düşen bir görevdir. Bunların yanında ders kitapları hazırlanırken öncelikle çocuğun zihinsel, duyuşsal ve fiziksel özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır (Yapıcı, 2004).

Türkçe ders kitapları ile çocuklara ana dillerini en doğru şekilde öğretmek amaçlanır. Çocuğa temel dil becerileri kazandırmak amacıyla hazırlanan Türkçe

ders kitapları ile çocuk hakları eğitimi verilebilir. Ortaokula yeni başlayan çocuklara okuma kültürü, dilin önemini bilme ve anadilin öğretimdeki yerini kavratmak amacıyla Türkçe ders kitapları okutulur. Ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf olmak üzere dört Türkçe ders kitabından yararlanılmaktadır. Bu dört Türkçe ders kitabı ile çocuklara haklarını öğretmek mümkündür. Ders kitaplarının içerisinde yer alan hazırlık soruları, metinler, ders içi etkinlikler, ders dışı etkinlikler, değerlendirme soruları ve görsel metinler çocuk haklarını öğretici nitelikte hazırlanıp öğrenciye sunulduğunda çocuk hakları eğitimi vermek kolay hale gelir. Çocuk hakları eğitimi, öncelikle çocukların her ortamda etkili olmasını öngörür. Ortaokulda okutulan Türkçe ders kitapları, çocuk hakları eğitimi sağlamak düşüncesiyle hazırlansa çocuk okulda, sınıfta, ders esnasında, ders sonrasında aktif olacaktır. Böylelikle aktif olan çocuk, kitaplar içerisinde yer alan haklarını öğrenecek, bu haklarını koruyacak ve haklarını hayata geçirme imkanı elde edecektir

Türkçe ders kitaplarının en önemli görevi, çocuklara dört temel dil becerisi kazandırmaktır. Türkçe ders kitapları ile çocuklara, anadillerini en iyi şekilde öğretmek amaçlanır. Türkçe ders kitapları, öğrenciye dil becerileri kazandırmanın yanında çocuk haklarına karşı farkındalık oluşturabilecek güce sahiptir. Bunu sağlamanın yolu, ders kitaplarının bu amacı da göz önünde bulundurarak hazırlanmasıdır. Türkçe ders kitapları içerdikleri değişik türlerde edebi metinler ve bunlara bağlı olarak yer alan çalışmalar ile insan hakları bağlamında çocuk haklarına da vurgu yapabilir ve bu çerçevede sınıf içi çalışmalar ile demokratik sınıf ortamlarında uygulamalı etkinlikler geliştirilebilir (Sever, Kaya ve Aslan, 2006).

Türkçe dersi kapsamında kullanılan ve birinci önceliği çocuğa dil ve iletişim becerileri kazandırmak olan Türkçe ders kitapları, öğretim sürecinde hem asıl amacı olan dil becerisi kazandırmanın yanında çocuklara haklarının da öğretiminde önemli bir araç görevindedir. Kitap içerisinde yer alan şiir, anı, fıkra vb. değişik türden edebi metinler ile çocuk hakları ile ilgili bilgilere yer verilebilir, çocuklar bu konuda bilinçlendirilebilir. Kitaplarda yer alacak metin ve çalışmalar, çocuğa ona tanınan hakları öğretebilecek değişik özelliklerde metin ve çalışmalar olabilir. Çocuk haklarının öğretiminde Türkçe ders kitaplarının önemi büyüktür. Bu doğrultuda hazırlanan Türkçe ders kitapları insan hakları ve çocuk hakları eğitimine katkı sağlayabilecek düzeyde hazırlanmalı, içerikler bu kapsamda

dikkate alınmalıdır (Sever, Kaya ve Aslan, 2006; Kepenekçi, 2000; Kepenekçi ve Nayır, 2011).

Konu İle İlgili Yapılmış Araştırmalar

Çocuk hakları ile ilgili Türkiye de yapılan çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Var olan araştırmalar ise daha çok durum değerlendirmesi niteliğinde olup daha çok lisansüstü eğitim düzeyinde öğretmen, öğrenci ve idarecilerin konu hakkındaki ilgi, tutum ve algıları ile ilgilidir. Bu bölümde genel olarak Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı kapsamında yapılmış çeşitli bilimsel makale ve tezlere ve sonuçlarına bakılmıştır.

Konu ile ilgili yapılan çalışmaların ayrıntılarına aşağıda yer verilmiştir:

Wadsworth (1993), engelli çocuklara sahip ailelerle çalışmış ve onların haklarının yasalarla güvence altına alındığı ve onlara kanuni olarak savunulma hakkı verildiği fikrini ne kadar farkına varıp varmadıklarının incelediği çalışmasında 43 ebeveyne yer vererek çocuk haklarını araştırmıştır. Araştırmada ebeveyn bilgisi ve kanunlar arasındaki ilişkileri inceleyen bireysel bir ebeveyn anketi hazırlanarak çalışma yürütülmüştür. Sonuçta, çalışmada yer alan 43 ebeveynin kendi haklarına ve çocuklarının sahip olduğu haklara yönelik yeterli fikirlerinin olmadığı tespit edilmiştir.

Wolfe (1998)'un anneler ve çocukların çocuk haklarına ilişkin bakışlarını araştırdığı çalışmada, 141 çocuk (6, 8 ve 10. sınıflarda öğrenim gören) ve 107 anne olmak üzere toplam 248 kişi yer almıştır. Çalışmada yer alan kişilere kısa öyküler ile konusu geçen kahramanların haklarını bilip bilmedikleri ve bu haklar üzerine verdikleri kararların mantıklı öğeler içerip içermediği sorularak çalışma yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda 6, 8 ve 10. sınıflarda öğrenim gören çocuklar arasında çocuk haklarını anlaması kapsamında herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir. Aksine çalışmada yer alan anneler arasında önemli bir farklılığa ulaşılmıştır. Çoğu anne kendisini çocuğa bakan ve onu koruyan olarak görmüştür. Yaşça daha küçük olan çocukların annelerinin daha fazla bakım ve korumadan yana olduğu tespit edilmiştir. Yine annelerin bakım ve korumayı daha fazla önemsedikleri görülmüştür. Buna karşılık çocuklar ise daha çok özerklikten yana tavır sergilemiştir. 10. sınıfta okuyan çocuklar ile annelerinin çocuk haklarına

bakışları, 6 ve 8. sınıfta okuyan öğrencilere göre daha fazla ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Covell ve Howe (1999)'un çocuk hakları eğitimi etkisinin incelediği çalışmada, çocuk hakları üzerine eğitim gören çocukların hakları hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları ve başka insanların haklarına karşı da saygılı oldukları sonucu tespit edilmiştir. Çocuk hakları hakkında bilgili olmak, çocuk haklarına karşı olumlu yönde tutum geliştirmeyi sağlamaktadır. Çocuk hakları eğitimi alan kişiler kendi haklarının farkında olmalarının yanında başkalarının haklarına karşı saygılı davranmayı, diğer insanların haklarına yönelik olumlu tutum ve davranış sergilemeyi öğrenirler. Çocuk hakları eğitimi alan çocukların almayanlara göre farklı özellikler taşıdıkları tespit edilmiştir. Çocuk hakları eğitimi alan çocuklar başka insanları daha kolay benimseyip kabul ederler.

Campbell ve Covell (2001) tarafından yapılan "Hak Temelli Tutumları Teşvik Etmenin Etkili Bir Araç Olarak Üniversite Düzeyinde Çocuk Haklarının Eğitimi" adlı çalışmada üniversitede çocuk hakları yetişkinlerin sözleşme, haklar ve değerler üzerine bilgileri ve çocukların bir aile mülkü olarak görülmesi üzerindeki etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çocuk hakları dersi gören üniversite 3. sınıf öğrencileri ile bu dersi görmeyen 3 ve 4. sınıf üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına yönelik bilgilerine ve tutumlarına dersi almadan önce ve dersi aldıktan sonra olmak üzere ön test/son test şeklinde iki defa test uygulanarak veriler elde edilmiştir. Araştırma sonucunda, çocuk hakları dersini alan grubun bilgi seviyelerinde ve çocuk haklarına yönelik tutumlarında olumlu yönde bir sonuç elde edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, çocuk hakları dersini görmeyen öğrencilerde ön test ve son test arasında önemli bir fark gözlenmemiştir. Buna ek olarak önemli bir sonuç da şu şekildedir; araştırma sonucunda her iki grubun da yetişkin haklarına yönelik olumlu yönde artan bir tutum tespit edilmiştir.

Sutton (2003)'un ebeveynlerin çocuk haklarına ilişkin tutumları, aile otoritesi ve çocukların cinsel eğitimlerine ilişkin bakışlarının incelendiği çalışmada, 120 ebeveyne yer verilerek araştırma yürütülmüştür. Çalışmanın sonuçlarına göre, ebeveynlerin büyük bir çoğunluğu çocukların cinsel eğitimlerinde bireysel karar verme hakkını görmezden gelmektedir. Çalışmada yer alan ebeveynlerin bakım ve korunmaya yönelik tutumları ile çocukların cinsel eğitim almaya dönük hakları arasında önemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynler çocuklarının cinsel

eğitimlerine ilişkin ailelerin karar vermelerinin daha uygun ve gerekli olduğunu, çocukların kendilerinin cinsel eğitim hakkına yönelik karar vermelerinin önemli olmadığını belirterek çocukların bu haklarında söz sahibi olmaları yönünde olumsuz düşünceler belirterek ortak tavır sergilemişlerdir.

Karaman-Kepenekçi (2003) tarafından yapılan çalışmada, insan hakları kategorisi kapsamında yer alan en yüksek yoğunluk puanına sahip alt kategori "hak" alt kategorisidir, en düşük yoğunluk puanına sahip alt kategori ise "hoşgörü" alt kategorisidir. Sorumluluk kategorisinde ise en yüksek yoğunluk puanı "yükümlülük" alt kategorisine aitken; en düşük yoğunluk puanı "karar" alt kategorisine aittir.

Turanlı (2004) çalışmasında çocuğun ekonomik sömürüden nasıl korunduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçlarına baktığımız zaman, çocukların iş yaşamında ve ekonomik gelişmelerde başta yaşama hakkı ve bununla bağlantılı olarak her türlü hakkı ihlal edilmektedir. İş hayatında olan çocukların hiçbir hakkı gözetilmemektedir. Çalışan çocuklar öncelikle eğitim haklarından mahrum kalmakta, gelişimlerinde en önemli etkinliklerden biri olan oyun ve dinlenme hakkına sahip olamamakta, küçük yaşta ağır işlere maruz kaldıkları için sağlıklarını yitirmekte, çeşitli hastalıklardan muzdarip hale gelmektedirler. Haklarından mahrum kalan çocuklar her türlü ihmal ve istismara maruz kalmaktadır. İşyerlerinde cinsel istismar, iş kazaları hatta ölümlerle sonuçlanan durumlarla iç içe yaşamaktadırlar.

Neslitürk ve Ersoy (2007) tarafından yapılan çalışmada, okul öncesi öğretmen adayı üniversite öğrencilerinin çocuk haklarının öğretimi konusuna yaklaşımlarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Anadolu Üniversitesi'nin Öğretmenlik Programı'nda 4. sınıfta öğrenim görmekte olan 13 gönüllü öğretmen adayının katılımıyla gerçekleşen çalışmada veriler, görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Verilerin analizi sürecinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında, öğretmen adayları çocuk hakları öğretiminde drama ve oyunlardan yararlanarak çocuklara haklarını öğretmeye yönelik görüş belirtmişlerdir. Çalışmaya dahil olan öğretmen adayları, etkinlikler ve oyunlar yoluyla çocuklara haklarını öğretmenin mümkün olduğu görüşündedirler. Etkinlikler ve oyunlar önceden prova edildiğinde bunları uygulamak kolay ve zevklidir düşüncesindedirler. Yapılacak bu etkinlikler çocukların gelişim düzeylerine uygun olmalıdır. Çalışma sonucunda böyle bir çalışmaya katılımın

gerekliliği ve önemi ortaya çıkmıştır. Bu araştırmaya katılan öğretmen adaylarının çocuk hakları konusunda özel bir eğitimin gerekliliği düşüncesinde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Karaman-Kepenekçi (2009), çalışmasında 2006-2007 okutulan ilköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar Hayat Bilgisi ders kitapları ile 4 ve 5. sınıflar Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çocukların bilgi edinme hakkı kapsamında bilgiye ulaşmak için kullandıkları iletişim araçları ile zararlı yayınlara karşı korunma hakkıyla ilgili konuların hangi seviyede yer aldığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, ilköğretimde okutulan 1, 2 ve 3. sınıflar Hayat Bilgisi ders kitaplarının bütünü temalarıyla 4 ve 5. sınıflar Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bulunan bütünü üniteler incelemeye alınmıştır. Kitapları incelemek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Çocukların kitle iletişim araçlarıyla bilgi edinim hakları ile çocukların zararlı yayınlara karşı korunma hakları, çalışmanın ana kategorilerini oluşturmuştur. Her iki ana kategori de kendi içlerinde kategorilere ayrılarak analiz yapılmıştır. Kategorileri işitsel ve görsel kitleli iletişim ve yazılı kitle iletişimi biçiminde iki ana kategoride ele alınmıştır. Diğer ana kategori olan yazılı kitle iletişimi kendi içinde “Gazete”, “Dergi” ve “Kitap” olmak üzere üç alt kategoriye ayrılmıştır. Görsel ve işitsel kitle iletişimi ise kendi içinde “bilgisayar”, “radyo” ve “televizyon” alt kategorilerine ayrılarak incelemeye alınmıştır. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, ders kitaplarında farklı iletişim araçlarının farklı etkilerde bulunduğu, her bir kitle iletişim aracı bilgiye ulaşmak için kullanıldığında farklı şekillerde bilgi sunduğu görölmüştür. İncelenen tüm ders kitaplarında, çocukların kitle iletişim araçlarını kullanarak bilgiye ulaşma hakkına, çocukların kitle iletişim araçlarını kullanırken zararlı yayınlardan korunması hakkına göre daha fazla yer verilmiştir.

Karaman-Kepenekçi (2010) Türkiye’de okutulmakta olan sosyal bilgiler ders kitaplarında çocukların sosyal haklarına yer verilme düzeylerini ortaya koymayı amaçladığı çalışmasında, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan haklara ilişkin olarak sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı ve eğitim görme hakkı şeklinde üç alt kategoriye ayrılarak çocuk haklarını belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada, çocukların sağlık hakkı ve eğitim görme hakkı birbirlerine yakın oranlarda kitaplarda yer alırken; sosyal güvenlik hakkı ise daha alt düzeyde kitaplarda yer almıştır. Çocukların sosyal hakları ile ilgili ifadelere altıncı sınıfta okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında diğer kitaplara oranda daha yoğun şekilde

yer verildiği tespit edilmiştir. Sağlık hakkı ile ilgili vurgulamalar daha çok 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alırken; eğitim hakkı ile ilgili ifadeler altıncı sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarında yer almıştır. Sosyal güvenlik hakkıyla ilgili ifadeler ise daha yedinci sınıf ders kitabında yer verildiği görülmektedir.

Habashi, Driskill, Lang, LeForce ve DeFalco (2010) tarafından yapılan “Anayasaların Çocukların Yaşama, Koruma ve Katılım Hakkı Açısından Analizi” adlı çalışmada Birleşmiş Milletlere üye 179 ülkenin anayasalarını çocukların 3 temel haklarını incelemiştir. Tarama modelinde yapılan bu çalışmanın veri kaynağını belirtilen 179 ülkenin anayasalarında yer alan maddeler ve metinler oluşturmuştur. Çalışmada içerik analizi yönteminden yararlanılarak veriler elde edilmiştir. Çalışmanın ana kategorisi olarak “Anayasalarda Çocuk Hakları” ele alınarak araştırma yapılmıştır. Çalışmada yaşama, koruma ve katılım hakları alt kategori olarak değerlendirmeye alınarak Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne uyumlu bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada çocukların yaşama, koruma ve katılım haklarının ne düzeyde yer aldığını belirlemek amacıyla üç temel seviye belirlenmiştir. Anayasaların çocuk haklarına yer verme düzeyleri bu kategorilere göre belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda şu verilere ulaşılmıştır; koruma hakkı %68 olarak birinci seviyede, %64 ikinci seviyede ve %65 üçüncü seviyede anayasalarda yer almıştır. Yaşama hakkı oranı %76 birinci seviyede, %56 ikinci seviyede ve %69 üçüncü seviyede yer alırken; katılım hakkı ise %16 birinci seviyede, %13 ikinci seviyede ve %12 üçüncü seviyede anayasalarda yer aldığı belirlenmiştir.

Karaman-Kepenekçi ve Aslan (2011) tarafından yapılan “Okul öncesi Döneme Seslenen Kitaplarda Çocuk Hakları” adlı çalışmada, Türkiye’de okul öncesi dönemde okutulan çocuk edebiyatına yönelik yapıtlarda çocuk haklarının yer verilme düzeyini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda okul öncesi dönem öğrencilerine okutulmak amacıyla 2009 yılında ilk defa veya yeni baskılarını yapan toplamda 82 çocuk kitabı incelemeye alınmıştır. Tarama modelinde yapılan bu çalışmada temel kategori olarak “Çocuk Hakları” değerlendirilmeye alınmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi doğrultusunda yaşama, gelişme, koruma ve katılım hakları alt kategori olarak ele alınarak her bir alt kategori Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan ilgili maddelerle ilişkilendirilerek değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, çocuk haklarının öğretilmesinde çocuklar için yazılan yazınsal kitaplardan yararlanılması gerektiği

tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, okul öncesi dönemde okutulan çocuk kitaplarında çocuğun eğitim görme hakkı, bilgi edinme hakkı ve oyun hakkı gibi gelişimsel hakları ile yaşama hakkı kapsamında olan sevgi ve ilgi görme ihtiyacı, tıbbi bakım hakkı, beslenme, barınma ve bakım haklarına daha fazla yer verilmiştir. Ayrıca çocuğu her türlü istismar ve ihmalden korumayı öngören koruma hakları ile birlikte çocuğun görüşlerini dile getirme ve kendini ilgilendiren her türlü konuda fikirlerini beyan etme hakkını içeren katılım haklarına ise daha az değinilmiştir.

Nayır ve Karaman-Kepenekçi (2011) tarafından yapılan çalışmada 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar Türkçe öğrenci ders kitaplarında çocukların katılım haklarıyla ilgili konulara hangi seviyede yer verildiği karşılaştırmalı olarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ilköğretim okullarında okutulmakta olan sekiz ayrı sınıftaki Türkçe ders kitapları içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışmada ana ünite olarak çocuğun katılım hakkı ele alınmıştır. Bu analiz ünitesinde “çocuğun düşüncelerini açıklama ve kararlara katılım hakkı” ile “çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı” biçiminde iki ayrı alt kategoride ele alınmıştır. İlköğretimin ilk kademesinde okutulan (1., 2., 3., 4. ve 5. sınıf) Türkçe ders kitapları ile ikinci kademe 6, 7 ve 8. sınıflarında okutulan Türkçe ders kitapları karşılaştırıldığında ilk kademedede çocuk haklarına daha fazla yer verilmiş olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Türkçe ders kitaplarında düşüncelerini açıklama ve kararlara katılım hakları kapsamında çocuğun düşüncelerini açıklama hakkına sahip olduğuna; başta aile olmak üzere, okul içerisinde ve toplum ile birlikte çocuğun bulunduğu her ortamda kendisini ilgilendiren her konuda görüşlerini açıklayabileceğine, kararlara katılabileceğine ve karar verebileceğine yönelik ifadelere yer verilmiştir. Barış içinde toplanma ve dernek kurma hakkı ile ilgili olarak ise çocuğun oyun oynama hakkına sahip olduğu ve bununla beraber oyunlara katılım gösterme hakkının da olduğuyula ilgili ifadelere de yer verilmiştir. Türkçe ders kitaplarında çocuğun “görüşlerini açıklama hakkı ve kararlara katılım hakkı” ile ilgili ifadeler “dernek kurma hakkı ve kararlara katılım hakkı” ile ilgili ifadelere oranla daha fazla yer verilmiştir.

Merey (2012) Türkiye’de ve ABD’de bulunan ilköğretim okullarında okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında çocuk hakları konusuna hangi düzeylerde yer verildiğini ortaya koymayı amaçladığı karşılaştırmalı çalışmasında, Türkiye’de

okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının çocukların katılım hakkıyla ilgili konuya, ABD’de okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarına göre daha çok yer verildiği saptanmıştır. Türkiye’de okutulmakta olan sosyal bilgiler ders kitaplarında katılım hakkı konusuna daha fazla yer verilmesinin nedeni olarak; hazırlanan eğitim programlarının öğrenci merkezli olması, çocuk haklarının göz önünde bulundurulması ve bunun ders kitaplarında da yer edinerek katılım hakkına da yer verilmesidir. İki ülkenin programlarındaki alt kategorilerin toplamında en yüksek oranın katılım hakkı alt kategorisine ait olduğu görülmektedir. Yaşama ve gelişme hakkına dair alt kategorilerinde en yüksek oran Türkiye’de okutulmakta olan sosyal bilgiler ders kitaplarına aittir. Yaşama ve gelişme hakları ile ilgili kitaplarda yer alan ifadelere yer verilirken katılım hakkına oranla daha az doğrudan örneklere yer verilmiştir. Yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili ifadeler gizil ve dolaylı olarak kitaplarda yer almıştır.

Atmaca ve Berkant (2013) tarafından yapılan çalışmada, 6. ve 7. sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarında insan haklarıyla ilgili alt ve yan kavramların düzeyleri belirlenirken bazı kavramlara çok yer verilirken; bazılarında az veya hiç yer verilmediği görülmektedir. Hem 6. sınıf hem de 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında, yanı olmak üzere, en fazla “demokrasi” ile “hak” kavramlarına, “barış”, “bireysel başvuru hakkı” ve sosyal güvenlik” kavramlarına ise en düşük düzeyde yer verildiği tespit edilmiştir.

Bölüm 3

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri toplama yöntemi, verilerin analizi, geçerlik ve güvenirlik bilgileri ele alınmıştır.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada, bir nitel araştırma yöntemi olan doküman inceleme modelinden yararlanılmıştır. Doküman inceleme modeli ile çalışılmak istenen olgulardan veri elde etmek için basılı materyallerin analizi sonucunda bulgulara ulaşılmıştır. Doküman inceleme modeli, var olan kaynak ve materyallerden veri elde etme yöntemidir. Bu modelde belli aşamalar ile çalışma gerçekleştirilir. Bu aşamalar, araştırılan problemin durumuna göre uygulanır. Ulaşılmak istenen verileri elde etmek için çalışma yürüten kişi, bu aşamalara bağlı olarak çalışmasını yürütür. Derin ve kapsamlı çalışmalar için aşamalar, araştırmacı tarafından yorumlanabilir (Metin, 2012).

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın alt problemlerine ilişkin veriler, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 25 Haziran 2018 tarih ve 12254648 sayılı yazısında eğitim aracı olduğu belirtilen 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarından alınmıştır. Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan yazınsal metinler, hazırlık soruları, değerlendirme soruları, ders içi/dışı etkinlikler ve görsel metinler incelemeye alınmıştır.

Dokümanlara ulaşma. Türkiye'de Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 2018-2019 eğitim ve öğretim yılı içerisinde ortaokulda okutulan ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından basılan ortaokul Türkçe ders kitapları incelemeye alınmıştır. Sözü edilen Türkçe ders kitapları, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi'nden temin edilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizi yönteminde esas olarak yapılan işlem, birbirleriyle benzerlik gösteren verileri belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde bir araya getirerek bu verileri okuyucuların anlayabilecekleri bir şekilde düzenleyerek

yorumlamaktır. Kısaca, elde edilen verileri açıklamaya yarayacak ilişkilere ve kavramlara ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Çalışmada İçerik analizi kapsamında öncelikle kullanılacak analiz birimi tespit edilir. Daha sonra kendi iç yapısında anlamlı bir bütünlüğe sahip olan cümleler kodlanır. Sözü edilen kodlama daha önceden araştırmanın temelini oluşturan kavramlara göre de yapılabilir. Daha sonra bulguların yorumlanmasına geçilir. Staruss ve Corbin (1990)'e göre, içerik çözümlemesinin özü öncelikle kategori ve alt kategoriler belirlemektir. Bu çalışmada “Çocuk Hakları” konusu, ana kategori olarak ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan tüm hakları kapsayan dört temel hak olan; “Yaşama Hakkı”, “Gelişme Hakkı”, “Katılım Hakkı” ve “Koruma Hakkı” ayrı ayrı incelemeye alınmıştır. Alt kategorilerden her biri Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan ilgili maddelerle ilişkilendirilmiştir. Yaşama hakkı, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6, 9, 18, 24,26, 27 ve 31; gelişme hakkı 5, 7, 8, 10, 21, 23, 28, 29; koruma hakkı 2, 11, 19, 20, 22, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40; katılım hakkı, 3, 12, 13, 14, 15, 16 ve 17. maddeleriyle ilişkilendirilmiştir (Uluç, 2008). Bu çalışmada alt kategoriler aşağıda tanımlanmıştır (Akyüz, 1999; Kepenekçi, 2010; Kepenekçi ve Aslan, 2011).

Yaşama hakkı. Çocuğun yaşaması için gerekli barınma, beslenme, sağlık, sevgi vb. ihtiyaçlar. Çocuğun doğuştan sahip olduğu yaşamsal tüm bu haklarının güvence altına alınması ve toplumdaki bütün kurumların bu hakların gerçekleştirilmesi için çaba göstermesini ifade eder yaşama hakkı.

Gelişme hakkı. Bu kavram ile bütün dünya çocuklarının gerekli yaşamsal olanaklar sağlandıktan sonra gerekli eğitimin verilmesi, çocuğun sahip olduğu haklarının ne olduğunu öğrenebilmesi, çocuğun kendisini tanıması için fırsatların yaratılması ve eğlence ortamlarının oluşturulup çocuğun özgürce ve doğası gereği oyun oynaması anlaşılır.

Koruma hakkı. Çocuğun doğuştan sahip olduğu bütün haklarının her türlü sömürüden korunması için gerekli önlemlerin alınması. Çocuğa haklarını her şartta savunabilmesi için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılması, en zor anlarda bile bu haklarından vazgeçmemesidir.

Katılım hakkı. Çocuğun hayat alanına giren her türlü etkinlikte söz sahibi olması, onun kendisini dolaylı veya doğrudan ilgilendiren konularda duygu ve düşüncelerini çekinmeden, özgürce dile getirebilmesidir. Toplumun başta aile olmak üzere bütün kurumlarında kendine yer açmasıdır.

Kategorileri geliştirme. Kategorileştirme, bir bütünü oluşturan öğeleri belirli ölçütlere göre birbirinden ayırarak gruplandırmaktır. Kategori işlemi yapılırken mesaj öğeleri tek tek ayırt edilir ve sonrasında belirli gruplara dağıtılır. Burada iki ayrı yaklaşım vardır. Birinci yaklaşım, belirli bir alanda mevcut bir kategori sistemi alınır ve kayıt birimleri bu sisteme göre gruplandırılır. İkinci yaklaşımda ise kategoriler önceden saptanmamıştır. Öğeler incelemeye alınıp gözden geçirildikçe kategoriler belirlenir. Örneğin, bir metnin veya mesajın özelliklerini belirlemeye çalışılan araştırmalarda, mesajda gözlenen özellikler tek tek kaydedilir. Bu araştırmada açık yaklaşımından yararlanılmıştır.

Analiz süreci. Bu çalışmada, bir cümle analiz birimi olarak tercih edilmiş ve tespit edilen kategoriler ile alt kategorilerin her bir cümlede hangi sıklıkla geçtiği belirlenmiştir. Bu işlem uygulamasında gerek açık, gerekse gizil içerik dikkate alınmıştır. Kitapların her birinde alt kategorilerden herhangi biri bulunuyorsa "1" değeri verilmek suretiyle, bir kitapta her alt kategorinin kaç defa tekrar edildiği tespit edilmiştir. Alt kategorilerin aldıkları değerler toplamı, kategorinin kitaplardaki yinelenme sayısını meydana getirmektedir. Bulguların sunumunda kazanımlardan doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Sayısallaştırma. Kitapların her birindeki alt kategorilerden herhangi biri varsa "1" değeri verilmek suretiyle bir ders kitabında alt kategorinin ne sıklıkla yinlendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Alt kategorilerin aldıkları değerler toplamı, kategorinin kitaplardaki yinelenme sayısını meydana getirmektedir. Uygulanan kodlama işlemi sonucuna göre aşağıda verilen formül kullanılmak suretiyle kategorilerin ve alt kategorilerin program içerisinde, sınıfların her birinde ve sınıflar arasında bulunan dağılımları tablolaştırıp yorumlama işlemi yapılmıştır:

Kitaplarda belirlenen kategorilerin değerleri; tablolarda frekans dağılımları ve yüzdelik puanları ile gösterilmiştir.

Her bir kitap için;

Kategori %= (Kategori Frekansı/Tüm Kategorilerin Toplam Frekansı)x100

Formülü esas alınarak tespit edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmalarda geçerlik, güvenilirliği belirleyen bir faktördür ve geçerlik güvenilirlikten daha kapsamlıdır. Bu nedenle ölçmelerde, değişkinlerin hem kavramı

tam anlamıyla karşılayamaması hem de gözlenmesi mümkün kriterlerin yeteri kadar duyarlı bir şekilde yer almamasından dolayı geçerlik daha düşük olabilir (Karasar, 2008). İçerik analizlerinin güvenilirliğini temin etmek amacıyla yalnızca kategorilerin güvenilirlik durumuna değil, kodlayıcıların güvenilirliği de önemsenmiştir. Bu noktada farklı iki yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan birincisi aynı içeriği birden çok kodlayıcının kodlanması anlamına gelen “*tekrarlanabilirlik*” ile aynı içeriği aynı kodlayıcının birden çok kodlamasını öngören “*kesinlik*” tir (Altun, 2011). Bu çalışmada kodlayıcı güvenilirliği açısından kesinliğe başvurulmuştur. Buna göre araştırmacı, güvenilirliği sağlamak amacıyla kodlama işlemini farklı zamanlarda aynı şekilde 3 defa yaparak güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırmalarda güvenilirlik çalışmalarında ulaşılan sonuçların farklı zamanlarda aynı biçimde elde edilip edilemeyeceği ve diğer araştırmacıların aynı veriler ile aynı sonuçları elde edip edemeyeceği ifade edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu çalışmada güvenilirlik sağlamak amacıyla Inal'ın (1998) uyguladığı yöntem esas alınarak araştırmacı tarafından toplam dört ders kitaptan oluşan bütün kitaplar farklı zaman dilimlerinde kodlanmıştır. Araştırmacı, kodlamanın güvenilirliği için kitaptaki tüm metinleri okuyarak anlam bakımından ilişkisi bulunan cümleleri ilgili kutucuğa kodlamıştır. Yapılan iki ayrı analizden elde edilen sonuçlar, araştırmacı tarafından karşılaştırılarak birbirleriyle uyum durumları kontrol edilmiştir. Birbirleriyle uyumlu olmayan kodlarda bir uzman görüşünden yararlanılarak ilgili kutucuğa yeniden kodlama yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için özellikle nitel araştırmalarda Yıldırım ve Şimşek (2005), kodlayıcı tarafından farklı zamanlarda yapılan kodlamalar arasında %70'in üzerinde bir benzerlik birliğinin olmasının şart olduğunu ifade etmişlerdir. Bundan dolayı güvenilirliği sağlamak amacıyla gerçekleştirilen güvenilirlik çalışmasında araştırmacı tarafından farklı zamanlarda yapılan kodlamalar arasında %70'lik bir benzerlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitel araştırmalar için geçerlik, araştırma yapılan olgunun yansız olarak ve olduğu biçimiyle gözlemlenmesi anlamındadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Çalışmanın geçerliğini sağlamak için kitaplarda geçen tüm okuma metinleri, ders içi/dışı etkinlikler, hazırlık soruları, değerlendirme soruları ve görsel metinler incelemeye alınmıştır.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde çalışmanın bulguları ve bulgularla ilgili yorumlara yer verilmiştir. Bulgu ve yorumlar, çalışmada yer alan alt problemlere yönelik elde edilen verilere göre yapılmıştır.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Birinci alt problemde ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinler Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı çerçevesinde incelenmiştir.

Tablo 1

Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Metinlerinde Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları

Kategoriler		5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf	TOPLAM
Yaşama Hakkı	F	229	360	358	236	1183
	%	54.52	70.03	54.74	58.41	59.38
Gelişme Hakkı	F	123	106	185	118	532
	%	29.28	20.62	28.28	29.20	26.70
Koruma Hakkı	F	59	38	66	44	207
	%	14.04	7.39	10.09	10.89	10.39
Katılım Hakkı	F	9	10	45	6	70
	%	2.14	1.94	6.88	1.48	3.51
TOPLAM	F	420	514	654	404	1992
	%	100	100	100	100	100

Ortaokul Türkçe ders kitaplarının metinlerinde yapılan içerik analizi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, 5. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdeler ve frekansları sırasıyla "yaşama hakkı" (%54.52, f=229), "gelişme hakkı" (%29.28, f=123), "koruma hakkı" (%14.04, f=59) ve "katılım hakkı" (%2.14, f=9) şeklindedir. 5. sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen

kategorilerin toplam frekansı 420 olarak saptanmıştır. 6. sınıf Türkçe ders kitabı metnindeki çocuk hakları kategorilerinin yüzdelik ve frekanslarına bakıldığında, 6. sınıf Türkçe ders kitabında incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdelik ve frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” (%70.03, f=360), “gelişme hakkı” (%20.62, f=106), “koruma hakkı” (%7.39, f=38) ve “katılım hakkı” (%1.94, f=10) olarak saptanmıştır. 6. sınıf Türkçe ders kitabı metnlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 514’tür. 7. sınıf Türkçe ders kitabında incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdelik ve frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” (%54.74, f=358), “gelişme hakkı” (%28.28, f=185), “koruma hakkı” (%10.09, f=66) ve “katılım hakkı” (%6.88, f=45) şeklindedir. 7. sınıf Türkçe ders kitabı metnlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 654’tür. 8. sınıf Türkçe ders kitabında incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdelik ve frekanslarına bakıldığında, en yüksek oran “yaşama hakkı” (%58.41, f=236) kategorisine aittir. Bunu sırasıyla, “gelişme hakkı” (%29.20, f=118), “koruma hakkı” (%10.89, f=44) ve “katılım hakkı” (%1.48, f=6) kategorileri takip etmektedir. 8. sınıf Türkçe ders kitabı metnlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 404 olarak saptanmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının metnlerinde incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin toplam yüzdelik ve frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” (%59.38, f=1183), “gelişme hakkı” (%26.70, f=532), “koruma hakkı” (%10.39, f=207) ve “katılım hakkı” (%3.51, f=70) şeklinde olup tüm kitapların metnlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen tüm kategorilerin toplam frekansı 1992 olarak saptanmıştır.

Ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının metnlerinde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkına ilişkin yer alan ifadeler aşağıda yer alan cümleler örnek olarak verilebilir.

Yaşama hakkı ile ilgili örnekler. *Henüz küçüktüm ama besinimi ala ala büyüyecektim (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.20).*

- *Derken efendim, önceki gün yağın doluda evin kiremitleri kırılmış, yağmur olduğu gibi evin içine akıyor. Bazı bölümlerin de tamir edilmesi gerekiyor.*

Bir usta çağırđım. Evi güzelce tamir etti. Görme Karagöz'üm, zannedersin yeni bir ev oldu (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.80).

- *Ormanda gezmeye giderken yanınızda yeteri kadar su, enerji vermesi için çikolata benzeri yiyecekler, yağmura, soğuşa karşı giyecekler, barınma ve beslenme ihtiyaçlarınız için kesinlikle bir çakı, güneşten korunmak için şapka, yönünüzü bulmada işinize yarayacak pusula, hatta artık teknik imkanların her yere ulaşılmasını kolaylaştıran cep telefonu bulunsun (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.247).*

- *İçerideki fakirlik göze çarpmaktaydı. Yerde eski püskü bir kilim, oturulması için birkaç minder, iki gülümseyen ufak çocuk ve kocaman gülümseyen bir Türk ailesi (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.61).*

- *Evin son tavuğı ile o yoksul aile, hiç tanımadıkları bu yabancıların karınlarını doyurmuşlardı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.61).*

- *1882 yılına gelindiğinde başarıya ulaşmış, insanları üç öldürücü hastalıktan, kolera, şarbon ve kuduzdan koruyacak aşları üretmişti (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.267).*

- *Bu insanlar, kulübe benzeri evlerinde bir arada yaşıyorlarmış. Bu fakir ailenin zengin komşuları varmış bir de. Zengin komşu, komşularının fakirliğiyle alay eder, kendi varlığıyla kibirlenirmiş (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 115).*

- *Dört besin grubunda bulunan ürünlerden her gün yeteri kadar tüketiniz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.201).*

- *Tukuz'un ve Kayan'ın çok sayıda çocukları oldu. Kayan'ın daha fazla çocuğı, Tukuz'un ise daha az çocuğı oldu. Kayan'ın çocuklarına "Kayat" adını verdiler. Tukuz'un çocuklara ise iki farklı ad verdiler: Bir bölümüne "Tukuzlar" dediler, diğer bölümüne de "Türulken" dediler (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.139).*

Gelişme hakkı ile ilgili örnekler.*Oyuncaklarla oynamak aslında çocukların hakkı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.10).*

- *Ustası geldiğı zaman onu büyük bir saygıyla dinler, bütün dikkatini bilgisini arttırmak için ona verirdi (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.88).*

- Öğretmenlerim, okuduğum metinle ilgili sorular soracaklar; ben de bunları hemen cevaplayacaktım (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.165).

- Uyku vücudumuzun dinlenmesini, organlarımızın kendisini onarmasını ve zihnimizin yenilenmesini sağlamaktadır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.201).

- Sadece abdest alamadığından dolayı üzülüyordu. Güneşin doğduğu yönü, daima sol tarafına alır, gözlerini kibleye çevirerek işaretle, gizli gizli beş vaktini eda ederdi (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.11).

- Kar nasıl meydana geliyor? Merak ederek bunu araştırdım. Birkaç tane kitap karıştırdım (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.58).

- İlk olarak yoruluncaya dek kartopu oynuyoruz, arkasından da dinlenmek amacıyla kardan adam yapıyoruz. Kardan adamın gövdesi, kafası tamamlandıktan sonra sıra onu süslemeye, giydirmeye, kuşatmaya geliyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.59).

- Okul başarınızı arttırmak ve sağlıklı bir yaşam sürmek istiyorsanız önce uyku düzeninize dikkat etmelisiniz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 212).

Koruma hakkı ile ilgili örnekler. Niçin vuruşalım, boşu boşuna savaşalım? Kan dökmek düşman karşısında olur (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.195).

- Beni korkutarak sindirip, suçluluk duygusu aşılayarak usandırmak için uğraşmayın (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018,s.183).

- Kızgınlığınızı haklı bulabilirim fakat beni aşağılamayın. Başkalarının yanında hele onurumu kırmayın (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018,s.183).

- Gelenlerin Makedonya'dan göç etmek zorunda kalmış bir aile olduğu bir süre sonra anlaşıldı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018,s.11).

- Küçük Hasan yine de her gün okula gidiyor, birkaç öğretmeni ile birlikte ders işlemeye çalışıyordu. Öğretmenlerinin tek düşüncesi, cepheye giden

öğrencilerdi. Onların boş sıralarına hüzünle bakıyorlardı. Çok geçmeden şehit haberleri gelmeye başladı. 19 Mayıs'ın seherinde yapılan hücumda birçok öğrencinin şehit olduğu haberi yürekleri dağladı. Şehit haberleri, okula bundan sonra da gelmeye devam etti (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 112).

- Türklerin XI. Tümeni, Fransız ordusunun hücumlarına karşı koymaya çalışıyordu. Ancak durum gittikçe kritik hale geliyordu. Bu yüzden de ihtiyat olarak belirlenen askerlerin de muharebeye sokulması gerekiyordu. Küçük Hasan'ın içinde bulunduğu birlik de ileri hatlara sokuldu (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.115).

- Ancak yanında patlayan bir misket bombasından sıçrayan mermilerden yaralandı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.115).

- Etrafımda bulunan insanları korumaktan ve kollamaktan gücüm yettiği kadar sorumlu sayılırım (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.165).

- Herkes giden genç insanların ya esir düşeceğini ya öleceğini biliyormuş (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.25).

- Nicesinin hediyesi, savaş alanlarında geçirilmiş bir gençlik, vaktinden önce kapanmış bir çift göz, yarıda bırakılmış bir mutluluk, erkenden vatanın havasına karışan bir ruh olmuştur (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.57).

- Bütün büyükleri kılıçtan geçirdiler, küçükleri kulları ettiler, alarak her birini kendi evlerine götürdüler (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.138).

- Çocukların hepsi bu savaşta öldü (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s. 138).

Katılım hakkı ile ilgili örnekler. Erzurumlu bir delikanlı, Ankaralı bir köylü, torunlarının büyümesini bekleyen dedeler, gençler, çocuklar..Herkes meydanlarda, sokaklardaydı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.55).

- E küçük, sen ne dersin bakalım, diye sordu. Camimizi nasıl buldun, güzel olmuş mu (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.159)?

- *Biz çocuklara düşen görevler de vardı: dostlara, akrabalara gönderilecek bayram tebriklerinin alınması ve yazılması (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018,s.176).*

- *Sevgili Babacığım, Anneciğim, bütün duygularımı ve düşüncelerimi ifade edebilseydim size söyleyeceklerim şunlar olurdu: devamlı olarak bir büyüme ve değişiklik içindeyim. Sizin çocuğunuz olsam bile sizden farklı bir kişilik geliştiriyorum. Beni anlamaya ve beni tanımaya gayret edin. Denemeyle öğreniyorum. Bana ayak uydurma konusunda zorluk yaşayabilirsiniz. Bana arkadaşlıkta, uğraşarımda ve oyunda özgürlük tanıyın. Beni her işimde, her yerde, her an koruyup kollamak için çalışmayın. Davranışlarımla sonuçlarını kendim görürsem daha iyi öğrenirim (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018,s.182).*

- *Yılsonunda sınıfımız tarafından düzenlenen gösteride neredeyse herkes görev almıştı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.25).*

- *Okullarını kendileri boyamaya karar verdiler. Bunun için de para toplamak için sözleştiler. Daha sonra durumu öğretmenlerine söylediler. Öğretmenleri de onların bu fikrine katılıp ellerinden geleni yapacaklarını ifade ettiler. İstanbul Lisesi öğrencileri ile öğretmenleri para toplamaya başladılar (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.111).*

- *Benim adım Şeker Çocuk. Bu adı katıldığım bir kampta aldım. Katıldığım kampın adı: Şeker Çocuklar Kampı'ydı ve Diyabet Vakfı tarafından açılmıştı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.192).*

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

İkinci alt problemde ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki hazırlık soruları Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı çerçevesinde incelenmiştir.

Tablo 2

Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Hazırlık Sorularında Çocukların Yaşam Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları

Kategoriler		5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf	TOPLAM
Yaşama Hakkı	F	51	115	221	65	452
	%	31.28	26.31	49.11	34.94	36.56
Gelişme Hakkı	F	107	171	145	59	482
	%	65.64	39.13	32.22	31.72	38.99
Koruma Hakkı	F	2	2	15	1	20
	%	1.22	0.45	3.33	0.53	1.61
Katılım Hakkı	F	3	149	69	61	282
	%	1.84	34.09	15.33	32.79	22.81
TOPLAM	F	163	437	450	186	1236
	%	100	100	100	100	100

Ortaokul Türkçe ders kitaplarının hazırlık sorularında yapılan içerik analizi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. 5. sınıf Türkçe ders kitabında incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%65.64, $f=107$), “*yaşama hakkı*” (%31.28, $f=51$), “*katılım hakkı*” (%1.84, $f=3$) ve “*koruma*” (%1.22, $f=2$) şeklindedir. 5. sınıf Türkçe ders kitabı hazırlık sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 163 olarak saptanmıştır. 6. sınıf Türkçe ders kitabı hazırlık sorularında yer alan çocuk hakları kategorilerine bakıldığında, kategorilerin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%39.13, $f=171$), “*katılım hakkı*” (%34.09, $f=149$), “*yaşama hakkı*” (%26.31, $f=115$) ve “*koruma hakkı*” (%0.45, $f=2$) olarak belirlenmiştir. 6. sınıf Türkçe ders kitabı hazırlık sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 437’dir. 7. sınıf Türkçe ders kitabı hazırlık sorularında yer alan çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*yaşama hakkı*” (%49.11, $f=221$), “*gelişme hakkı*” (%32.22, $f=145$), “*katılım hakkı*” (%15.33, $f=69$) ve “*koruma hakkı*” (%3.33, $f=15$) şeklindedir. 7. sınıf Türkçe ders kitabı hazırlık sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 450’dir. 8. sınıf Türkçe ders kitabı hazırlık sorularında bulunan çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*yaşama hakkı*” (%34.94, $f=65$), “*katılım hakkı*” (%32.79, $f=61$), “*gelişme hakkı*” (%31.72, $f=59$) ve “*koruma hakkı*” (%0.53, $f=1$) olarak saptanmıştır. 8. sınıf Türkçe ders kitabı hazırlık sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 186’dir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının hazırlık sorularında incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin toplam yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%38.99, *f*=482), “*yaşama hakkı*” (%36.56, *f*=452), “*katılım hakkı*” (%22.81, *f*=282) ve “*koruma hakkı*” (%1.61, *f*=20) şeklinde olup tüm kitapların hazırlık sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen tüm kategorilerin toplam frekansı 1236’dır.

Ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının hazırlık sorularında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkına ilişkin yer alan ifadelerle aşağıda yer alan cümleleri örnek olarak vermek mümkündür:

Yaşama hakkı ile ilgili örnekler. *Ailenizden, evinizden ve yaşadığınız kentten ayrı kalmış olsanız neler hissedersiniz? Açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.138).*

- *Yeterli ve dengeli beslenme nasıl olmalıdır? Açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.200).*

- *Aile akşam yemeğine oturdu. Yemeğin ardından herkes tatlısını yedi. Evin en küçüğü Merve tatlısını yememişti. Annesi, ona tatlısını yemesini hatırlattığında Merve “Anne doydum, tatlımı daha sonra yiyeceğim. Benim için onu saklar mısınız?” diye karşılık verdi (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 150).*

- *Hastanelere sadece sağlığımız bozulduğunda mı gideriz? Niçin (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 207)?*

- *Uzun seneler boyunca yaşadığınız bir ev, mahalle ya da eğitim aldığınız bir okuldan ayrılmaya mecbur kalsanız neler hissedersiniz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s. 164)?*

- *Hayvanların da insanların hakları gibi haklara sahip olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.235).*

Gelişme hakkı ile ilgili örnekler. *Çevrenizdeki veya ailenizdeki yetişkinlerden çocukluk dönemlerinde oynadıkları oyunlardan birini öğreniniz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 15).*

- *Sizce oyun oynamak çocuklar için neden önemlidir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.125)?*

- “Bir şehir için yapılabilecek en büyük, en önemli yatırım çocuklar için yeteri kadar oyun alanının oluşturulmasıdır.” diyen bir kişinin bu düşüncesine katılıyor musunuz? Açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.125).

- Uzay hakkında neler bilmek istiyoruz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.42)?

- Çeşitli kaynaklardan faydalanarak veya büyüklerinize sorarak geleneksel Türk el sanatlarıyla ilgili bir araştırma yapınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.103).

- Milletimize ait destanları araştırınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.137).

- Yaşadığınız yerde yalnız yaşayan ihtiyar insanlar var mı? Varsa onlarla ilgili şahit olduğunuz veya işittiğiniz durum ya da olaylarla ilgili bilgiler edininiz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.176).

Koruma hakkı ile ilgili örnekler. Ülkelerinden göç etmeye mecbur kalan insanların neler yaşadıklarını düşünüyorsunuz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.10)?

- Ülkelerindeki iç savaştan kaçarak Adıyaman’da yaşamını sürdüren Suriyeli ailelere bir yardım derneği tarafından kışlık ihtiyaç malzemesi yardımıyla bulunuldu. Gönüllülerden oluşan 4 kişilik ekip Suriyeli aileleri ziyaret etti. Ailelere dernek üyelerince soba, battaniye, halı, çamaşır makinesi ve kışlık ihtiyaç malzemesi teslim edildi (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018,s.10).

- Çanakkale içinde vurdular beni, ölmeden mezara koydular beni (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.110).

- Kurtuluş Savaşı’nda kadın, erkek, yaşlı, genç demeden bütün halkın düşmanla mücadelede yer almasının sizde uyandırdığı duyguları nedir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018,s.122)?

Katılım hakkı ile ilgili örnekler. Bir ülkeyi yönetenlerin seçilmesinde vatandaşlar etkili midir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.54)?

- Metne ve alt temaya hazırlık yapmak için Atatürk’ün “Bağımsızlık, uğruna ölmesini bilen toplumların hakkıdır.” özdeyişinden hareket ederek sınıfta bir

tartışma uygulayınız. Tartışmanın demokratik bir ortam içinde yapılmasını sağlayarak birbirinizin haklarına saygılı olunuz. Tartışma sonunda elde edilen sonuçları, tahtaya maddeler halinde yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.88).

- *Size göre bir ülkede sanata gerekli önemin verilmesi konusunda yöneticilerin, devlet adamlarının rolleri var mıdır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.93)?*

- *Aşağıda EBA'nın 2016 yılında düzenlemiş olduğu "15 Temmuz ve Şehitler" konulu resim yarışmasında yer alan bir öğrenci eseri verilmiştir. Görseli inceleyerek arkadaşlarınızla görselin sizde uyandırdığı duyguları ve düşünceleri paylaşınız. Siz böyle bir yarışmada yer alacak olsanız tasarlayacağınız görsel nasıl olurdu (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.139)?*

- *Devlet yöneticileri ile vatandaşların görev ve sorumlulukları nelerdir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.164)?*

- *Siz bu yarışmaya katılsaydınız nasıl bir buluş yapardınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.270)?*

- *Aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla el emeğiyle bir şeyler üreterek satışını yapan ve bu konuda başarılı olan kadınlar hakkında öğrendiğiniz öyküleri arkadaşlarınızla paylaşınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.200).*

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Üçüncü alt problemde ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan değerlendirme sorularında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı çerçevesinde incelenmiştir.

Tablo 3

Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Değerlendirme Sorularında Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları

Kategoriler		5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf	TOPLAM
Yaşama Hakkı	F	12	0	4	2	18
	%	70.58	0	40	28.57	42.85
Gelişme Hakkı	F	3	5	4	4	16
	%	17.64	62.5	40	57.14	38.09
Koruma Hakkı	F	0	1	2	0	3
	%	0	12.5	20	0	7.14
Katılım Hakkı	F	2	2	0	1	5
	%	11.76	25	0	14.28	11.90
TOPLAM	F	17	8	10	7	42
	%	100	100	100	100	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi, 5. sınıf Türkçe ders kitabında incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” (%70.58, $f=12$), “gelişme hakkı” (%17.64, $f=3$), “katılım hakkı” (%11.76, $f=2$) ve “koruma hakkı” (%0, $f=0$) şeklindedir. 5. sınıf Türkçe ders kitabı değerlendirme sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 17'dir. 6. sınıf Türkçe ders kitabı değerlendirme sorularında çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “gelişme hakkı” (%62.5, $f=5$), “katılım hakkı” (%25, $f=2$), “koruma hakkı” (%12.5, $f=1$) ve “yaşama hakkı” (%0, $f=0$) olarak saptanmıştır. 6. sınıf Türkçe ders kitabı değerlendirme sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 8'dir. 7. sınıf Türkçe ders kitabı değerlendirme sorularında çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” (%40, $f=4$), “gelişme hakkı” (%40, $f=4$), “koruma hakkı” (%20, $f=2$) ve “katılım hakkı” (%0, $f=0$) şeklinde saptanmış olup 7. sınıf Türkçe ders kitabı değerlendirme sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 10'dur. 8. sınıf Türkçe ders kitabı değerlendirme sorularında incelenen çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları bakımından en yüksek oranı alan kategori, “gelişme hakkı” (%57.14, $f=4$) kategorisidir. Bunu sırasıyla “yaşama hakkı” (%28.57, $f=2$), “katılım hakkı” (%14.28, $f=1$) ve “koruma hakkı” (%0, $f=0$) takip etmektedir. 8. sınıf Türkçe ders

kitabı değerlendirme sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 7 olarak saptanmıştır.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının değerlendirme sorularında incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin toplam yüzdeler ve frekansları sırasıyla "yaşama hakkı" (%42.85, f=18), "gelişme hakkı" (%38.09, f=16), "katılım hakkı" (%11.90, f=5) ve "koruma hakkı" (%7.14, f=3) şeklinde saptanmış olup tüm kitapların değerlendirme sorularında çocuk haklarına ilişkin incelenen tüm kategorilerin toplam frekansı 42 olarak saptanmıştır.

Ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının değerlendirme sorularında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkına ilişkin yer alan ifadelere aşağıdaki cümleler örnek olarak verilebilir:

Yaşama hakkı ile ilgili örnekler. "Güler yüzlü insanlar her kusuru affeden, hoş gören insanlardır." cümlesinden ne anladığınız açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 100)?

- "Ev sahibi sevinçlidir, iftarı önce tuzla açar, ardından çorbaya yemeğe başlarlar." cümlesinden alınan aşağıdaki kelimelerden hangisi ek alarak yeni bir anlam kazanmıştır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 161)?

- "Ne var ki ikram edeceği fazla bir şeyi olmadığı için üzgündür. Padişah, onun üzüntüsünü gidermek üzere: Bu akşamki kısmetimiz ne güzel, ne lezzetli çorba bu, diye iltifatta bulunur." Yavuz Sultan Selim'in davranışını metinden alınan yukarıdaki bölüm doğrultusunda yorumlayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.161).

- Siz de kitap okurken kitap kahramanlarıyla dostluk kurar mısınız? Onlarla kendinizi özdeşleştirir misiniz? Açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.191).

- Metinde sağlıklı dişler için neler önerilmektedir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 213)?

- Metinde Edison başka hangi isimle anılmıştır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.148)?

- *Bayramlarda şeker ikramı nasıl ortaya çıkmıştır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s. 154)?*

Gelişme hakkı ile ilgili örnekler. *Çanakkale'deki Avustralyalı askerler bayram günlerini neşe ve eğlence içinde geçirmek için Türk askerleriyle nasıl bir anlaşma yapıyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 68)?*

- *“Oyun Çocuklara da Yaşlılara da iyi Geliyor” adlı metinle ilgili, cevaplarıyla birlikte iki soru tasarlayarak bunları aşağıya yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.133).*

• *“Matematikle Uçuran Astronot: Ali Kuşçu” adlı metinde anlamını bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını tahmin ediniz, ardından sözlükten öğreniniz ve her kelimeyle defterinize birer cümle yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.269).*

• *Ahmet Ağa, ramazan gecelerinde eğlenmesi için yazarı nereye götürüyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 107)?*

• *Karagöz, nerede oynatılıyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 107)?*

• *Oyunu izlemeye gelenler kimlerdir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 107)?*

• *“Parkta oynayan çocuklara baktıkça kendi çocukluğunu özleyen yaşlı amcanın içini çeke çeke ağlaması beni derinden etkilemişti.” cümlesinde kaç fiilimsi vardır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.37)?*

• *Ramazan ve Kurban bayramlarının en önemli özelliği nedir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s. 154)?*

• *Bayramlarda hangi gelenekler uygulanmaktadır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s. 54)?*

Koruma hakkı ile ilgili örnekler. *İnternet adreslerinin güvenilirliğini sorgularken nelere dikkat etmek gerekir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.234)?*

• *“Takmak” kelimesi aşağıdakilerin hangisinde “Ayakları çok büyük olduğu için mahallenin çocukları ona “postal” adını takmışlardı.” cümlesindeki anlamıyla kullanılmıştır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 40)?*

- “Kardeş kavgasına nihayet olsun.” Cümlesinde geçen “nihayet” kelimesinin anlamı aşağıdaki cümlelerin hangisinde vardır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 179)?

Katılım hakkı ile ilgili örnekler. Çanakkale’deki Avustralyalı askerler bayram günlerini neşe ve eğlence içinde geçirmek için Türk askerleriyle nasıl bir anlaşma yapıyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 68)?

- Avustralyalı komutan, Türk askerleri ile anlaşma yapılmasına rağmen niçin endişelenmektedir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 68)?

- “Matematikle Uçuran Astronot: Ali Kuşçu” adlı metinde anlamını bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını tahmin ediniz, ardından sözlükten öğreniniz ve her kelimeyle defterinize birer cümle yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.269).

- “Oyun Çocuklara da Yaşlılara da iyi Geliyor” adlı metin, bilgilendirici bir metin mi yoksa öyküleyici bir metin midir? Düşüncelerinizi aşağıya yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.132).

- Atatürk’ün yerinde siz olsaydınız ne yapardınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s. 68)?

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Dördüncü alt problemde ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında önerilen ders içi etkinliklerde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı çerçevesinde incelenmiştir.

Tablo 4

Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Önerilen Ders İçi Etkinliklerde Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları

Kategoriler		5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf	TOPLAM
Yaşama Hakkı	F	255	266	390	180	1091
	%	48.20	28.47	32.91	34.54	34.42
Gelişme Hakkı	F	177	313	374	131	995
	%	33.45	33.51	31.56	25.14	31.39
Koruma Hakkı	F	24	4	31	18	77
	%	4.53	0.42	2.61	3.45	2.42
Katılım Hakkı	F	73	351	390	192	1006
	%	13.79	37.58	32.91	36.85	31.74
TOPLAM	F	529	934	1185	521	3169
	%	100	100	100	100	100

Tablo 4'te görüldüğü üzere, 5. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders içi etkinliklerde çocuk hakları kategorilerine yüzdeler ve frekanslar açısından bakıldığında, en yüksek oranı “yaşama hakkı” (%48.20, $f=255$) kategorisi almıştır. Bunu sırasıyla “gelişme hakkı” (%33.45, $f=177$), “katılım hakkı” (%13.79, $f=73$) ve “koruma hakkı” (%4.53, $f=24$) şeklindedir. 5. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders içi etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 529'dur. 6. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders içi etkinliklerde çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “katılım hakkı” (%37.58, $f=351$), “gelişme hakkı” (%33.51, $f=313$), “yaşama hakkı” (%28.47, $f=266$) ve “koruma hakkı” (%0.42, $f=4$) şeklinde saptanmıştır. 6. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders içi etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 934 olarak saptanmıştır. 7. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders içi etkinliklerde yer alan çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” (%32.91, $f=390$), “katılım hakkı” (%32.91, $f=390$), “gelişme hakkı” (%31.56, $f=374$) ve “koruma hakkı” (%2.61, $f=31$) şeklinde saptanmış olup 7. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders içi etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 1185'tir. 8. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders içi etkinliklerde incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “katılım hakkı” (%36.85, $f=192$), “yaşama hakkı” (%34.54, $f=180$), “gelişme hakkı” (%25.14, $f=131$) ve “koruma hakkı” (%3.45, $f=18$)

olarak saptanmıştır. 8. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders içi etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 521'dir.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında önerilen ders içi etkinliklerde incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin toplam yüzdeler ve frekansları sırasıyla "yaşama hakkı" (%34.42, f=1091), "katılım hakkı" (%31.74, f=1006), "gelişme hakkı" (%31.39, f=995), ve "koruma hakkı" (%2.42, f=77) şeklinde saptanmış olup tüm kitaplarda önerilen ders içi etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen tüm kategorilerin toplam frekansı 3169'dur.

Ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında önerilen ders içi etkinliklerde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkına ilişkin yer alan ifadelerle aşağıda yer alan cümleler örnek olarak verilebilir:

Yaşama hakkı ile ilgili örnekler. *Birlik, beraberlik ve toplumsal dayanışmamızın artması için neler yapmalıyız ve nasıl davranmalıyız? Görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.76).*

- *Sıcak yemeklerin soğuk yemeklere göre daha fazla yeme isteği uyandırmasının nedeni nedir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.114)?*
- *Nevruz'un kişi ve toplumların aidiyet duygusunu geliştirdiği söylenebilir mi? Açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.48).*
- *Türk aile, tok olduklarını anlatmalarına rağmen sizce niçin Alman çiftle birlikte sofraya oturuyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.62)?*
- *Anne ve baba kızları hakkında ne düşünmektedir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.28)?*
- *Örneğin kutuplar çevresinde yaşayan Eskimolar, buzuldan yaptıkları barınaklarda yaşarlar (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 68).*
- *Sağlıklı bir birey ekmek ve tahıl gruplarından ne kadar tüketmelidir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.203)?*

- *Ailenizle yaşadığınız yer ve bu yere nelerin anlam kazandırdığı ile ilgili bir hikaye yazınız. Hikayenizi yazım ve noktalama yönünden düzenleyip arkadaşlarınızla paylaşınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.180).*

- *Yürekdede ve Ayşe Nine nerede konaklamışlardır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.208)?*

- *İnsanların hepsi yaşama hakkına sahiptir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.229).*

- *Elbette bütün canlılar yaşama hakkına sahip olmalı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.238).*

Gelişme hakkı ile ilgili örnekler. *Oyuncaklarla oynamak sadece çocukların mı hakkıdır? Neden (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.13)?*

- *Sizin oynadığınız oyun ve oyuncaklarla eski oyun ve oyuncaklar arasında ne gibi farklılıklar olabilir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.18)?*

- *“Ağaç yaş iken eğilir.” derken ailede çocukların küçük yaştan eğitimini öğütler (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.92).*

- *Esir düşmüş olmasına rağmen namazlarını kılmaya devam etmesi, Kara Memiş’in hangi özelliğe sahip olduğunu göstermektedir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.15)?*

- *“Atatürk Geometri Kitabı Yazmış” adlı metindeki anlamını bilmediğiniz kelimeleri defterinize not ediniz. Bu kelimelerin anlamlarını sözlükten öğrenerek kelimelerin karşılıklarına yazınız ve her kelimeyi birer cümlede kullanınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.85).*

- *Bilgilenmek amacıyla hangi medya araçlarından yararlanıyorsunuz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.195)?*

- *“Rüzgar” şiirinin şairi Cahit Külebi’nin edebi kişiliği hakkında çeşitli kaynaklardan (Genel Ağ, kütüphane, dergi, ansiklopedi vb.) araştırma yapınız. Edindiğiniz bilgileri yararlandığınız kaynakları belirterek noktalı yere yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.54).*

- *O şehirde bir büyük cami var. O camiye Padişah her Cuma günü gelir, namaz kılar, hutbe okur, nasihat eder. Bir ihtiyacı olanların elinden geldiğince*

ihtiyacını giderir. Sen de git bu Cuma, olmaz mı? Padişah'a yaklaş, sen de bir şey dile. O seni alır sarayına götürür, izzet ikram eder, iyiliklerde bulunur (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.210).

- *Kültürel ve tarihi gerçekler, din ve vicdan özgürlüğünün önemini ortaya koyuyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018,s.233).*

Koruma hakkı ile ilgili örnekler. *Türkiye Cumhuriyeti'nin esas düşüncesi, kadınları değil, erkekleri dahi savaş meydanına götürmemektir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.51).*

- *Mert, yeni başladığı görevinde iş arkadaşlarının kötü muamelesine maruz kaldı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.56).*

- *Ülkelerinden göç etmek zorunda kalan insanların ihtiyaçlarından biri barınmadır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.15).*

- *Ülkelerinden göç etmek zorunda kalan kişilere yardım etmek vatandaşlık görevidir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.15).*

- *Hasan cephede savaşmaya gidene kadar neler yaşamıştır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.117)?*

- *19 Mayıs seherinde yapılan hücumda çok sayıda öğrencinin şehit düştüğü haberi yürekleri dağlamıştı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.118).*

- *Şimdi geri püskürtülen Fransızların çekildiği meydanda, şehitlerin arasında, kolunda sarı kurdele bağlı küçük bir asker yatıyordu (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.118).*

- *Siz olsaydınız 15 Temmuz'da şehit düşen polis, asker ve sivil vatandaşlarımızın isimlerini yaşatmak için nasıl bir yol seçerdiniz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.141).*

- *Tukuz ve Kayan'ın düşman esaretinden kurtulduktan sonra yaptıklarını nasıl değerlendiriyorsunuz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.140)?*

Katılım hakkı ile ilgili örnekler. *Niçin derneğimize üye olmak istediğinizi kısaca açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.26)?*

- *Okulunuzda 7/A sınıfında öğrenciyim. Okulunuzun 18.11.2017 Cumartesi günü Feza Gürsoy Bilim Merkezine düzenleyeceği geziye katılmak istiyorum (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018,s.111).*

- *Dörder kişilik gruplara ayrılıңыз ve grup içinde bir sözcü belirleyiniz. “Ülkemizin tarihi ve doğal güzelliklerinin korunması için neler yapılmalıdır?” sorusundan hareketle grup olarak hazırlıklı bir konuşma planlayınız. Öğretmeninizin belirleyeceği süre bitiminde grup sözcüleri konuşmalarını sırayla sunacaktır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.137).*

- *Siz, bu festivale katılıyor olsaydınız ziyaret edeceğiniz ilk bölüm neresi olurdu? Niçin (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 197)?*

- *Mete Gazoz, 17 yaşında ülkemiz adına 2016 Rio Olimpiyat Oyunları'na katıldı. Genç yaşına rağmen okçuluk müsabakalarında gösterdiği başarıyla dikkat çekti. Siz, ülkemizi olimpiyat oyunlarında temsil edecek olsanız hangi alanda yarışmak isterdiniz, niçin (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 210)?*

- *Sizce Metin, bilim şenliği büyük ödülünü kazanmayı hak etti mi? Açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018,s.251).*

- *Eve döndüğümde annemi çok yorgun gördüm. Bütün gün temizlik ve yemek yapmıştı. Sofrayı hazırlamaya çalışıyordu. Hemen ona yardım etmek için kolları sıvadım ve sofrayı kurdum. Bunu aileme karşı bir sorumluluk olarak gördüm (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.169).*

- *Şeker Çocuklarla karşılaşınca kampa katıldım (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.196).*

- *Bütün ev halkı geç vakitlere kadar yaprak sarmaya çalışıyorduk (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.21).*

- *29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katıldık (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.63).*

- *Kendinizi bir haber sunucusu olarak hayal ediniz. Aşağıya “gurbette olanların yaşadıkları sorunlar” ile ilgili 5N1K yöntemine uygun bir haber metni*

hazırlayıp arkadaşlarınıza sununuz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.80).

- Sosyal yardımlaşma ile ilgili bir sivil toplum bürosuna üye olduğunuzu düşünün. Bu kuruluş için yapılacak olan bir yardım etkinliğini nasıl planlıyorsunuz? Planınızı aşağıya yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.91).

- Bir veli olduğunuzu düşünerek çocuğunuzun planlanan sergi gezisine katılması için aşağıdaki formu doldurunuz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.134).

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Beşinci alt problemde ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında önerilen ders dışı etkinliklerde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı çerçevesinde incelenmiştir.

Tablo 5

Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Önerilen Ders Dışı Etkinliklerde Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f), ve Yüzdeler (%) Dağılımları

Kategoriler		5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf	TOPLAM
Yaşama Hakkı	f	186	271	345	162	964
	%	47.44	36.42	42.33	42.07	41.26
Gelişme Hakkı	f	145	294	256	124	819
	%	36.98	39.51	31.41	32.20	35.05
Koruma Hakkı	f	12	0	16	3	31
	%	3.06	0	1.96	0.77	1.32
Katılım Hakkı	f	49	179	198	96	522
	%	12.5	24.05	24.29	24.93	22.34
TOPLAM	f	392	744	815	385	2336
	%	100	100	100	100	100

Tablo 5'te görüldüğü üzere, 5. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders dışı etkinliklerde çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla "yaşama hakkı" (%47.44, f=186), "gelişme hakkı" (%36.98, f=145), "katılım hakkı" (%12.5, f=49) ve "koruma hakkı" (%3.06, f=12) şeklindedir. 5. sınıf Türkçe ders kitabında

önerilen ders dışı etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 392'dir. 6. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders dışı etkinliklerde çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%39.51, f=294), “*yaşama hakkı*” (%36.42, f=271), “*katılım hakkı*” (%24.05, f=179) ve “*koruma hakkı*” (%0, f=0). şeklinde saptanmıştır. 6. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders dışı etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 744'tür. 7. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders dışı etkinliklerde yer alan çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekanslarına bakıldığında, en yüksek oran “*yaşama hakkı*” (%42.33, f=345), bunu sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%31.41, f=256), “*katılım hakkı*” (%24.29, f=198) ve “*koruma hakkı*” (%1.96, f=16) şeklindedir. 7. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders dışı etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 815 olarak saptanmıştır. 8. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders dışı etkinliklerde incelenen çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*yaşama hakkı*” (%42.07, f=162), “*gelişme hakkı*” (%32.20, f=124), “*katılım hakkı*” (%24.93, f=96) ve “*koruma hakkı*” (%0.77, f=3) olarak saptanmıştır. 8. sınıf Türkçe ders kitabında önerilen ders dışı etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 385 olarak saptanmıştır..

Tablo 5'te görüldüğü gibi, ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında önerilen ders dışı etkinliklerde incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin toplam yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*yaşama hakkı*” (%41.26, f=964), “*gelişme hakkı*” (%35.05, f=819), “*katılım hakkı*” (%22.34, f=522) ve “*koruma hakkı*” (%1.32, f=31) şeklinde saptanmış olup tüm kitaplarda önerilen ders dışı etkinliklerde çocuk haklarına ilişkin incelenen tüm kategorilerin toplam frekansı 2336 olarak saptanmıştır.

Ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında önerilen ders dışı etkinliklerde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkına ilişkin yer alan ifadelere aşağıdaki cümleler örnek olarak verilebilir:

Yaşama hakkı ile ilgili örnekler. *Makbule Hanım, eczaneden niçin ilaç alamıyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 212)?*

• *Alman çift, evlerine konuk oldukları insanların yoksul olduklarını nasıl anlıyor (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.62)?*

- *Fatma Hanım, büyükşehir hayatından hoşnut kalıyor mu? Açıklayınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s. 153).*

- *“Dışarıda hafif bir rüzgar esiyor.” “Yıllar boyu bir arada yaşamışçasına birbirimizle kaynaşmıştık.” Cümlelerinde yer alan altı çizili sözcüklerin kullanıldığı anlamları aşağıda bulunan kutucuklarda işaretleyiniz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.13).*

- *Okuduğunuz metinden sonra şeker hastalığı ile ilgili neler öğrendiğinizi yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.199).*

- *Yardıma muhtaç olanlara yardım eder, doyururdu (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.198).*

- *Kamu kuruluşları ve özel kuruluşlar, bütün çalışanlarına insan haklarına uyarınca eşit haklar vermelidir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.233).*

Gelişme hakkı ile ilgili örnekler. *“Bayılıyorum torunumun oyuncak trenleriyle oynamaya” cümlesinde geçen “bayılıyorum” sözcüğü gerçek anlamda kullanılmıştır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.13).*

- *Sınıf arkadaşlarınızın cirit oyunuyla ilgili yeterli bilgileri olmadığını düşününüz. Onlara cirit oyununu tanıtan bir konuşma yapınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.197).*

- *Yeni öğrendiğiniz her bir kelimeyle birer cümle kurunuz ve bu cümleleri defterlerinize yazarak arkadaşlarınızla sınıfta paylaşınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.38).*

- *Şurada biraz dinlenelim. Daha yolumuz uzun (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.218).*

- *Parktaki salıncakta sıranın size gelmesini beklerken önünüze biri geçse onun bu davranışına nasıl tepki verirsiniz? Bu kişiye neler söylediniz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.155)?*

- *En sevdiğiniz masalın kahramanlarından birini seçiniz. Seçtiğiniz masal kahramanının yaşadığı konusu “adalet” olan bir masal yazınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.157).*

- *Dini bayramlar, örf ve adetlerin yerine getirildiği özel günlerdir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.149).*

- *Bebeklerin uyumasına yardımcı olmak için söylenen türkü: Ninni (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.165).*

Koruma hakkı ile ilgili örnekler. *Zalimlere karşı bu toprağın evlatları, istikbali ve istiklali için direndi (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.57).*

- *Barınma, ülkelerinden göç etmeye mecbur kalan insanların ihtiyaçlarından biridir (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.15).*

- *Göç eden vatandaşlar yerleştikleri ülkelerin kültürüne alışamaz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.15).*

- *Hey e oğul, ben beş defa göçmen oldum, beş defa evim yandı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.77).*

- *Ben Üsküp' ten beri beş defa düşman bayrağından bizim bayrağa kaçtım (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.99).*

- *Hasan cephede savaşmaya gidene kadar neler yaşamıştır (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s. 117)?*

- *Bir haber geldi bir gün. Yakınlarda bulunan bir köy, isyancılar tarafından ateşe verilmişti. Birçok yaralının olduğu söylenmişti (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.59).*

- *Mallarını ve çadırlarını öylesine bir yakıp yağmaladılar ki tek bir kara kıl çadır dahi kalmadı (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.140).*

Katılım hakkı ile ilgili örnekler. *Siz Kara Memiş'in yerinde olsaydınız cenge katılır mıydınız? Neden (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s. 141)?*

- *Kendinizi şiirde yer alan kavak ağacının yerine koyarak düşüncelerinizi ve duygularınızı anlatan bir şiir yazınız. Yazdığınız şiire uygun bir başlık bulunuz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018,s.176).*

- *Metnin yazarı siz olsaydınız metin için kullanacağınız başlık hangisi olurdu (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.17)?*

- *Bu çalışma için sınıfa getirdiğiniz boya kalemlerinizi de yararlanınız. Çalışma bitince hazırladığınız afişi yazı tahtasına ya da sınıfın*

duvarlarından birine asınız. En beğenilen afişi oylama yaparak belirleyiniz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.49).

- *Kamp, doğaya yakın olmanın, orada vakit geçirmenin, eğlenceli yollarından biridir. Düzenlenmesi Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesinde yapılan gençlik kampları vardır. Sözü edilen kamplara katılmak için aşağıda bulunan formu doldurunuz (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.71).*

- *Anadolu insanını anlatan kısa bir konuşma yapınız (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.102).*

- *Çocuk Hakları Bildirisi yeniden hazırlanacak olsa ve sizin de bildiriye bir madde eklemeniz istense, ekleyeceğiniz madde ne olurdu? Niçin (Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.122)?*

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Altıncı alt problemde ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan görsel metinlerde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı çerçevesinde incelenmiştir.

Tablo 6

Ortaokul Türkçe Ders Kitapları Görsel Metinlerinde Çocukların Yaşama Hakkı, Gelişme Hakkı, Koruma Hakkı ve Katılım Hakkına İlişkin Tüm Kategorilerin Frekans (f) ve Yüzdeler (%) Dağılımları

Kategoriler		5. sınıf	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf	TOPLAM
Yaşama Hakkı	f	67	50	66	29	212
	%	31.90	33.78	39.05	41.42	35.51
Gelişme Hakkı	f	113	64	59	24	260
	%	53.80	43.24	34.91	34.28	43.55
Koruma Hakkı	f	7	8	7	5	27
	%	3.33	5.40	4.14	7.14	4.52
Katılım Hakkı	f	23	26	37	12	98
	%	10.95	17.56	21.89	17.14	16.41
TOPLAM	f	210	148	169	70	597
	%	100	100	100	100	100

Ortaokul 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının görsel metinlerinde yapılan içerik analizi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere, 5. sınıf

Türkçe ders kitabında incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%53.80, $f=113$), “*yaşama hakkı*” (%31.90, $f=67$), “*katılım hakkı*” (%10.95, $f=23$) ve “*koruma hakkı*” (%3.33, $f=7$) şeklinde saptanmıştır. 5. sınıf Türkçe ders kitabı görsel metinlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 210’dur. 6. sınıf Türkçe ders kitabı görsel metinlerinde çocuk hakları kategorilerinin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%43.24, $f=64$), “*yaşama hakkı*” (%33.78, $f=50$), “*katılım hakkı*” (%17.56, $f=26$) ve “*koruma hakkı*” (%5.40, $f=8$) şeklinde saptanmış olup 6. sınıf Türkçe ders kitabı görsel metinlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 148’dir. 7. sınıf Türkçe ders kitabı görsel metinlerinde çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*yaşama hakkı*” (%39.05, $f=66$), “*gelişme hakkı*” (%34.91, $f=59$), “*katılım hakkı*” (%21.89, $f=37$) ve “*koruma hakkı*” (%4.14, $f=7$) olarak saptanmıştır. 7. sınıf Türkçe ders kitabı görsel metinlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 169’dur. 8. sınıf Türkçe ders kitabı görsel metinlerinde incelenen çocuk haklarına yönelik kategorilerin yüzdeler ve frekansları bakıldığında, en yüksek orana sahip kategori “*yaşama hakkı*” (%41.42, $f=29$) kategorisidir. Bunu sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%34.28, $f=24$), “*katılım hakkı*” (%17.14, $f=12$) ve “*koruma hakkı*” (%7.14, $f=5$) takip etmektedir. 8. sınıf Türkçe ders kitabı görsel metinlerinde çocuk haklarına ilişkin incelenen kategorilerin toplam frekansı 70 olarak saptanmıştır.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının görsel metinlerinde çocuk hakları kategorilerinin toplam yüzdeler ve frekansları sırasıyla “*gelişme hakkı*” (%43.55, $f=260$), “*yaşama hakkı*” (%35.51, $f=212$), “*katılım hakkı*” (%16.41, $f=98$) ve “*koruma hakkı*” (%4.52, $f=27$) şeklinde saptanmış olup görsel metinlerde çocuk haklarına ilişkin incelenen tüm kategorilerin toplam frekansı 597’dir.

Ortaokulda okutulan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının görsel metinlerinde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkına ilişkin yer alan ifadeler aşağıda bulunan görsel metinleri örnek olarak vermek mümkündür:

Yaşama hakkı ile ilgili örnekler.

Şekil 1. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.88.

Şekil 1'de görüldüğü gibi, sofrada bir yetişkinle beraber yemek yiyen bir çocuk vardır. Bu görsel metinde, ilk olarak çocuğun yaşama hakkı kapsamında yer alan beslenme hakkı betimlenmektedir. Yine bu görsel metin ile yaşama hakkı kapsamında yer alan toplumun bir parçası olma, bir aileye sahip olma hakkı ve çocuğun uygun yaşama standartlarına sahip olma hakkı da belirtilmektedir.

Şekil 2. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.176.

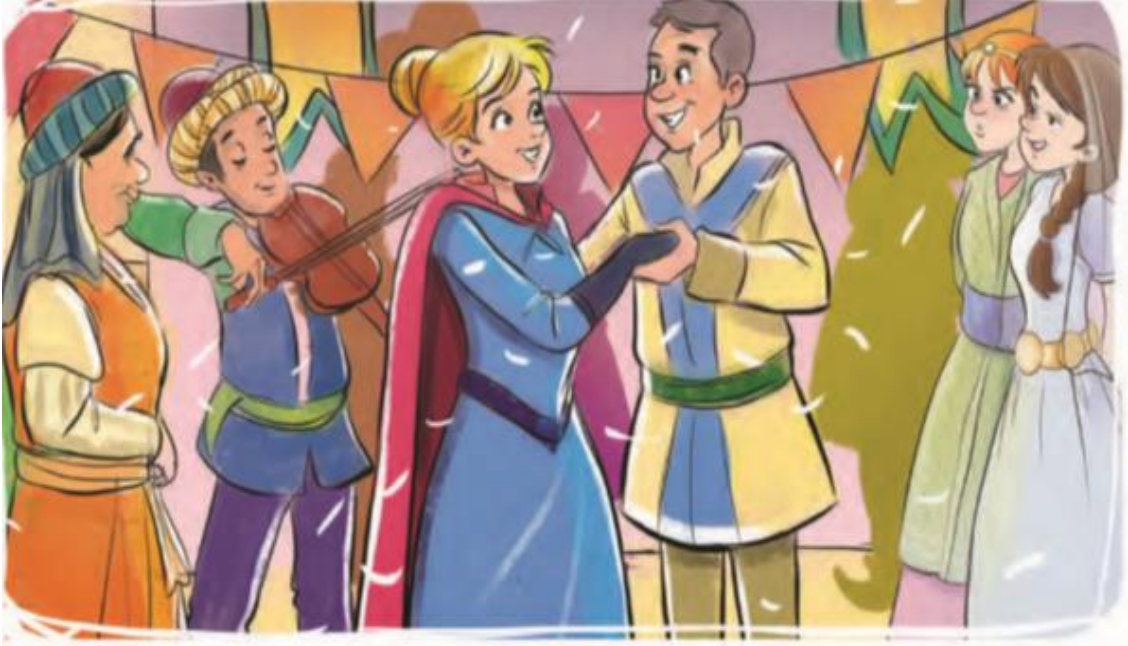
Şekil 2’de, babalarıyla beraber annelerinin okuduğu mektuba dikkat kesilen çocukların olduğu görülmektedir. Bu görselde, bir aileye sahip olma, barınma ve uygun yaşam standartlarına sahip olma haklarının belirtilmesi açısından çocuğun yaşama hakkına örnek oluşturmaktadır.

Şekil 3. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.127.

Şekil 3’te görüldüğü gibi, bir klinikte hasta tedavi eden sağlık çalışanları vardır. Bu görsel ile yaşama hakkı kapsamında yer alan çocuğun sağlık hakkı ve ilaç alma hakkı belirtilmektedir.

Şekil 4. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.218.

Şekil 4'te görüldüğü gibi, çocuğun bir aileye sahip olma hakkı, toplumun bir parçası olma ve çocuğun yuva kurma/evlenme hakkını belirtmesi açısından çocuğun yaşama hakkı betimlenmektedir.

Şekil 5. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.169.

Şekil 5'te, soldaki görselde, annesi ile beraber yemek masası hazırlayan bir çocuk vardır. Bu görsel, yaşama hakkı kapsamında yer alan çocuğun beslenme hakkı ve bir aileye sahip olma hakkına örnek oluşturmaktadır. Yine soldaki görsel metinde, çocuğun ailede aktif rol almasını belirtmesi açısından katılım hakkını

göstermektedir. Sağdaki görsel ise, gelişme hakkı kapsamında yer alan çocuğun eğitim görme hakkına örnek oluşturmaktadır.

Gelişme hakkı ile ilgili örnekler.

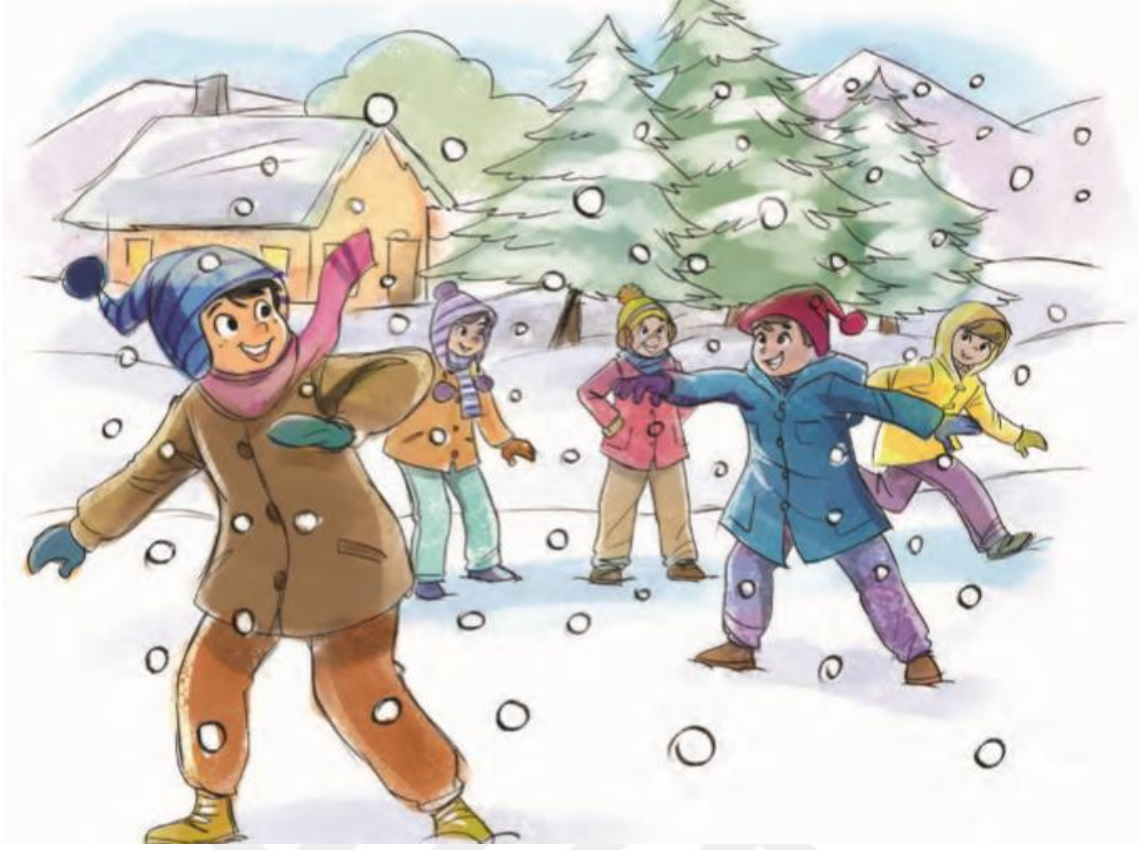
Şekil 6. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.192.

Şekil 6'da görüldüğü gibi, bir arada oynayan çocuklar betimlenerek gelişme hakkı kapsamında yer alan çocuğun oyun hakkı verilmiştir. Bu resimde, öncelikle çocuğun oyun oynama hakkı örneklenmiştir. Yine bu görselde çocuğun yaşama haklarından sayılan toplumun bir parçası olma hakkı da belirtilmektedir.

Şekil 7. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.165.

Şekil 7’de, bir sınıfta öğretmeni ile ders işleyen bir çocuk verilmiştir. Bu resimde, gelişme hakkı kapsamında yer alan çocuğun kendini en üst düzeyde gerçekleştirebilmesi için eğitim görme hakkı, bilgi edinme hakkı belirtilmektedir.

Şekil 8. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.58.

Şekil 8'e bakıldığında, karlı bir kış gününde kartopu oynayan çocuklar görülmektedir. Bu görsel metin, çocukların dinlenme ve oyun hakkını belirtmesi bakımından yaşama hakkına örnek oluşturmaktadır.

Şekil 9. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.212.

Şekil 9'da oyuncak ayısıyla ve köpeğiyle beraber mutlu bir şekilde uyuyan bir çocuk görülmektedir. Görselde, çocuğun gelişme hakkı kapsamında yer alan dinlenme hakkı örneklendirilmiştir.

Şekil 10. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı, 2018, s.94.

Şekil 10'da, sınıf içerisinde öğretmen rehberliğinde ders gören ve tahtaya kalkan bir çocuk vardır. Görselde, çocuğun gelişme haklarından olan eğitim görme hakkı ve bilgi edinme hakkı belirtilmektedir.

Koruma hakkı ile ilgili örnekler.

Şekil 11. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5 Ders Kitabı, 2018, s.48.

Şekil 11’de, patlayan bombaların, dumanların yükseldiği bir ortamda öküz arabası ile yük taşıyan bir kadın görülmektedir. Görsel, çocuğun koruma hakları kapsamında yer alan silahlı çatışmalardan korunma hakkı örnek oluşturmaktadır.

Şekil 12. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.10.

Şekil 12’de, göç etmek mecburiyetinde kalarak göçmen kamplarında zor şartlar altında yaşamaya çalışan çocuklar ve kadınların olduğu görülmektedir. Görselde, çocukların koruma hakları kapsamında yer alan mülteci çocukların korunması hakkı ve çocukların yaşama hakları kapsamında olan yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma hakları betimlenmiştir.

Şekil 13. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.121.

Şekil 13'te görüldüğü gibi, çocuk bir asker verilmiştir. Bu görsel metinde, koruma hakkı kapsamında yer alan silahlı çatışmalarda çocuğun korunması hakkı betimlenmiştir.

Şekil 14. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.181.

Şekil 14'te, bir evde ebeveynleri tarafından ilgi görmeyen, pasif, yalnız, çekingen ve resmen hapsedilmiş bir çocuk görülmektedir. Bu görselde, çocuğu koruma hakkı kapsamında yer alan her türlü ihmal ve istismara karşı koruma hakkı belirtilmektedir. Görselde bir çocuğun duygusal ve fiziksel istismar edilmesi söz konusudur.

Katılım hakkı ile ilgili örnekler.

Şekil 15. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 6 Ders Kitabı, 2018, s.250.

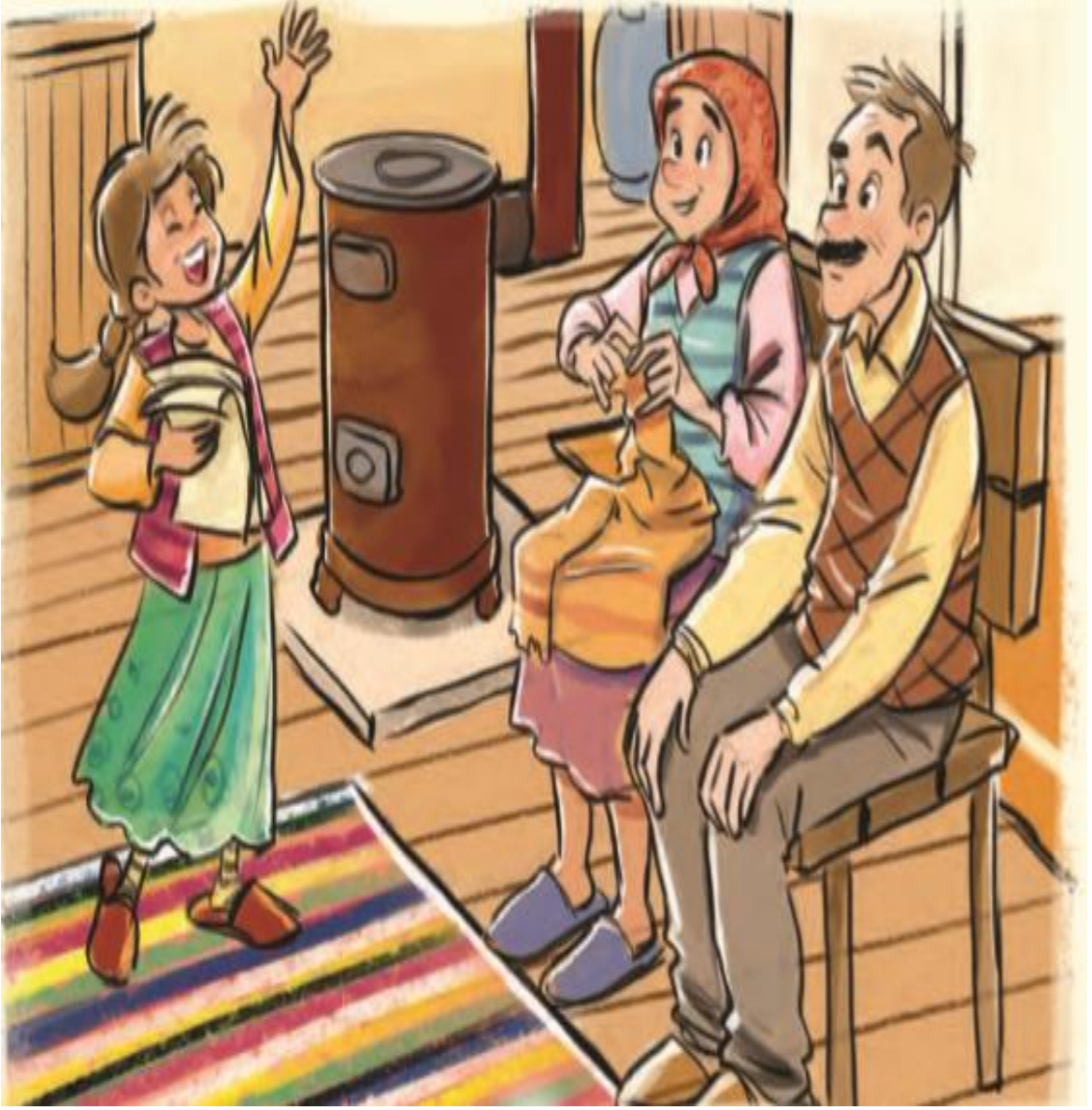
Şekil 15'te, bilim şenliğine katılıp kendi yaptığı projesini açıklayan bir çocuk görülmektedir. Bu görsel metin ile çocuğun katılım hakkı betimlenmektedir. Katılım

hakkı kapsamında yer alan çocuğun düşüncelerini özgürce açıklama, kendisini ilgilendiren konularda fikirlerini dile getirme ve kendisini ilgilendiren konularda kararlara katılma hakları örneklendirilmektedir.

Şekil 16. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.26.

Şekil 16'da, bir yetişkin ile beraber sahneye çıkan bir çocuk verilerek katılım hakkı kapsamında yer alan çocuğun toplumda aktif rol alma hakkına yönelik bir örnek görülmektedir.

Şekil 17. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.25.

Şekil 17’de, bir ailede ebeveynleri karşısında gösteri yapan bir çocuk görülmektedir. Bu resim ile çocuğun ailede aktif olmasını öngören katılım hakkı örneklenmektedir. Bu görsel, ayrıca çocuğun bir aileye sahip olması hakkını da belirtmesi açısından yaşama hakkına da örnek oluşturmaktadır.

Şekil 18. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.152.

Şekil 18'de görüldüğü gibi, bir yargıç karşısına çıkıp fikirlerini dile getiren bir çocuk resmi vardır. Bu görselde, çocuğun toplumda aktif rol alması, kendisini ilgilendiren her türlü konuda fikirlerini dile getirme ve kendisini ilgilendiren bütün kararlara katılma hakları betimlenerek çocuğun katılım hakkı belirtilmektedir.

Şekil 19. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 7 Ders Kitabı, 2018, s.194.

Şekil 19'da, bir öğretmen veya doktor ile sohbet edip fikirlerini dile getiren çocuklar görülmektedir. Bu görsel ile çocuğun toplumda aktif rol alması, kendisini ilgilendiren konularda fikirlerini dile getirme ve düşüncelerini özgürce açıklama haklarına yer verilmesi bakımından çocuğun katılım hakkı belirtilmektedir.

Bölüm 5

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tartışma

Çocuk haklarını güvence altına Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 42. maddesinde yer alan hükme göre, "Taraflar devletler, sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler." Bu hükümde yer alan ifade uyarınca, okul öncesi dönemden başlamak üzere her yaş grubundaki çocuklara Çocuk Hakları Sözleşmesi ile kendilerine verilmiş olan haklarla ilgili eğitilmeleri gerekmektedir. Çocuk hakları eğitiminin temel amacı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen ve amaçlanan hakların öncelikle çocuklar olmak üzere herkese öğretilmesinin yanında bu hakların çocuklara her ortamda kullanılmasını öğretmektir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuk hakları eğitiminin başta çocuklar olmak üzere herkese öğretilmesinden söz edilir. Burada çocukların kendilerine verilen hakları öğrenmeleri ve bu haklarından haberdar olmaları çocuklara verilen en temel haklardandır. Çocuk hakları eğitimi sürecinde, dilin sanatsal kullanımı olan edebi ürünlerden de yararlanılması doğru olacaktır. Bu bağlamda çocuğun edebi üründen zevk almasına yardımcı olacak en önemli derslerden biri de Türkçe dersidir. Çocukları geleceğe ancak iyi bir eğitim ile hazırlamak mümkündür (Kepenekçi, 2000).

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan hükümlere bakıldığında, çocuğun toplumsal, bireysel, ekonomik ve kültürel hakları bir bütün olarak verildiği görülmektedir. Sözleşmede çocuğu fiziksel, sosyal, duygusal ve ekonomik olarak geliştirmek amaç edinerek bu bağlamda çocuğa uygun ortamlar yaratılmaya çalışılmıştır. Bunu uygun ortamı yaratmak, demokratik ve insancıl bir toplum olmanın en temel koşulu olarak değerlendirilmiştir (Sever, 2002). Sözleşmede çocuğun tüm yaşamsal ve gelişimsel hakları açık bir şekilde korunmaya çalışılarak bu hakların uygulanması için taraflar devletler sorumlu kılınmıştır (Akyüz, 2013).

Okul programlarında yer alan hayat bilgisi dersleri, sosyal bilgiler dersleri ve Türkçe dersleri kapsamında çocuklara tanınan hakların öğretilmesine yer verilerek çocuklar, okul çatısı altında akranlarıyla beraber hak ve sorumluluklarının bilincine varmalıdırlar. Türkçe dersi kapsamında kullanılan ve birinci önceliği çocuğa dil ve iletişim becerileri kazandırmak olan Türkçe ders kitapları, öğretim sürecinde hem

asıl amacı olan dil becerisi kazandırmak hem de haklarının da öğretiminde önemli bir araç görevindedir. Kitap içerisinde yer alan şiir, anı, fıkra gibi değişik türden edebi metinler ile çocuk hakları ile ilgili bilgilere yer verilebilir, çocuklar bu konuda bilinçlendirilebilir. Kitaplarda yer alacak metin ve çalışmalar, çocuğa ona tanınan hakları öğretebilecek değişik özelliklerde metin ve çalışmalar olabilir. Çocuk haklarının öğretiminde Türkçe ders kitaplarının önemi büyüktür. Bu doğrultuda hazırlanan Türkçe ders kitapları insan hakları ve çocuk hakları eğitimine katkı sağlayabilecek düzeyde hazırlanmalı, içerikler bu kapsamda hazırlanmalıdır. Türkiye de anadil eğitiminin temel dersi niteliğinde olan Türkçe dersi, öğrenciyeye dil becerileri kazandırmak, öğrenciyeyi sosyal ve kültürel açıdan geliştirmek, ona yol gösterici nitelikte bilgi ve beceri sunar. Türkçe dersi çerçevesinde okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan edebi metinler, etkinlik çalışmaları, hazırlık soruları, değerlendirme soruları ve görsel metinlerle çocuk haklarına doğrudan veya dolaylı olarak yer vermek mümkündür.

Başta ilköğretim kademesinde olmak üzere eğitimin tüm kademelerinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan hakların öğretilmesi gerekir. Öğretim programının içinde hem farklı derslerin içeriğinde hem de ayrı birer ders olarak bu haklar çocuklara öğretilmeli, çocukların bu dersler aracılığıyla onlara verilen bu haklarını bilmeleri, kullanmaları, korumaları ve geliştirmeleri en doğru şekilde sağlanmalıdır (Kepenekçi, 2000).

Ortaokulda kullanılan ve birinci önceliği çocuğa dil ve iletişim becerileri kazandırmak olan Türkçe ders kitapları, öğretim sürecinde hem asıl amacı olan dil becerisi kazandırmanın yanında çocuklara haklarının da öğretiminde önemli bir materyaldir. Kitap içerisinde yer alan şiir, anı, fıkra vb. değişik türden edebi metinler ile çocuk hakları ile ilgili bilgilere yer verilebilir, çocuklar bu konuda bilinçlendirilebilir. Kitaplarda yer alan metinler farklı türlerden örnekler sunmalıdır. Çocuk haklarının öğretiminde Türkçe ders kitaplarının önemi büyüktür. Bu doğrultuda hazırlanan Türkçe ders kitapları insan hakları ve çocuk hakları eğitimine katkı sağlayabilecek düzeyde hazırlanmalı, içerikler bu kapsamda dikkate alınmalıdır (Sever, Kaya ve Aslan, 2006; Kepenekçi, 2000; Kepenekçi ve Nayır, 2011).

Ortaokulda okutulan Türkçe ders kitaplarda çocuk haklarına yer verilme düzeyinin incelendiği bu çalışmanın sonucunda ilk dikkat çekici bulgu kitaplarda çocukların gelişimsel ve yaşamsal hakları ile ilgili anlatımlara daha çok; katılım ve

koruma hakları ile ilgili anlatımlara ise daha az yer verildiğidir. Ortaya çıkan bu sonuç Karaman-Kepenekçi ve Aslan (2011), Merey (2012) ve Karaman-Kepenekçi (2010) çalışmalarıyla örtüşürken; Nayır ve Karaman-Kepenekçi (2011) çalışmasıyla da çelişmektedir. Karaman-Kepenekçi ve Aslan'ın (2011) Türkiye'de okul öncesi dönemde okutulan çocuk edebiyatı edebi yapıtlarında çocuk haklarına ne düzeyde yer verildiğini ortaya koymayı amaçlayan çalışmada elde edilen sonuçlara göre, çocuğun yaşama ve gelişme haklarına, koruma ve katılım haklarından daha fazla yer verilirken; çocuğun yaşama hakkı ile ilgili olarak, bakım, beslenme, barınma, eğitim görme ve bilgiye ulaşma hakları daha fazla yer verildiğini, çocuğun korunmasını öngören her türlü ihmal, istismar, sömürü ve zorla çalıştırılma ve katılım haklarına yönelik uygulamalara daha az yer verildiği tespit edilmiştir. Nayır ve Karaman-Kepenekçi (2011)'nin "İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları" adlı çalışmasında, Türkçe öğrenci ders kitaplarında çocukların katılım haklarıyla ilgili ifadeler daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Karaman Kepenekçi (2010)'nin Türkiye'de çocuklara önerilen 100 Temel Eser listesindeki öykülerde çocuk haklarına ne düzeyde ve nasıl yer verildiğini belirlemek amacıyla yapmış olduğu çalışmanın bulgularıyla tutarlılık göstermektedir. Anılan çalışmadaki incelenen öykülerde çocukların gelişimsel ve yaşamsal haklarına, katılım ve korunma haklarından daha çok yer verildiği ortaya çıkmıştır.

Türkçe ders kitaplarında yaşama hakkı ve gelişme hakkı gibi haklara daha fazla yer verildiği görülmüştür. Bu sonuç, Karaman-Kepenekçi (2010)'nin Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında çocukların sosyal haklarına yer verilme düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Çalışmada Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara ilişkin olarak sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı ve eğitim görme hakkının kitaplarda daha fazla yer aldığı tespit edilmiştir.

İncelenen Türkçe ders kitaplarında katılım hakkı alt kategorisinin yaşama ve gelişme haklarına oranla daha az yer verildiği dikkati çekmiştir. Ortay çıkan bu sonuç Merey (2012) tarafından Türkiye'de ve ABD'de İlköğretim okullarında okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında çocukların katılım hakkı ile ilgili yapılan çalışmayla çelişmektedir. Anılan çalışmada, Türkiye'de okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının çocukların katılım hakkıyla ilgili konulara, ABD'de okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarına göre daha çok yer verildiği saptanmıştır. Ayrıca her iki

ülkenin ders kitaplarında çocuk hakları ile alt kategorilerin toplamında en yüksek oranda katılım hakkı alt kategorisinde olduğu tespit edilmiştir.

Türkçe ders kitaplarında dikkat çeken diğer bir bulgu çocuk haklarından koruma hakkı alt kategorisi ile ilgili ifadelerin çok az yer almış olmasıdır. İlgili alan yazın incelendiğinde yurtdışında ders kitaplarında çocukların koruma hakkını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak ortaya çıkan bu sonuç, Karaman-Kepenekçi (2009)'nin, İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar Hayat Bilgisi ders kitapları ile 4 ve 5. sınıflar sosyal bilgiler ders kitaplarında çocukların bilgi edinme hakkı ve zararlı yayınlara karşı korunmayı belirlemek amacıyla yapmış olduğu çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Söz konusu çalışmada, ders kitaplarında farklı iletişim araçlarının farklı etkilerde bulunduğu, her bir kitle iletişim aracı bilgiye ulaşmak için kullanıldığında farklı şekillerde bilgi sunduğu görülmüştür. İncelenen tüm ders kitaplarında, çocukların kitle iletişim araçlarını kullanarak bilgiye ulaşma hakkına, çocukların kitle iletişim araçlarını kullanırken zararlı yayınlardan korunması hakkına göre daha fazla yer verilmiştir.

Diğer bir önemli bulgu ise Türkçe ders kitaplarının yazınsal metinlerinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı ile ilgili ifadelere daha fazla yer verilirken; ders kitaplarında önerilen ders içi/dışı etkinlikler, hazırlık ve değerlendirme soruları ve görsel metinlerde daha az yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç Merey (2012)'in Türkiye ve ABD'deki ilköğretim okullarında çocukların katılım haklarına yer verilme düzeyinin karşılaştırılma amacıyla yapmış olduğu çalışmayla paralellik göstermektedir. Anılan çalışmada her iki ülkenin sosyal bilgiler ders kitapları metinleri çocuklara tanınan haklara çok fazla yer verilirken, sosyal bilgiler ders kitaplarında önerilen ders içi/dışı etkinlikler, hazırlık ve değerlendirme sorularında çocuk haklarına ilişkin ifadelerin daha az yer verildiği görülmüştür.

Ayrıca Türkçe ders kitaplarında çocukların gelişim düzeyleri ve çocuk hakları konuları anlama kapasitesindeki anlama düzeyi dikkate alındığında ortaokulda üst sınıflara gidildikçe daha fazla yer verilmesi gerekirken, ulaşılan bulgularda böyle bir seyir izlenmediği görülmüştür. Bu sonuç, Merey (2012) çalışmasıyla örtüşmektedir. Anılan çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan çocukların hakları ile ilgili konuların çocukların haklarını bilme, anlama, içselleştirme konusunda yapılan araştırmaların bulgularına dayanılarak değil, sosyal bilgilerin yapılandırmacı yaklaşımı neticesinde ve rastgele yer verildiği

izlenimi verilmiştir. Bu durum sınıflar arasında bir paralellik söz konusu olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'de ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara ne düzeyde yer verildiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan incelemelere göre, ortaokulda okutulan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının hazırlık sorularında, değerlendirme sorularında, metinlerde, ders içi ve ders dışı etkinliklerde ve görsel metinlerde içerik analizi ile elde edilen bulgular değerlendirilerek sözleşmede çocuklara tanınan yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı ile ilgili şu sonuçlara varılmıştır:

1. Türkçe ders kitaplarının hazırlık sorularında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara ilişkin kategorilerin toplam frekansları sırasıyla *“gelişme hakkı”* ($f=482$), *“yaşama hakkı”* ($f=452$), *“katılım hakkı”* ($f=282$) ve *“koruma hakkı”* ($f=20$) şeklinde tespit edilmiş olup kategorilerin toplam frekansı 1236'dır. Bu verilere göre, Türkçe ders kitaplarının hazırlık sorularında genel olarak en yüksek frekansı *“gelişme hakkı”* almışken; en düşük frekansı *“koruma hakkı”* almıştır. Ayrıca frekans dağılımları açısından, 7. sınıf ($f=450$) Türkçe ders kitabı, 5. sınıf Türkçe ders kitabından ($f=163$) daha fazla çocuk haklarına yer vermiştir.
2. Türkçe ders kitaplarının metinlerinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara ilişkin kategorilerin toplam frekansları sırasıyla *“yaşama hakkı”* ($f=1183$), *“gelişme hakkı”* ($f=532$), *“koruma hakkı”* ($f=207$) ve *“katılım hakkı”* ($f=70$) şeklinde tespit edilmiş olup kategorilerin toplam frekansı 1992'dir. Bu verilere göre, Türkçe ders kitaplarının metinlerinde genel olarak en yüksek frekans ve yüzdeliğe sahip kategori *“yaşama hakkı”* kategorisi iken; en düşük frekans ve yüzdeliğe sahip kategori ise *“katılım hakkı”* kategorisidir. Ayrıca frekans dağılımları açısından bakıldığında, en yüksek frekansı alan ders kitabı, 7. sınıf Türkçe ders kitabı ($f=654$) olmuşken; en düşük frekansa sahip ders kitabı ise 8. sınıf Türkçe ders kitabı ($f=404$) olmuştur.
3. Türkçe ders kitaplarının ders içi etkinliklerinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklara ilişkin kategorilerin toplam

frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” ($f=1091$), “katılım hakkı” ($f=1006$), “gelişme hakkı” ($f=995$) ve “koruma hakkı” ($f=77$) şekilde saptanmış olup kategorilerin toplam frekansı 3169’dur. Bu verilere göre, Türkçe ders kitaplarının ders içi etkinliklerinde genel olarak en yüksek frekansı “yaşama hakkı” almışken; en düşük frekansı “koruma hakkı” almıştır. Ayrıca en yüksek frekansı alan Türkçe ders kitabı 7. sınıf Türkçe ders kitabı ($f=1185$) olmuştur. En düşük frekansı alan Türkçe ders kitabı ise 8. sınıf Türkçe ders kitabı ($f=521$) olmuştur.

4. Türkçe ders kitaplarının ders dışı etkinliklerinde çocuklara tanınan haklara ilişkin kategorilerin toplam frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” ($f=964$), “gelişme hakkı” ($f=819$), “katılım hakkı” ($f=522$) ve “koruma hakkı” ($f=31$) şeklinde tespit edilmiş olup kategorilerin toplam frekansı 2336’dır. Bu verilere göre, Türkçe ders kitaplarının ders dışı etkinliklerinde genel olarak en yüksek frekansa sahip çocuk hakları kategorisi “yaşama hakkı” kategorisi iken; en düşük frekansa sahip çocuk hakları kategorisi ise “koruma hakkı” kategorisidir. Ayrıca frekans dağılımları açısından, en yüksek frekansa sahip ders kitabı 7. sınıf Türkçe ders kitabı ($f=815$) iken; en düşük frekansı alan Türkçe ders kitabı ise 8. sınıf Türkçe ders kitabı ($f=385$) olmuştur.
5. Türkçe ders kitaplarının değerlendirme sorularında Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan haklara ilişkin kategorilerin toplam frekansları sırasıyla “yaşama hakkı” ($f=18$), “gelişme hakkı” ($f=16$), “katılım hakkı” ($f=5$) ve “koruma hakkı” ($f=3$) şeklinde saptanmıştır. Kategorilerin toplam frekansı 42’dir. Bu verilere göre, Türkçe ders kitaplarının değerlendirme sorularında genel olarak en yüksek frekansı alan kategori “yaşama hakkı” kategorisidir. En düşük frekansı alan çocuk hakları kategorisi “koruma hakkı” kategorisidir. Frekans dağılımları açısından en fazla frekansı alan Türkçe ders kitabı 5. sınıf Türkçe ders kitabı ($f=17$) olmuşken; en düşük frekansı alan Türkçe ders kitabı ise 8. sınıf Türkçe ders kitabı ($f=7$) olmuştur.
6. Türkçe ders kitaplarının görsel metinlerinde Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan haklara ilişkin kategorilerin toplam frekansları sırasıyla “gelişme hakkı” ($f=260$), “yaşama hakkı” ($f=212$), “katılım hakkı” ($f=98$) ve “koruma hakkı” ($f=27$) şeklinde tespit edilmiş olup kategorilerin toplam frekansı 597’dir. Bu verilere göre, Türkçe ders

kitaplarının görsel metinlerinde genel olarak en fazla frekansı alan kategori “*gelişme hakkı*” kategorisi iken; en düşük frekansı alan çocuk hakları kategorisi ise “*koruma hakkı*” kategorisidir. Frekans dağılımları açısından karşılaştırıldığında, en yüksek frekansı alan ders kitabı, 5. Sınıf Türkçe ders kitabı ($f=210$) olmuşken; en düşük frekansı alan Türkçe ders kitabı ise 8. Sınıf Türkçe ders kitabı ($f=70$) olmuştur.

7. Çocukların haklarını algılamalarında, çocuğun gelişim sürecinde önemli bir rolü olan okuldan mutlaka yararlanmak gerekmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanınan haklardan “*yaşama hakkı*”, “*gelişme hakkı*”, “*katılım hakkı*” ve “*koruma hakkı*” gibi haklara belli düzeylerde yer verilmiştir. Çocuğun yaşamsal ve gelişimsel haklarının sıklık puanları, koruma hakkı ve katılım haklarının sıklık puanlarına oranla daha fazladır.
8. Türkçe ders kitaplarında Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocuklara tanıdığı yaşama hakkı, gelişme hakkı, koruma hakkı ve katılım hakkı ile ilgili konulara (hazırlık soruları, metinler, ders içi/dışı etkinlikler, değerlendirme soruları ve görsel metinler) yeterli düzeyde yer verildiği söylenemez. Buna paralel olarak kitaplarda yer alan örnekler daha çok çocukların yaşamsal ve gelişimsel haklarına yönelik olarak verilmiştir.
9. Türkçe ders kitaplarında çocuk haklarına yönelik doğrudan ifadelere çok az yer verilmiştir. Yaşama hakkı ile ilgili örnekler daha çok çocuğun bir aileye sahip olması, yaşama hakkının olmasına yöneliktir. Buna karşın kitaplarda yer alan örnekler çocuğun sağlık hakkı, uygun yaşam standartlarına sahip olmasını göz ardı etmektedir. Gelişme hakkı ile ilgili konularda daha çok çocukların gelişimlerine yönelik olan oyun ve dinlenme hakkı, çocuğun kendini gerçekleştirme ve eğitim görme hakkı ile alakalı örneklere yer verilmiştir.
10. Kitaplarda toplam dağılımları en yüksek olan çocuk hakları kategorileri, sırasıyla yaşama hakkı ve gelişme hakkıdır. Ancak bu iki kategori kapsamında olan alt kategorilere açık, net ve derin bir şekilde yer verilmemiştir. Buna karşılık, sıklık dağılımları açısından en düşük frekansa sahip çocuk hakları kategorisi ise koruma hakkıdır. Kitaplarda koruma hakkına yönelik örneklere doğrudan değil, dolaylı bir şekilde yer verilmiştir.

11. Kitaplarda yer alan ders içi ve ders dışı etkinlikler öncelikle çocuğun etkin katılımını sağlamaya yöneliktir. Bu etkinlikler ile okulda yürütülen çalışmalara, evde, sokakta, okul vb yerlerde çocuğun katılımı öngörülmektedir. Okul idaresi ve öğrenci velilerinin iş birliği, okulda yürütülen spor etkinlikleri, gezi vb çalışma ve sosyal etkinlikler çocuğun katılımına yönelik çalışmalardır. İncelenen kategoriler içerisinde katılım hakkının en yüksek olduğu kategoriler ders içi etkinlikler ve ders dışı etkinlikleridir.
12. Türkçe ders kitaplarında yer alan hazırlık sorularında, metinlerde, ders içi/dışı etkinliklerde, değerlendirme sorularında ve görsel metinlerde incelenen çocuk hakları kategorilerinin toplam dağılımları açısından en yüksek frekansa sahip Türkçe ders kitabı, 7. sınıf Türkçe ders kitabıdır. Buna karşılık, en düşük dağılıma sahip Türkçe ders kitabı ise 8. sınıf Türkçe ders kitabıdır.

Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle ilk olarak, tüm kategorilerde yer alan öğrencilere hitap eden kitapların, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ruhuna ve içeriğine uygun olup olmadığına dair uzman kişiler tarafından titiz bir ön incelemeden geçirildikten sonra öğrencilere sunulması önerilebilir.

Çocuk hakları sorununu çözebilmek için iyi bir eğitime ihtiyaç vardır. Öncelikle çocuk haklarının ne olduğu ve nasıl korunması gerektiği kavratılmalıdır. Çocuk hakları eğitimi, başta çocuklar olmak üzere toplumun her bireyine öğretilip korunması yolunda çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bunun için düzenli bir eğitime ihtiyaç vardır. Bu eğitimin verilmesi, okullar ile birlikte her kurum ve kuruluş bünyesinde gerçekleştirilebilir. Çocuk hakları eğitiminin en önemli amacı, öncelikle çocuğun kendisine haklarını öğretmek ve sonrasında bu haklarını nasıl koruması gerektiği bilgisinin verilmesidir. Buna paralel olarak okullara büyük görev düşmektedir. Okullarda çocuk haklar eğitimi, öğretim programları kapsamında yer alan dersler ile gerçekleştirilebilir. Yine okullarda, öğretim programları kapsamında derslerde okutulan ders kitapları, çocuk hakları eğitimi açısından önemli kaynaklar niteliğindedir. Öğretim programı kapsamında yer alacak bir çocuk hakları dersi ile çocuk hakları eğitimi gerçekleştirilebileceği gibi, programda mevcut Türkçe dersi ile dolaylı olarak çocuk hakları eğitimi vermek mümkündür. Türkçe

dersi kapsamında ortaokulda okutulan Türkçe ders kitapları ile çocuk hakları öğretimi gerçekleştirilebilir

- Ortaokul öğrencileri için hazırlanan 5, 6, 7, 8. sınıf Türkçe ders kitapları, çocuğun sahip olduğu hakları ona sezdirecek nitelikte olmalı; çocuğun kendi hakları konusunda farkındalığını arttıracak içerikler sunmalıdır.

- Bu çalışmada, çocuk haklarının ortaya konuluşu bakımından sadece ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları ele alınmıştır. Farklı yaş gruplarındaki çocuk ve gençleri ilgilendiren ders kitapları ve diğer eserler de bu bakış açısıyla incelenerek çocuk hakları eğitimi sağlanabilir.

- Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan Çocuk Hakları Sözleşmesi'yle ilgili tüm kavramların diğer ders kitaplarına konulmak suretiyle bugünün şartlarıyla daha fazla ilişkilendirilebilir. Kitaplarda yer alan çocuk haklarına yönelik çalışmalar, çocuğa somut yaşantılar sunmalı, çocuğa öğrendiklerini günlük yaşantısına aktarma imkânı vermelidir.

- Ortaokulda okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan çocuk hakları ile ilgili konuların 5. sınıftan üst sınıflara doğru geliştirilerek aktarılması sağlanabilir. Üst sınıflara geçtikçe çocuğun yaşam alanı genişler, buna paralel olarak çocuğun kendi haklarını kullanma ve koruma ihtiyacı da artar. Yaşı ilerledikçe çocuğun haklarına olan ihtiyacı da artar. Bu sebeple üst sınıflara doğru çocuk haklarının daha kapsamlı öğretimini sağlanmalıdır.

- Ortaokul Türkçe öğretim programında yer alan kazanımların genel olarak çocuk hakları disipliner bir anlayışla yeniden yapılandırılması sağlanabilir.

- Çocuk hakları bilincinin geliştirilmesinin çağdaşlaşmanın göstergesi olduğu düşüncesinden hareketle bu konunun hem kazanımlar bakımından hem de diğer derslerin kazanımları içine bu konu mutlaka yerleştirilmelidir.

- Okuma alışkanlığının kazanılması bakımından önemli bir dönem olan ortaokul dönemi öğrencilerine çocuk hakları ve insan hakları ile ilgili konuları ele alan kitapların tavsiye edilmesi uygun olacaktır.

Kaynaklar

- Akyüz, E. (1999). Cumhuriyet döneminde çocuk hukukundaki gelişmeler. *Cumhuriyet ve Çocuk: İkinci Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Akyüz, E. (2000). *Ulusal ve uluslararası hukukta çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Akyüz, E. (2001). Çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151, 3-24.
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
- Altun, A. (2011). Avrupa Konseyi'nin tavsiye kararları çerçevesinde medya okuryazarlık eğitiminin vizyonu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 58-86.
- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2001). Çocuk hakları çerçevesinde çocuk ihmal ve istismarı. *Milli Eğitim Dergisi* .
- Archard, D. (1993). *Children: rights and childhood*. New York: Routledge.
- Aslan, C. (2006). Yaşam gerçeğinin çocuklara iletilmesi bakımından 100 temel eser'deki öyküler üzerine bir çözümleme. *4. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi & 4. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali ve Kongresi, "Risk Altındaki Çocuklar"*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul, s.85-98.
- Atmaca, Y. ve Berkant, G. H. (2013). Altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları ve demokrasi kavramları açısından incelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (12), 179-198. Ankara-Turkey.
- Azarkan, E. (2009). Uluslararası antlaşmalar ve uluslararası mahkeme kararları çerçevesinde çocuk askerlerin korunması. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5 (19), 89-107.
- Baysal, J. (1996). *Türkiye'de ilköğretime yönelik Türkçe dersi kitaplarının içerik açısından incelenmesi. Türkiye ve Almanya'da ilköğretim ders kitapları*. Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, 11, 188-201.

- Ballar, S. (1997). *Çocuk hakları*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1989).
- Campbell, K. ve Covell, R. (2001). Children's rights education at university level: An effective means of promoting rights knowledge and rights-based attitudes, *The International Journal of Children's Rights*, 9, 123-135.
- Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2004). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cılga, İ. (1999). *Türkiye'de çocuk hakları çalışmaları. 2. Ulusal çocuk kültürü kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Çalışma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Coşkun, H. (1996). *Eğitim teknolojisi ve kültürlerarası eğitimin bağlamında ilköğretim ikinci sınıf Türkçe ve Almanca ders kitaplarının içerik sonuçları. Türkiye ve Almanya'da ilköğretim ders kitapları*. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi, II, Ankara, s.59-76.
- Covell, K., Howe, R. B. (1999). The impact of children's rights education: a Canadian study. *International Journal of Children's Rights*, 7 (2), 171-183.
- Çakır, P. (2013). Türkçe ders kitaplarındaki öykülerin çocuğa görelilik ilkesi açısından incelenmesi. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish*, 8 (1), 1171-1180.
- Çetinkaya, N. (1997). Türk hukuk sisteminde çocuğun korunması. *Eğitim ve Yaşam*, 97.
- Çotuksöken, Y. (2003). Anadili Öğretiminde Edebiyatın Yeri ve İşlevi. *Çağdaş Türk Dili*, 184, 148-151.
- Dobler, A. (1959). *Der völkerrechtliche schutz des Kindes*. Winterthur.
- Erbay, E. (2013). *Çocuk hakları*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Ersoy, A.F. ve Ersoy, A. (2008). İnternet ve çocuk hakları eğitimi. *VIII. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferans Bildirileri*, s. 25-30. Eskişehir.

- Ersoy, A.F. (2012). An area neglected in citizenship: Children's rights education at home and at school. *International Online Journal of Educational Sciences*, 359-376.
- Franklin, B. (1993). *Çocuk hakları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giannangelo, D. M. ve Kaplan, M. B. (1992). *An analysis and critique of selected social studies textbooks*. Reproductions Supplied By EDRS, Memphis City Schools TN.
- Grassinger, G. E. (2009). *Küçüğün kişi varlığının korunması için alınacak tedbirler*. İstanbul.
- Gülmez, M. (1996). *İnsan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Gülmez, M. (1998). İlköğretimde kesintisiz insan hakları eğitimi. *Cumhuriyet*, 16.2.1998, s.22.
- Habashi, J. S., Driskill, T., Lang, J. H., LeForce DeFalco, P. (2010). Constitutional analysis: A proclamation of children's right to protection, provision and participation; *International Journal of Children's Rights*, 18, 267-290.
- Hill, M. and Tisdall, K. (1997). *Children and society*. London: Longman.
- Hodgkin, R. ve Newell, P. (2003). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uygulama el kitabı*. (çev. Ş. AKİPEK). Geneva: UNICEF Yayınları.
- İnal, K. (1998). *Türkiye'de ders kitaplarında demokratik ve milliyetçi değerler, 27 Mayıs ve 12 Eylül askeri müdahale dönemine ilişkin bir inceleme*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, K. (2007). *Modernizm ve çocuk: geleneksel, modern ve postmodern çocukluk imgeleri*. Ankara: Paydos Yayıncılık.
- İnan, A. N. (1968). *Çocuk hukuku*. İstanbul.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kepenekçi, Y.K. (2000). *İnsan hakları eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kepenekçi, Y.K. (2003). İlköğretimde insan hakları ve sorumluluk eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 280-299.

- Kepenekçi, Y. K. (2005). Citizenship and human rights education: a comparison of textbooks in Turkey and the United States. *International Journal of Educational Reform*, 73-88.
- Kepenekçi, Y. K. (2008). *Eğitimciler için insan hakları ve vatandaşlık*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kepenekçi, Y. K. (2009). Children's right to acquire information and be protected from injurious publications in textbooks. *Elementary Education Online*, 965-977.
- Kepenekçi, Y. K. (2010). Children's social rights in social studies textbooks in Turkish elementary education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 576-581.
- Kepenekçi, Y.K. ve Aslan, C. (2011). Ortaöğretim Türk edebiyatı ile dil ve anlatım ders kitaplarında insan hakları üzerine bir çözümleme. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6.
- Kepenekçi, Y.K ve Nayır, F. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında çocukların katılım hakları. *İlköğretim Online*, 10 (1), 160-168.
- Kırdök, M., Yazgan, A.T., Kanar, F., Parlar, S.M., Yıldırım, M., Berber, H., Yıldırım, I., Yelda ve Polat, M. (1998). *Çocuk hakları*. İstanbul: Çivi Yayınları.
- Koman, E. (2011). Çocuklarla birlikte başka bir medya, I. *Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, Çocuk Hakları ve Medya Kitabı*, İstanbul Çocuk Vakfı Yayını.
- Merey, Z. (2012). Türkiye ve ABD'deki ilköğretim okullarında çocukların katılım haklarına yer verilme düzeyinin karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi-USBED. International Social Science Education of Journal ISSEJ*, Kış/Winter, Volume: II, Issue: II.
- Merey, Z. ve Kuş, Z. (2014). *Demokratik vatandaşlık ve çocuk hakları eğitimi, değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Metin, A. (2012). *Araştırma yöntem ve teknikleri*. Şanlıurfa: Birecik MYO, Harran Üniversitesi.
- Müftü, G. (2001). Çocukların hakları. *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 151.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Türkçe Dersi Öğretim Programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Nelken, D. (1998). *Afterword: choosing rights for childrens . G. and L. Sebba (ed) children's rights and traditional values*. Aldershot: Ashgate. Nijhoff Publishers.
- Neslitürk, S. ve Ersoy, F. (2007). Okulöncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarının öğretimine ilişkin görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3 (2), 245-257.
- Oktay, A. (1995). Çocuk hakları sözleşmesi ve okul öncesi eğitim. *Çocuk ve Biz Dergisi*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Oktay, A. (1990). Türk kültüründe kendini ifade etme biçimleri ve imkanları yönünden çocuk, Türkiye'de çocuğun durumu. *Çocuk Politikası Kongresi*, 211-216. Ankara.
- Özdemir, H. ve Ruhi, A. C. (2012). *Çocuk hukuku*. Ankara: Adalet Yayınları.
- Polat, O. (2001). *Çocuk ve şiddet*. İstanbul: Der Yayınları.
- Postmann, N. (1995). *Çocukluğun yok oluşu*. Ankara: İmge Yayınları.
- Savaş, B. (2004). *Türkçe ders kitaplarında insan hakları*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Yüksek lisans projesi.
- Savcı, B. (1996). *Yaşam hakkı: felsefe açısından pratiğe doğru. insan haklarının felsefi temelleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayını.
- Serozan, R. (2000). *Çocuk hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Serozan, R. (2005). *Çocuk hukuku*. İstanbul: Der Kitapçılık.
- Sever, S. (2002). Milli eğitim temel yasası ve çocuk haklarına dair sözleşme bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*.
- Sever, S., Kaya, Z. ve Aslan, C. (2006). *Etkinliklerle Türkçe öğretimi*. İstanbul: Morpa Yayıncılık.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği. (2004). *Sosyal hizmet ve çocuk hakları, BM Sözleşmesi profesyonel eğitim kitabı*. (çev. V. DUYAR). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

- Strauss, A. and Corbin J. (1990). *Basic of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage.
- Sutton, P. B. (2003). *The relationship between parents attitude toward children's rights, parenting styles and children's right to sexuality education*. Alliant International University: Unpublished dissertation. Fresno, California, USA.
- Tanrıöver, H.U. (2003). *Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı. Ders kitaplarında insan hakları: Tarama sonuçları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 106-121.
- The State of the World's Children. (2009). Special Edition. New York: UNICEF Publication.
- Tıraşçı, Y. ve Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. *Dicle Tıp Dergisi*, 70-74.
- Tiryakioğlu, B. (2000). *Çocukların korunmasına ilişkin milletlerarası sözleşmeler ve Türk hukuku*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Çalışma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Turanlı, K. (2004). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde çocuğun sömürüden koruma hakkı*. Anadolu Üniversitesi: Yüksek lisans tezi.
- Türkiye Çocuk Politikası Çalıştay Sonuçları. (2009). Ankara: Gündem Çocuk: Çocuk Haklarını Tanıtma, Yaygınlaştırma, Uygulama ve İzleme Derneği Yayını, No: 1.
- Türkiye Gündemi. (2008).
- Uluç, F. (2008). *İlköğretim programlarında çocuk hakları*. AÜSBE: Yayınlanmamış doktora tezi.
- UNESCO. (1969). Trends in Teaching About Human Rights, Some Suggestion on Teaching About Human Rights, 15-26.
- UNESCO. (1987). Human Rights: An Ethical And Civic Education for Our Time. Human Rights Teaching, VI, s.175-184.
- UNESCO.(2009a).*Basiclearningmaterials*,<http://www.unesco.org/education/bml/blmintroen.php>.(ET:27.10.2011).

- UNICEF. (2005). Çocuklar İçin İlerleme - Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve İlköğretime İlişkin Rapor.
- Uygun, O. (1996). *Türkiye'de demokrasi ve insan hakları*. TODAİE Yayınları.
- Veerrman, P. (1992). *The rights of the child an the changing image of childhood*. London: Martinus.
- Yapıcı, M. (2004). İlköğretim I. kademe ders kitaplarının öğrenci düzeyine uygunluğu . *Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi*.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 18, 1-20.
- Wadsworth, L. S. (1993). *Parental knowledge of their rights and the rights of their children as granted by the educational for all handicapped children*. Faculty of D'Youville College: Unpublished master thesis. New York, USA.
- Wolfe, J. B. (1998). *The relation between mother's and children's understanding of rights*. Toronto University: Unpublished dissertation. Toronto, Canada.

EK-B: Etik Beyanı

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

13 / 04 / 2020

Melik ÇELİK

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimler Enstitüsü

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimler Enstitüsü

...../...../20...

Tez Başlığı / Konusu

Okul Dede Des Kitapların Çocuk Halkları
Aısından İncelenmesi

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 109 sayfalık kısmına ilişkin, 13.10.2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından 17.10.2020 tarihinde intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinalite raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 20 (ikiyüz) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinalite Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

13.10.2020
Melik Çelik
Adı, Soyadı, İmza

Adı Soyadı : Melik Çelik

Öğrenci No : 16910001198

Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Programı : Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Statüsü Lisansüstü Doktora

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet M. S. 7
17.10.2020

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR
13/10/2020
Servet ÇAN
Enstitü Sekreteri